

REDAKCIJA:

Generalpukovnik *Velimir Terzić* (odgovorni redaktor), generalmajor *Petar Brajović*, pešadijski pukovnik *Kiril Mihajlovski*, pešadijski potpukovnici: *Vlado Strugar*, *Dragoslav Mitrović* i *Nedeljko Maksimović*.

U RADU UČESTVOVALI:

Pešadijski pukovnici: *Mesud Hotić*, *Kiril Mihajlovski*, *Fabijan Trgo* i *Jovo Puzigača*; pešadijski potpukovnici: *Vlado Strugar*, *Dragoslav Mitrović*, *Nedeljko Maksimović*, *Dušan Plenja*, *Boro Mitrovski*, *Lazo Bogeski*, *Mišo Leković*, *Svetislav Petrović* i *Jovan Vujošević*; pešadijski majori: *Žarko Atanacković*, *Petar Višnjić*, *Slobodan Drinjaković*, *Danilo Stojanović*, *Ivan Antonovski* i *Rade Guberina*; pešadijski kaptani I klase: *Jože Certalić* i *Vinko Braniča*; pešadijski kapetan *Uroš Kostić* i honorarni službenik *Dušan Strajnić*.

IZDAJE

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

OSLOBODILAČKI RAT NARODA JUGOSLAVIJE 1941-1945

DRUGA KNJIGA

(OD DRUGOG ZASEDANJA AVNOJ-a DO KONAČNE
POBEDE)

DRUGO PREPRAVLJENO I DOPUNJENO IZDANJE

BEOGRAD
1965.

P e t i d e o

OD DRUGOG ZASEDANJA AVNOJ-a DO OSLOBOĐENJA
BEOGRADA

Velike pobede oružanih snaga Sovjetskog Saveza 1943. godine imale su krupnih posledica po dalji tok rata u celini. Iako je tada na sovjetsko-nemačkom frontu, glavnom ratištu drugog svetskog rata, Nemačka bila angažovala 65—70% ukupnih svojih snaga, sovjetska protivofanziva, koja je počela 19. novembra 1942, a potom opšta ofanziva, koja je trajala punih pet meseci, dovela je do kraja aprila 1943. godine do pomeranja celog fronta sa reka Volge i Tereka oko 600—700 kilometara na zapad; na severu je razbijena blokada Lenjingrada; u rejonima Damjanska, Rževa i Vjazme likvidirane su nemačke izbočine. U ovim su operacijama sovjetske oružane snage razbile oko 113 protivničkih divizija od kojih 74 nemačke, što je iznosilo 43% ukupnog broja fašističkih divizija angažovanih na ovom frontu.

Nemačka Vrhovna komanda je u toku leta 1943. pokušala da ofanzivom u rejonu Kurska povрати izgubljenu strateškijsku inicijativu. Ali su i ovaj put nemačke snage pretrpele veliki neuspeh. Sovjetske oružane snage su iskoristile postignuti uspeh u kurskoj bici, prešle u novu ofanzivu na frontu od Velikih Luka do Crnog mora, širinom oko 2000 kilometara, razbile nemačku odbranu, produžile ofanzivu kroz istočnu Ukrajinu, odnele pobedu u bici na Dnjepru i obrazovale mostobrane na desnoj obali ove reke. Istovremeno su likvidirale i tamanski mostobran duž Crnomorskog primorja, a obrazovanjem mostobrana na Krimu odsekle vezu nemačkih snaga sa ovim poluostrvom. Na beloruskom pravcu oslobodile su delove Ruske Federativne Socijalističke Republike.

Tako su sovjetske snage slomile nemački »istočni bedem«. One su u drugoj polovini 1943. godine razbile 118 nemačkih divizija, od kojih 28 oklopnih i motorizovanih. U ovoj ofanzivi pomeren je front još 300—600 kilometara prema zapadu, a Nemci su — prema podacima nemačke Vrhovne komande — izgubili novih 1,223.000 ljudi.

Rezultat poraza fašističke vojske na sovjetsko-nemačkom frontu 1943. godine bio je ovaj: nemačke snage su odbačene

500—1300 kilometara na zapad; razbijeno je oko 230 divizija; poginulo je, ranjeno i zarobljeno oko 2,300.000 ljudi, a uništeno i zaplenjeno preko 25.000 tenkova, 14.000 aviona i 40.000 artiljerijskih oruđa. Uzalud je nemačko vodstvo pokušalo da totalnom mobilizacijom nadoknadi pretrpljene gubitke; jedva je mobilisalo oko 400.000 ljudi, što ni izdaleka nije moglo zadovoljiti potrebe.

Te godine su britanske i američke snage likvidirale nemačko-italijanski front u Africi, zauzele Siciliju i iskrcale se u Italiju. Mada su sporim napredovanjem omogućile da Nemci brzo reaguju i umanje posledice kapitulacije Italije, one su doprinele slomu fašističkog režima u Italiji i ispadanju ove zemlje iz rata, a zauzimanjem južne Italije stvorile Dovoljne uslove za vazдушnu ofanzivu protiv Nemačke. Od tog trenutka savezničko strategijsko vazduhoplovstvo je moglo tući svaki objekat u Evropi koji je bio od interesa za saveznike.

Anglo-Amerikanci su prebrodili i krizu plovidbe na Atlantiku, jer su Nemci bili prinuđeni da pređu u defanzivu. Već krajem godine saveznici su tamo obezbedili potpunu prevlast, naročito posle uspostavljanja baza na Azorskim ostrvima. Oni su otada još efikasnije kontrolisali plovne puteve na Atlantiku, te su jače snage mogli angažovati u Evropi.

Na Dalekom istoku savezničke operacije su takođe dobile karakter strategijskog značaja. Strategijska inicijativa je prelazila u ruke saveznika, tako da je i na ovom ratištu nastupila prekretnica u njihovu korist.

Gledano u celini, u 1943. godini je antifašistička koalicija izvojevala velike pobede. To se naročito odnosi na Sovjetski Savez, čije su oružane snage potukle glavninu osovinskih trupa u Evropi i time dale najveći doprinos opštoj pobedi nad snagama Trojnog pakta.

Te savezničke, u prvom redu sovjetske, operacije dovele su do početka raspadanja Saveza Trojnog pakta, iz kojega je prva ispala fašistička Italija. Videći da se nalazi pred katastrofom, Nemačka je pokušala da, tajno pregovarajući s predstavnicima nekih krugova SAD i Velike Britanije, podrije antifašističku koaliciju zaključenjem separatnog mira i stvaranjem saveza protiv SSSR-a. Ali je ovaj nemački pokušaj propao: baš u periodu velikih sovjetskih pobeda dolazi do teheranske konferencije, do učvršćenja savezničkih odnosa između velikih sila antifašističkog bloka, do većeg usaglašavanja njihovih strategijskih planova.

Godine 1943. dolazi do naglog jačanja narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Nemačka Vrhovna komanda prvi put je priznala da u leto 1943. nije mogla preduzeti operacije protiv NOV i POJ »van mesnih okvira«: da je to »iskoristio Tito

za dalje proširenje njegovog uticaja i za vojnu organizaciju boračkih snaga»; da se više nije moglo sprečiti »da ustanici — i to isključivo Titove snage — posednu područja koja su napustili Italijani, a pre svega, gotovo celokupni zapadni obalski bok Balkanskog poluostrva i pribrežna ostrva«. Od toga leta ona NOV i POJ smatra regularnom vojskom, konstatujući da se oružane snage revolucije »od tog vremena ne mogu da smatraju bandama«. Nemačka Vrhovna komanda takođe priznaje da je kraj 1943. godine uvrstio narodnooslobodilački pokret »u opštu savezničku strategiju i da je time priznat kao samostalna ratujuća strana«, jer se »položaj Tita na područjima bivše Jugoslavije znatno ojačao i proširio«. Zato ona ocenjuje: od kraja 1943. godine narodnooslobodilački pokret ima tako jake pozicije u zemlji da se »njegovo vojničko uništenje, već zbog proširenja pokreta na velikim prostranstvima, moralo da smatra kao neizvodljivo« i da se nemačko vodstvo »moralo ograničiti na to da se neprestano daju udarci jezgru Titovih trupa, kako bi se on vojnički oslabio i sprečio u ostvarenju svojih namera« — da prodre u Srbiju.

Pošto nisu imali dovoljno snaga da se uspešno obračunaju s narodnooslobodilačkim pokretom, nemačka Vrhovna komanda i njeni eksponenti na jugoistoku »morali su da pokušaju političkim merama«, »potpomaganjem i prikupljanjem antikomunističkih pokreta«, da »stvore protivtežu protiv sve većeg uticaja Tita«, jer su — kako su i oni gledali — »Titove ideje, koje mogu da se obeleže kao vešta primena komunističke doktrine na sitnoseljačke balkanske prilike (vezane sa federalističkim programom), morale imati, naročito u uslovima teške privredne situacije, jaku prodornu snagu«.

Pri takvoj proceni snage narodnooslobodilačkog pokreta, nemačko vojno rukovodstvo je pretpostavljalo da će Anglo-Amerikanci, oslanjajući se na jedinice NOV i POJ, koje su oslobodile »celokupni zapadni obalski bok Balkanskog poluostrva i pribrežna ostrva« i stvorile mostobran »za veliko anglo-američko iskrcavanje«, izvršiti desant na zapadne obale Balkanskog poluostrva; da će zatim, zajedno sa snagama NOV i POJ, preduzeti operacije ka Rumuniji, pa će, »isključenjem rumunske proizvodnje nafte i otvaranjem nebranjenog jugoistočnog boka Rajha, uspostaviti kopnene ili pomorske veze sa sovjetskim snagama«, što bi se moralo »odraziti na držanje država koje su u savezu s Nemačkom«, a naročito na držanje neutralne Turske, te bi zbog svega toga mogao »nastati preokret odlučujući za rat«. »Umesto da se bace na Balkan, gde su im ustanici držali otvoreno više važnih mostobrana«, oni su — zaključuje nemačka Vrhovna komanda — »propustili najpovoljnije vreme« i preduzeli operacije ka Rimu koje su se

pretvorile u »ofanzivu puža«. Nemci su nalazili, prvenstveno, političke razloge za ovo uzdržavanje saveznika od operacija koje bi im donele daleko veće rezultate. I pored toga, »nemačkom vodstvu bilo je jasno da se ruske operacije na južnom odseku istočnog fronta moraju da gledaju u povezanosti sa porastom ustaničkog pokreta na jugoistočnom prostoru«, jer se »moralo voditi računa da je vojni sporazum Sovjetskog Saveza i Anglo-amerikanaca, prilikom sastanka Ruzvelta i Čerčila sa Staljinom u Teheranu, dobio dalekosežni značaj, što može dovesti do neutralisanja jugoistočnog prostora i do utanačenja zajedničke balkanske operacije na kopnu i moru«. »Stoga je Firer poslednjih dana decembra (1943) često naglašavao da se sad, kao i ranije, računa sa neprijateljskim akcijama protiv balkanskog prostora, i to naročito protiv dalmatinsko-crnogorsko-albanskog boka«, i »da će neprijatelj — umesto da se teško probija kroz planinske položaje Italije — nastojati da povрати operativnu slobodu iskrcavanjem pozadi nemačkog fronta u Italiji ili na jadranskoj istočnoj obali«.

Tako su stalno jačanje narodnooslobodilačkog pokreta, njegovih oružanih snaga i mogućnost savezničkog iskrcavanja uticali na Hitlera i nemačko vodstvo da donesu odluku da se mora braniti čitav jugoistočni prostor »kao pozicija odlučujuća za rat, i to ne samo iz raznoraznih vojnih i političkih, već i iz vojno-privrednih razloga (nafta, boksit, bakar, hrom itd.)«; da se na Balkan, pored snaga upućenih u proleće i leto 1943, prebace nove divizije. A već 23. novembra definitivno su utanačene i linije odbrane koje su imale da posednu nemačke snage. Pa ipak, nemačka Vrhovna komanda je smatrala da njene snage »nisu bile dovoljne da bi, sa porastom partizanske delatnosti i preuzimanjem dotada od Italijanâ branjenih odseka obale, pokrile nove potrebe«, jer su »ustanici vladali velikim područjima u unutrašnjosti zemlje« i »predstavljali veliku opasnost u času neprijateljskog iskrcavanja, sa čime se u proleće 1944. opet moralo jako da računa«. Pošto su Nemci u jesenjim operacijama 1943. godine uspeali da posednu najosetljivije tačke na Jadranu, iako je duž obale »ostao još veliki broj mesta koja su mogla privući neprijatelja, ako se dobro ne osiguraju«, »posle savlađivanja ovog najhitnijeg zadatka moglo se ponovo pokušati da se uništi Titovo jezgro snaga (uključujući i njegov rukovodeći štab)«.¹

Tako je jugoslovensko ratište krajem 1943. godine dobilo daleko veći značaj i u planovima antifašističke koalicije i, posebno, u planovima nemačke Vrhovne komande.

¹ Svi citati su iz Operacijskog dnevnika nemačke Vrhovne komande, tom IV, odeljak 6.

I

ZIMSKE OPERACIJE 1943/44. GODINE U CENTRALNOM DELU JUGOSLAVIJE

Posle Drugog zasedanja AVNOJ-a, čije su odluke imale veoma značajne posledice po dalji tok oslobodilačkog rata, došlo je do vidnog poboljšanja situacije u smislu učvršćenja izvojevanih tekovina oslobodilačkog rata i revolucije. Narodnooslobodilačka vojska je držala prostranu oslobođenu teritoriju i sve više ugrožavala nemački sistem odbrane u ovom delu Evrope.² A to je naročito pogodovalo saveznicima, jer bi oni, u slučaju eventualnog iskrcavanja na jadransku obalu, mogli naići na značajnu podršku NOVJ.

Krajem 1943. godine Nemačka, izolovana i prisiljena da se svuda brani, ulagala je krajnje napore za konsolidaciju svoje odbrane; zapadni saveznici su posle uspeha u Italiji vršili pripreme za otvaranje drugog fronta u Evropi, a Crvena armija nastavila ofanzivne operacije na zapad. Stoga je i jugoslovensko ratište dobilo poseban značaj u planovima zaraćenih strana. Iako su u jesenjim operacijama uspele da posednu jadransku obalu, nemačke trupe nisu bile u stanju da je čvrsto organizuju za odbranu, pošto su jedinice NOVJ zadržale čitavo zaleđe i dublju pozadinu, kao i pojedine obalske odseke i gotovo sva ostrva, naročito na srednjem Jadranu. Ranije uspostavljena veza između NOVJ i savezničkih armija u Italiji nije bila ozbiljnije poremećena. Komunikacije koje iz doline Save izvode ka jadranskoj obali većim delom su bile posednute snagama NOVJ ili pak izložene njihovim dejstvima. Nemačke trupe su jedino, s velikim naporom, održavale komunikacijske pravce: Brod — Sarajevo — Mostar — Dubrovnik, Sisak — Bihać —

- Nemačka Vrhovna komanda Jugoistoka ocenila je da snage NOVJ u centralnom delu Jugoslavije »već predstavljaju jednu iskrcanu savezničku armiju« (prema izjavi načelnika operativnog odeljenja vrhovnog zapovednika Jugoistoka Jozefa Selmajera, Arhiv Vojnoistorijskog instituta (nadalje skraćeno: Arhiv VII), k. 70—A, br. reg. 1/2a).

Knin — Split i Zagreb — Karlovac — Ogulin. Ali je, u ovo vreme, Komandu Jugoistoka najviše zabrinjavala situacija u istočnoj Bosni i Sandžaku, gde su bile prikupljene brojne jedinice NOVJ (2. udarni i 3. korpus, 5. udarna i 16. udarna divizija), čiji bi prodor u Srbiju, preko koje vode glavne komunikacije iz srednje Evrope ka Albaniji, Grčkoj, Bugarskoj i Turskoj, izazvao ozbiljne teškoće pri daljoj organizaciji odbrane Balkana.

Prema nemačkoj proceni situacije, postojala je neposredna opasnost od savezničke invazije na Balkan i prodora Crvene armije preko Rumunije u Podunavlje. Sem toga, Turska bi mogla pristupiti saveznicima, a postojali su i neki znaci kolebanja u Bugarskoj i Rumuniji. Zato je nemačka Vrhovna komanda oružane sile odlučila da njene trupe na Balkanu izvedu niz operacija u toku zime 1943/44. i razbiju glavne snage NOVJ i grčke i albanske partizane. Ona je zimu odredila kao najpovoljnije vreme za izvođenje ovih operacija zato što je verovala da pre proleća ne može doći do savezničkog desanta na Balkan, pa je bilo moguće, bez većeg rizika, izvući deo snaga iz obalskog pojasa i upotrebiti ih u predviđenim operacijama. Uz to, u Italiji je bilo zaustavljeno nastupanje saveznika na tzv. zimskoj liniji, što je nemačkim snagama davalo veću slobodu akcije na Balkanu, za čiju je odbranu Nemačka bila životno zainteresovana. Tako je, na osnovu odluke Vrhovne komande oružane sile, Vrhovna komanda Jugoistoka³ poverila Stabu 2. oklopne armije da izvede ofanzivne operacije protiv glavnine NOVJ u centralnom delu Jugoslavije, između jadranske obale, Kupe, Save, Drine i Lima.⁴ Pored raspoloživih snaga, ovoj armiji su dodeljene još tri divizije: 1. brdska iz Grčke, 371. pešadijska iz Italije i 392. legionarska iz Austrije.

U novembru su nemačke trupe izvršile sve pripreme za operacije koje bi otpočele prvih dana decembra.⁵ Štab 5. SS brdskog armijskog korpusa imao je zadatak da sa svoje dve

³ Vrhovni zapovednik Jugoistoka, koji je istovremeno bio i vrhovni zapovednik novoformirane grupe armija »F«, komandovao je svim nemačkim trupama na Balkanu. Njemu su bile potčinjene: 2. oklopna armija na teritoriji NDH, Crne Gore i Albanije, sastava: 5, 15, 69. i 21. korpus, grupa armija »E« u Grčkoj i trupe pod komandom vojnog komandanta Srbije, sastava: Srpski dobrovoljački korpus, Srpska državna straža, Ruski zaštitni korpus, bugarski 1. okupacioni korpus, pet nemačkih policijskih pukova i više samostalnih bataljona.

⁴ Još 29. oktobra 1943, na konferenciji u svom Glavnom stanu, Hitler je izdao naređenje o »jedininstvenom vođenju borbi protiv komunizma na Jugoistoku«. (Arhiv VII, mikroteka, London, film 12, snimci 305420 i 301990-5).

⁵ U Štabu 2. oklopne armije, 7. novembra, na konferenciji sa komandantima korpusa i divizija, razrađeni su planovi u vezi s predstojećim dejstvima (Arhiv VII, mikroteka, Minhen, film N5/599—600).

divizije (7. SS »Princ Eugen« i 369. legionarskom), delovima 187. rezervne pešadijske divizije 69. korpusa za specijalnu upotrebu, nekim samostalnim pukovima i pridatom 1. brdskom divizijom izvede operacije u Sandžaku i istočnoj Bosni, a 15. brdski armijski korpus — da sa svoje tri divizije (114, 264. i 373. legionarskom), glavninom 1. kozačke divizije 69. korpusa za specijalnu upotrebu i pridatom 371. pešadijskom divizijom dejstvuje u Dalmaciji, Kordunu i Baniji." Kad završe ove operacije (do kraja decembra, prema predviđenom planu), oba korpusa bi u januaru prenela dejstva u srednju i zapadnu Bosnu, severnu Dalmaciju, Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje. Sem ovih operacija, kojima rukovodi Stab 2. oklopne armije, potčinjene korpusne i divizijske komande bile su ovlašćene da, prema potrebama, izvedu samostalne akcije za obezbeđenje svojih operativnih područja. Iako preduzima velike operacije, nemačka Vrhovna komanda nije sada, kao u ranijim sličnim poduhvatima, imala cilj da odlučno tuče NOVJ, već se zadovoljavala i time da nizom uporednih i naizmeničnih operacija na većoj teritoriji i u, za jedinice NOVJ, nepovoljnim zimskim uslovima razbije najjače grupacije NOVJ u zonama njihovih dejstava i da ih odbaci od komunikacija, kako bi na taj način obezbedila saobraćaj, učvrstila odbranu jadranske obale i sprečila prenošenje težišta ratnih operacija na istok, u Srbiju.

Nemačke trupe su dobile zadatak da pustoše zauzeta područja i deportuju muško stanovništvo.

Prema oceni situacije od strane Vrhovnog štaba NOV i POJ, pozicije NOVJ u srednjem i zapadnom delu zemlje bile su učvršćene, te su stvoreni povoljni uslovi za prenošenje glavnih ratnih operacija u istočne krajeve Jugoslavije.⁷ Ideja o prodoru u Srbiju, koja će dominirati u budućim planovima Vrhovnog štaba, imala je svoje duboko opravdanje. Vrhovni štab je nameravao da jake snage sa prostorijske Crne Gore, Sandžaka i istočne Bosne uputi u Srbiju, kako bi one ugrozile glavne neprijateljske komunikacije u Moravsko-varždarskoj dolini i ostvarile čvršću vezu sa oslobodilačkim pokretima ostalih balkanskih naroda.⁸ Sem toga, prodor u Srbiju imao bi i ovaj vojno-poli-

⁶ Sto se tiče 392. legionarske divizije, ona je tek polovinom januara 1944. upotrebljena na pravcu Zagreb — Karlovac — Ogulin.

⁷ U direktivi Štaba 2. korpusa, 6. decembra 1943. Vrhovni štab ističe da »predeli Srbije, Metohije, Kosova i Makedonije predstavljaju velike rezervoare za mobilizaciju novih snaga, koje moramo blagovremeno prihvatiti i zatalasati« (Arhiv VII, k. 7A, br. reg. 48/1a).

⁸ Vrhovni štab je mnogo polagao na to da se pruži pomoć susednim narodima u njihovoj oslobodilačkoj borbi. U gore pomenutoj direktivi stoji: »... Samo iz Srbije može se pružiti ruka bratskom bugarskom narodu...« I dalje: »Još jednom vam napominjemo važnost veze i sadejstva sa albanskim partizanima«.

tički cilj: razbiti i uništiti četnike Draže Mihailovića, koji su u to vreme još jedino u Srbiji predstavljali značajno uporište i nadu kontrarevolucionarne buržoazije u zemlji i izbegličke kraljevske vlade u inostranstvu.

Prateći koncentraciju neprijateljskih jedinica, Vrhovni štab je uočio jače grupisanje u zapadnom i severozapadnom delu zemlje, pa je na osnovu toga smatrao da će, verovatno, neprijatelj napadati na pojedinim pravcima, ali da neće vršiti zamašnije ofanzivne akcije na čitavoj slobodnoj teritoriji. Međutim, čim su počele operacije, Vrhovni štab je dobro procenio šta namerava neprijatelj, pa je svim jedinicama izdao sledeću direktivu u pogledu taktičko-operativnih dejstava: korpusi koji su se našli pred udarom nadmoćnog neprijatelja treba da izvrše dekoncentraciju svojih jedinica, ne dozvoljavajući da ih protivnik okruži, da razvlače neprijateljske napadne kolone, da im se suprotstavljaju primenom zadržavajuće odbrane, da im se veštim manevrima zabacuju na bokove i u pozadinu i da im energičnim udarima nanose gubitke; ostale jedinice treba da odmah počnu jače napade na neprijateljske kolone u pokretu i na posade i da ruše komunikacije u svojim operativnim zonama, kako bi se umanjio efekat nemačke ofanzive.

Prvih dana decembra otpočela su nemačka dejstva u Sandžaku, istočnoj Bosni, Kordunu, Baniji i srednjoj Dalmaciji, da bi se u januaru 1944. prenela u srednju i zapadnu Bosnu, severnu Dalmaciju, Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje.

LIMSKO-DRINSKA OPERACIJA

(Skica br. 1)

Planovi i raspored obeju strana

Razvijajući dejstva u toku oktobra i novembra, 2. i 3. korpus uspeli su da u istočnoj Bosni, Sandžaku i Crnoj Gori stvore prostranu slobodnu teritoriju, koja je za dalja dejstva NOVJ imala operativno-strategijski značaj. Jedinice 3. korpusa i 16. divizije⁹ držale su velik deo istočne Bosne. Južnije, u dolinama Lima i Uvea i na Zlatiboru, orijentisana ka Užicu, nalazila se 5. divizija, dok je 2. proleterska divizija 2. korpusa bila na prostoru Pljevlja — Brodarevo — Prijepolje, usmerena ka Sjenici i Novoj Varoši. Obe divizije ispitivale su mogućnost dubljeg prodora u Srbiju.

Svojim dejstvima je 3. korpus skoro potpuno onemogućio neprijateljski saobraćaj u istočnoj Bosni. Komunikacije i ru-

⁹ Divizija je bila pod komandom Glavnog štaba NOV i POJ za Vojvodinu.

darski baseni u dolinama Bosne i Spreče bili su ugroženi učestalim napadima njegovih jedinica. Štab 3. korpusa je namjeravao da učvrsti i proširi uspehe postignute u toku jeseni. Stoga je on, po odobrenju Vrhovnog štaba, odlučio da oslobodi Tuzlu i Zvornik i da težište borbi prenese u severni deo istočne Bosne. Prvih dana decembra počelo je pregrupisavanje njegovih snaga: obe brigade 27. udarne divizije, koje su se nalazile na južnim padinama Jahorine, povučene su na Romaniju da smene jedinice 17. udarne divizije, jer je ova divizija orijentisana ka dolini Spreče i ka tuzlanskom basenu da bi, zajedno sa 16. divizijom, učestvovala u predviđenom napadu na Tuzlu.¹⁰

Nemačka Vrhovna komanda Jugoistoka smatrala je da se u istočnoj Bosni i Sandžaku prikupljaju jače snage NOVJ koje bi mogle preduzeti prodor u Srbiju. Predviđenu operaciju protiv njih, prema planu Štaba 2. oklopne armije, izvodio je 5. SS brdski armijski korpus.¹¹ Opšta zamisao operacije bila je: da delovi 369. legionarske divizije, 1. lovački rezervni i 92. motorizovani puk iz Sarajeva, delovi 187. rezervne pešadijske divizije i 901. motorizovanog nastavnog puka iz Tuzle i Zvornika i delovi bugarske 24. divizije, sa prostorije Užice — Zlatibor — Kremna, brzo prodirući, zaposednu zaprečnu liniju Sarajevo — Han-Pijesak — Vlasenica — Srebrenica — Drina i okruže jedinice 3. korpusa na prostoriji Sokolac — Vlasenica — Srebrenica. Za to vreme, 1. brdska divizija iz rejona Sjenice i 7. SS divizija »Princ Eugen« s linije Gacko — Nevesinje, nadirući širokim frontom s jugoistoka i juga, imale su zadatak da na svojim napadnim pravcima razbiju jedinice NOVJ i nabace ih severno od linije Višegrad — Pale, u »kotao« omeđen pomenu- tom zaprečnom linijom, i tu pristupe uništenju okruženih snaga — 2, 5, 17. i 27. divizije.

Pošto se Komanda jugoistoka plašila prodora snaga NOVJ u Srbiju i kako su, posle završetka Limsko-drinske operacije (»Kugelblic«) nemačke snage — koje su uzele u njoj učešća — morale da prenesu operacije još u toku januara u srednju i zapadnu Bosnu, to su Nemci još za vreme planiranja ovih operacija odlučili da protiv jedinica NOVJ u zapadnoj Srbiji, Sandžaku, istočnoj Bosni i Crnoj Gori angažuju i četnike Draže Mihailovića, i to sa zadatkom »čišćenja teritorija« iza nemačkih trupa od preostalih partizanskih delova i za uništenje pozadinskih radnika i saradnika NO pokreta. Istovremeno, četnici bi — zajedno sa okupatorskim snagama i kvislinškim forma-

¹⁰ U srednjoj Bosni se nalazila 11. divizija. Ona je 1. decembra stavljena, privremeno, pod neposrednu komandu Štaba 5. korpusa.

¹¹ Štab 2. oklopne armije dao je toj operaciji šifrovani naziv »Kugelblic« (Kugelblitz). Pošto je izvedena u užoj i široj dolini Lima i Drine, nazvali smo je limsko-drinskom operacijom.

cijama — sprečavali eventualni prodor jedinica NOVJ u Srbiju. Tako su uoči ovih nemačkih operacija sklopljeni sporazumi između Nemaca i četnika o zajedničkoj borbi protiv NOVJ. Viši SS i policijski vođa Majsner, saopštio je 3. decembra preko Nedićeve vlade kvislinškim organima vlasti na teritoriji zapadne Srbije, Sumadije i Sandžaka da je sa četnicima u zapadnim krajevima Srbije sklopljen ovaj sporazum za zajedničku borbu protiv partizana i zabranio i svojim, i bugarskim, i kvislinškim oružanim formacijama na navedenoj teritoriji da preduzimaju ma kakvu akciju protiv četnika Draže Mihailovića.¹² U to vreme britanska vlada izmenila je svoj stav prema četnicima Draže Mihailovića i naredila povlačenje svojih vojnih misija iz svih četničkih štabova. U takvoj situaciji četnici su se isključivo orijentisali na zajedničku borbu s Nemcima protiv NO pokreta u svim krajevima Jugoslavije, gde su imali svojih oružanih formacija.

Prodor nemačkih snaga u Sandžak i iznenađenje 2. korpusa U vreme nemačkih priprema za preduzimanje Limske-drinske operacije, Štab 2. udarnog korpusa vršio je reorganizaciju divizije »Venecija«, kao i delova divizije »Taurinense« (u svemu oko 11.000 Italijana) koji su ranije prešli na stranu NOVJ. Od manjih delova ovih divizija, koji su izrazili spremnost da produže borbu protiv Nemaca, formirao je prvih dana decembra italijansku partizansku diviziju »Garibaldi«. Od 2/3 pripadnika ovih divizija »koji su izjavljivali da ne mogu da se bore«, formirao je 11 radnih bataljona. Na tom zadatku angažovao je i 2. dalmatinsku brigadu iz sastava 2. proleTERSKE divizije, koju je prebacio iz doline Lima u širi rejon Pljevalja i Čajniča. Na taj način 2. proleTERSka divizija bila je razvučena na suviše širokom frontu od Brodareva do Čajniča, a za zatvaranje pravca Sjenica — Prijepolje — Pljevlja bila je angažovana samo 2. proleTERSka brigada sa dva bataljona istočno, a sa druga dva bataljona zapadno od Prijepolja, dok je 3. sandžačka brigada bila u širem rejonu Brodareva i Župe. Prva šumadijska brigada, koja je 26. novembra stigla u Prijepolje, odmarala se u Prijepolju i u bolničkoj zgradi na levoj obali Lima, očekujući da se čim se prokrči put, kamionima prebaci za Pljevlja.

U ovako nepovoljnoj situaciji usledio je napad nemačkih snaga. Posle izvršenih priprema, nastupanje 1. brdske i 7. SS divizije otpočelo je 4. decembra izjutra, tačno prema predviđenom planu. Prva brdska divizija, sa delovima motorizovanog puka »Brandenburg«, u više kolona je nadirala na frontu Nova

¹² Arhiv VII, mikroteka, neregistrovano.

Varoš — Brodarevo, nanoseći glavni udar pravcem Sjenica — prijepolje — Pljevlja. Kako je znala tačan raspored snaga 2. proleterske divizije, jedna kolona je uspela da niz desnu obalu Lima obiđe dva bataljona 2. proleterske brigade na Koševini, uđe u Prijepolje, gde se nalazio 3. bataljon 1. šumadijske brigade, i na prepad zauzme most na Limu. Nemci su zatim, uz sadejstvo ostalih snaga koje su ubrzo takođe prodrle u Prijepolje, blokirali dva bataljona 1. šumadijske brigade u bolnici na levoj obali Lima, u neposrednoj blizini mosta. Prva šumadijska i dva bataljona 2. proleterske brigade, u dramatičnoj borbi celog dana, preduzimali su i odbijali juriše da bi se po padu mraka probili iz okruženja. Tako su, zbog nebudnosti štaba 2. korpusa i njemu potčinjenih štabova jedinica, 2. proleterska i 2. šumadijska brigada bile potpuno iznenađene i pretrpele teške gubitke. Posledice nebudnosti mogle su biti još i teže da uporna odbrana bataljona 1. šumadijske brigade iz bolničke zgrade nije zadržala nemačke jedinice ceo dan u Prijepolju i usporila im pokrete ka Pljevljima. Za to vreme su delovi 2. korpusa i ranjenici napustili Pljevlja, ostavljajući neprijatelju veliku količinu hrane i drugog materijala.

Na krajnjem levom krilu, delovi 1. brdske divizije prešli su Lim, zauzeli Brodarevo i odbacili 3. sandžačku brigadu na okolne visove.

Po zauzimanju Prijepolja, 1. brdska divizija, uz podršku tenkova, glavnim snagama produžila je napad ka Pljevljima, a pomoćnim ka Brodarevu. Stab 2. udarnog korpusa je pokušao da zaustavi prodor neprijatelja. Radi toga je prebacio 2. dalmatinsku brigadu ka Jabuci, sa zadatkom da u tom rejonu sa 2. proleterskom brigadom organizuje otpor, kako bi usporila dalji prodor Nemaca ka Pljevljima. U tome se nije uspelo, tako da su Nemci već 5. decembra upali u Pljevlja. Stab 2. korpusa je uspeo da iz Pljevalja izvuče korpusnu i divizijsku bolnicu, Oficirsku školu i Prateći bataljon i oko 10 vagona hrane i materijala do r. Tare. Pošto je 1. brdska divizija, posle zauzimanja Pljevalja, svojom glavinom produžila nadiranje ka Goraždu i Priboju, a slabijim delovima preko Brodareva, Crnog Vrha i Vrlja krenula ka Matarugama i Bijelom Polju, Stab 2. korpusa za odbranu prelaza na Tari angažovao je Durmitorski partizanski odred, tako da su se bolnice i veći deo materijala prebacili na njenu levu obalu, dok je deo materijala uništen a izvesna količina je pala neprijatelju u ruke. Takođe je angažovao jače snage 3. udarne divizije u pravcu Bijelog Polja i Šahovića, tako da su 4. proleterska i 6. crnogorska brigada ubrzo odbacile neprijatelja od Bijelog Polja, razbile i jednu kolonu u rejonu Ljekovine i Draškovine i do 10. decembra izbile na

Kovren i kod Brodareva, gde su se povezale s jedinicama 3. sandžačke brigade koja se bila povukla zapadno od komunikacije Pljevlja — Kovren.

Štab 2. korpusa je pokušao da zaustavi nadiranje neprijatelja i ka Goraždu i Priboju.

Radi toga je 5. divizija uputila 4. krajišku udarnu i dva bataljona 10. krajiške udarne brigade na levu obalu Lima, ka odseku Boljanići — Kaluđerovići, da u sadejstvu sa jedinicama 2. proleterske divizije zatvore pravac Pljevlja — Čajniče. Međutim, 2. proleterska divizija se povukla na levu obalu Ceotine, pa je 3. bataljon 98. puka 1. brdske divizije 6. decembra ušao u Čajniče i produžio ka odseku Ustiprača — Goražde, gde je stupio u vezu sa 7. SS divizijom. Istog dana, 5. divizija odbila je sve napade 1. bataljona 99. puka 1. brdske divizije, koji je nastupao niz Lim ka Priboju. Osećalo se, prema ispoljenim dejstvima, da 1. brdska divizija teži ka krilnom obuhvatu 5. divizije. Pored toga, postojala je opasnost da dejstvom unutrašnjih krila 98. i 99. puka, pravcem Pljevlja — Ustibar — Rudo, 5. divizija bude presečena na dva dela. Zbog toga je Štab 5. divizije 7. decembra odlučio da se jedinice upućene ka Boljanićima povrate na desnu obalu Lima i da se cela Divizija uputi na prostoriju Rudo — donji tok Uvea — Višegrad, gde će sačekati razvoj situacije.

Kada je Vrhovni štab, tek na osnovu jedne zaplenjene nemačke zapovesti¹³ i ispoljenih dejstava, otkrio namere neprijatelja da okruži snage NOVJ na prostoriji Rogatica — Srebrenica — Vlasenica, naredio je 5. diviziji da se zadrži u Sandžaku i zapadnoj Srbiji. Divizija je, međutim, bila prinuđena da se pod borbom povuče iz doline Lima i Uvea ka Višegradu, gde je 9. i noću 9/10. decembra prešla Drinu, porušila most i zadržala se na prostoriji Rogatica — Sjemeć — Sjeversko, zatvarajući pravce koji od Goražda i Višegrada vode ka Rogatici. Istovremeno je, po naređenju Vrhovnog štaba, na ovu prostoriju pristigla iz Srbije i 1. južnomoravska brigada, koja je ušla u sastav 5. divizije. Ovde je 5. divizija stupila u vezu sa 27. divizijom, koja se nalazila na prostoriji Sokolovići — Dobrašina — Sjeversko. Zatim je, 13. decembra, pošto se Vrhovni štab složio sa predlogom Štaba 3. korpusa da se 5. divizija stavi pod komandu ovoga i upotrebi na pravcu Srebrenica — Zvornik, upućena na prostoriju Žepa — Mandra — Gođenje — Palež.

¹³ U boju na Betnju, 15. brigada je 7. decembra zaplenila borbenu zapovest 2. bataljona 482. puka 187. rezervne divizije iz koje su se videli zadaci i namere neprijatelja u operaciji »Kugelblic«.

**Okruženje 27. i
5. divizije**

Delovi 187. rezervne divizije i 901. motorizovanog puka otpočeli su 3. decembra nastupanje u pravcu Kladnja i Birča u ovom rasporedu: desna kolona (600—800 Nemaca) drumom Tuzla — Živinice — Kladanj, srednja, glavna kolona (oko 1500 Nemaca s tenkovima i artiljerijom) pravcem Capardi gekovići — Vlasenica i leva kolona (ojačana sa 11 tenkova) drumom Zvornik — Nova Kasaba — Vlasenica. Ove snage trebalo je da posednu severni deo zaprečne linije (od Vlasenice do Drine) i ne dozvole proboj jedinica 3. korpusa ka severu. Pošto su te pravce zatvarale nedovoljne snage (18. udarna brigada 17. divizije¹⁴ i 19. udarna brigada 27. divizije), neprijatelj je, bez većeg otpora, brzo izbio u Kladanj i Šekoviće. Da bi ga zadržao, Štab 3. korpusa naređuje 17. diviziji da se pomeri na sever, upućujući 15. udarnu brigadu ka Kladnju, a 6. udarnu brigadu preko Vlasenice ka Šekovićima. Dotadašnje njene položaje trebalo je da preuzme 27. divizija, zbog čega je 16. udarna brigada 17. divizije zadržana na Romaniji do pristizanja 17. udarne brigade 27. divizije, a zatim je i ona krenula ka Vlasenici.

Pošto je 5. decembra neuspešno napala neprijateljske snage u Kladnju, 15. brigada se sa 18. i 16. brigadom, koja je ubrzo pristigla, zadržala u rejonu Kladnja, na kom pravcu više nije bilo značajnijih dejstava.

Međutim, do neobično žestokih borbi došlo je u rejonu Betnja (trigonometar 799), na pravcu Šekovići — Vlasenica. U boju na Betnju, žilavom odbranom i energičnim protivnapadima, 6. brigada i delovi 15. brigade uspeli su da do 9. decembra zadrže srednju kolonu neprijatelja.¹⁵ U međuvremenu je leva kolona odbacila 1. bataljon 19. brigade i sa pravca Nove Kasabe izbila u Vlasenicu, a zatim pošla u susret srednjoj koloni, prihvatila je u dolini Drinjače i time joj omogućila prodor ka Vlasenici.

Narednih dana je 17. divizija oslobodila Kladanj i Živinice i izbila u dolinu Spreče. Tako se našla izvan neprijateljske zaprečne linije i izbegla okruženje.

Za to vreme su jedinice 27. divizije izvršile marš preko Jahorine u cilju smene 17. divizije na Romaniji: 17. brigada je 5. decembra, pod artiljerijskom vatrom neprijatelja, smenila 16. brigadu 17. divizije na položajima Kalauzović — Kostreša; Romanijski NOP odred poseo je položaje na liniji Kadino Selo

¹⁴ U sastav 17. divizije ušla je 2. decembra 18. brigada 27. divizije.

¹⁵ Prema našim podacima, u boju na Betnju, uz vlastite gubitke od 89 boraca, 6. i 15. brigada su izbacile iz stroja 297 neprijateljskih vojnika (Arhiv VII, k. 981, br. reg. 11/2; k. 993, br. reg. 1/3). Ne raspolaze se neprijateljskim podacima o gubicima.

— Crvena stijena — Oriova stijena; 2. krajiška udarna brigada izbila je na prostoriju Vinča — Ponor — Brnjica — Prača da bi zatvorila pravac od Pala i rušila drum i željezničku prugu Pale — Mesići.

Delovi 369. legionarske divizije, ojačani 1. rezervnim lovačkim i 92. motorizovanim pukom (oko 2000 ljudi sa 25 tenkova), nastupili su 6. decembra iz rejon Sarajeva u dve kolone: desna drumom Sarajevo — Sokolac, leva pravcem Visovica — Kostreša — Sokolac. Zadatak je ovih snaga bio da brzim prodorom, obuhvatajući 27. diviziju, posednu severozapadni deo zaprečne linije (Sarajevo — Vlasenica). Sedamnaesta brigada i Romanijski odred, pošto nisu bili u stanju da se suprotstave tako jakim snagama, povukli su se ka istoku, u rejon Sokolovića, gde je ubrzo pristigla i 2. krajiška brigada.

U toku 9. decembra neprijatelj je uspeo da izbije na planom predviđenu zaprečnu liniju i da sa severozapada i severa zatvori obruč oko 27. divizije. Tog dana je raspored njegovih snaga bio ovakav: delovi 369. legionarske divizije, 1. rezervni lovački, kao i 92. motorizovani puk na odseku Sokolac — Han-Pijesak; delovi 187. rezervne divizije jugoistočno od Vlasenice, usmereni prema jugoistoku; delovi 901. motorizovanog puka, levo od 187. rezervne divizije, zaključno sa Srebrenicom, frontom ka jugu; delovi bugarske 24. divizije na desnoj obali Drine, od Rogatice do Brusničkog potoka, orijentisani ka zapadu; 1. brdska divizija nadirala je prema odseku Drina — Rogatica; 7. SS divizija nastupala je ka odseku Rogatica — Sokolac.

Proboj 27. i 5. divizije iz okruženja

Prva brdska divizija, čiji je 99. puk nastupao pravcem Priboj — Višegrad, a 98. puk pravcem Pljevlja — Goražde — Rogatica, izbila je 13. decembra na liniju severno od drum Višegrad — Rogatica. Ona je održavala vezu sa delovima bugarske 24. divizije — desno, a levo s jedinicama 7. SS divizije, koja je — ne nailazeći na otpor u nastupanju iz severne Hercegovine preko planinskih masiva Zelengore i Jahorine, jer je 27. divizija nekoliko dana ranije bila povučena na Romaniju — i u Glasinac — izbila, takođe 13. decembra, na liniju severno od drum Rogatica — Sokolac. Izbijanjem obeju divizija severno od komunikacije Višegrad — Sokolac, obruč je zatvoren i s juga. Na okruženoj prostoriji našle su se 5. i 27. divizija.

Na osnovu prikupljenih podataka o nastupanju 1. brdske i 7. SS divizije, Štab 3. korpusa je rešio: da se 27. divizija probije iz okruženja preko komunikacije Sokolac — Vlasenica i ofanzivno dejstvuje ka rudnicima Varešu i Brezi; da se 17. divizija, u slučaju jačeg napada neprijatelja iz Tuzle ili sa pravca

Vlasenice, orijentiše ka Ozrenu (dobojskom); da se 5. divizija, u smislu direktive Vrhovnog štaba, pomeri ka Srebrenici, odakle bi se, pri eventualnom jačem neprijateljskom pritisku, prebacila na desnu obalu Drine; ovim usmeravanjem snaga izbeći zbijanje 5. i 27. divizije na odseku Sokolovići — Žepa.

U duhu dobijenog zadatka, 27. divizija je u toku 13. decembra izvršila pripremu jedinica za proboj. Izviđanjem je ustanovljen živ saobraćaj neprijatelja na komunikaciji Sokolac

Han-Pijesak, na koju se oslanjao severozapadni deo nemačke zaprečne linije. Noću 13/14. decembra 27. divizija je izvršila proboj preko komunikacije, na odseku Kraljeva gora — Han-Kram, slomivši otpor delova 482. puka 187. divizije u rejonu Kraljeva polja (Partizansko polje). Sledećih dana ona se orijentisala ka Varešu i Brezi. Neki njeni delovi (2. bataljon 17-te i 4. bataljon 2. krajiške brigade) nisu uspeli da izvrše proboj, već su se pridružili 5. diviziji.

Neobaveštena o probou 27. divizije, 5. divizija se našla u vrlo teškoj situaciji. Preko izviđačkih delova upućenih ka Srebrenici i Vlasenici ustanovila je da su jače snage 187. rezervne divizije i 901. motorizovanog puka posele severne padine Javora i dominirajuće visove pored ceste, dok je samim putem saobraćaj bio vrlo živ; u Srebrenici je primećena jača koncentracija nemačkih jedinica, a na komunikaciji Sokolac — Vlasenica neprijatelj je, posle probouja 27. divizije, povećao budnost. Prema proceni situacije, Stab 5. divizije je rešio da odustane od pokreta ka Srebrenici i odlučio da se Divizija probije prema Jahorini i Kalinoviku, gde nije bilo naših snaga. A to je značilo ići u susret najjačim nemačkim snagama — 1. brdskoj i 7. SS diviziji. Međutim, Stab 5. divizije nije raspolagao podacima koji bi mu omogućili donošenje drukčije odluke.

Noću između 14. i 15. decembra 5. divizija je u tri kolone krenula prema komunikaciji Podromanija — Rogatica. Sutradan po prelazu Devetaka njene brigade su se sukobile s jedinicama 1. brdske i 7. SS divizije, koje su nastupale ka Bokšanici i Devetaku. Došlo je do oštre susretne borbe u rejonu Sokolovići — Sjeversko. Pred mnogo jačim neprijateljem, koga je podržavala artiljerija i avijacija, 5. divizija se, uz gubitke, povukla na Devetak, a nemačke snage su do kraja dana izbile na njegove južne padine. Tada je Stab 5. divizije odlučio da odmah, bez odlaganja, izvrši proboj ka severozapadu, preko komunikacije Han-Pijesak — Sokolac. Planom je bilo predviđeno da se Divizija probije u dve kolone na odseku Mekote — Han-Kram. Ali, na nepoznatom zemljištu, bez vodiča, Divizija je maršovala u jednoj koloni. Put je bio vrlo težak, vreme hladno, a borci umorni i gladni. Prva brigada je izbila u rejon Mekota 16. decembra u tri časa, uspešno napala neprijatelja i stvorila uslove

za prelaz ostalih snaga Divizije preko komunikacije. Prelaz, međutim, nije bio organizovan, pomešale su se komore i borbeni delovi. Divizija je stoga pretrpela osetne gubitke. Uspeši ipak da se probije, sredila je svoje jedinice u rejonu Malog polja, a zatim produžila pokret ka Kladnju.

Probojem 5. divizije iz okruženja završena je limsko-drinska operacija. Nemački 5. SS brdski korpus nije ostvario planirano uništenje 2. 5. 17. i 27. divizije NOVJ. Istina, uspeo je da nanese veće gubitke 2. proleterskoj diviziji u dolini Lima i 5. diviziji pri njenom probou iz okruženja, ali je i sam pretrpeo osetne gubitke, naročito u dolini Drinjače.

Usiljenim maršem jedinica 17. divizije ka Šekovićima i Kladnju zadržan je brz prodor neprijatelja sa pravca Tuzle, naneti su mu veći gubici i izbegnuto je planirano opkoljavanje i nabacivanje Divizije na Drinu. Trodnevnim bojem na Betnju oduzeto je neprijatelju vreme koje bi upotrebio za uređenje zaprečne linije, što se pokazalo korisnim pri probou 27. i 5. divizije.

Borbom 27. divizije u zahvatu komunikacije Sarajevo — Vlasenica usporeno je nadiranje neprijatelja iz Sarajeva i spajanje sa delovima 187. rezervne divizije. Kasnije je 27. divizija izabrala pogodan momenat i mesto za probaj, ali je učinila propust što o tome nije obavestila 5. diviziju.

Usled nebudnosti, 2. proleterska divizija je u dolini Lima pretrpela veće gubitke, ali se nije orijentisala ka istočnoj Bosni, što je i bio cilj neprijatelja, već je prelaskom na levu obalu Ceotine izbegla duže gonjenje. Sem toga, ona se već 21. decembra prebacila preko Lima i ceo mesec dana dejstvovala ofanzivno kroz zapadnu Srbiju do Ivanjice, a 9. i 10. januara vodila uporne borbe za ovaj grad.

Sve do probaja iz okruženja, 5. divizija nije uspela da izbegne teške udare 1. brdske divizije, ali je ispoljila veliku izdržljivost i upornost. Međutim, zbog slabo organizovanog izviđanja i obezbeđenja po dolasku u istočnu Bosnu, nije imala podatke o jačini neprijatelja, pa je krenula ka Jahorini, pri čemu je došlo do nepotrebne borbe i gubitka jednog celog dana, dragocenog za probaj iz okruženja.

KRIVAJSKA OPERACIJA

(Skica br. 2)

Obostrani planovi

U težnji da likvidira snage i uporišta NOP u istočnoj Bosni, a koristeći se postignutim uspesima u operacijama protiv 5. i 27. divizije, Stab 5. SS brdskog armijskog korpusa odlučio je da odmah produži

ofanzivna dejstva na području istočne Bosne, s težištem u dolini Krivaje gde je očekivao ponovno okruženje snaga NOVJ.¹⁶ Plan je bio sličan prethodnom: na zapadu, duž leve obale Bosne (od Sarajeva do Doboja), delovi 369. legionarske divizije, policijske i ustaško-domobranske snage drže zastor, a 1. brdska i 7. SS divizija, kao i 1. rezervni lovački puk i borbena grupa 369. divizije, nastupajući sa drumova Sarajevo — Vlasenica i drumova Tuzla — Doboj, zatvaraju obruč sa severa, istoka i juga i, sužavajući ga postepeno, sabijaju jedinice 3. korpusa u dolinu Bosne i tu ih uništavaju; istovremeno, delovi 187. rezervne divizije i 901. motorizovanog puka i ustaško-domobranske i četničke jedinice čiste Majevicu, Posavinu i Trebavu, gde se nalazila 16. divizija i nekoliko partizanskih odreda.

Ocenivši da, posle proboja preko komunikacije Sokolac — Vlasenica, grupisanje njegovih snaga na relativno maloj prostorijski predstavlja opasnost, jer pogoduje težnji neprijatelja da opkoli i po delovima uništava naše snage, Štab 3. korpusa je doneo odluku, u duhu direktive Vrhovnog štaba, da ponovo dekoncentriše svoje jedinice radi povoljnijeg manevra: da se 5. divizija premesti u rejon Repnik — Tupković, jugozapadno i južno od Zivinica; da se 17. divizija pomeri iz rejonu Kladnja i Zivinica (radi izbegavanja frontalne borbe na ovoj nepovoljnoj prostorijskoj na Ozren, gde treba da razbije tamošnje četnike i dejstvuje na komunikacije u dolinama Spreče i Bosne; da 27. divizija zauzme rudnike Vareš i Brezu, a zatim se zabaci u pozadinu neprijatelja, na prostorijsku Romaniju — Jahorina.

Borbe 5. i 27. divizije U toku 16, 17. i 18. decembra 27. divizija je bila u pokretu ka Varešu i Brezi. U napadu na Brezu, noću 18/19. decembra, njena 2. brigada i Romanijski NOP odred uspeli su da upadnu u mesto i oštete električnu centralu i rudnička postrojenja, ali su, zbog slabog sadejstva, i zbog neprijateljske intervencije sa pravca Sarajeva, bili prinuđeni da se povuku ka Varešu, koji je 19. decembra, posle kraće borbe, oslobodila 17. brigada.

Osamnaestog decembra otpočelo je nastupanje 7. SS divizije i manjih delova 1. brdske divizije s komunikacije Sokolac — Vlasenica, opštim pravcem ka Kladnju i Olovu, prema 5. diviziji. Pod pritiskom ovih jačih snaga 5. divizija se povukla severozapadno od Kladnja, u rejon Tuholj — Podpauč. Po naredjenju Vrhovnog štaba ona se odvojila od neprijatelja i uputila u dolinu Krivaje radi odmora. U istom cilju je i 1.

¹⁶ Neprijatelj je ovu operaciju nazvao »Šnešturm« (Schneesturm). Dali smo joj ime krivajska operacija, jer su se dejstva odvijala u dolini Krivaje.

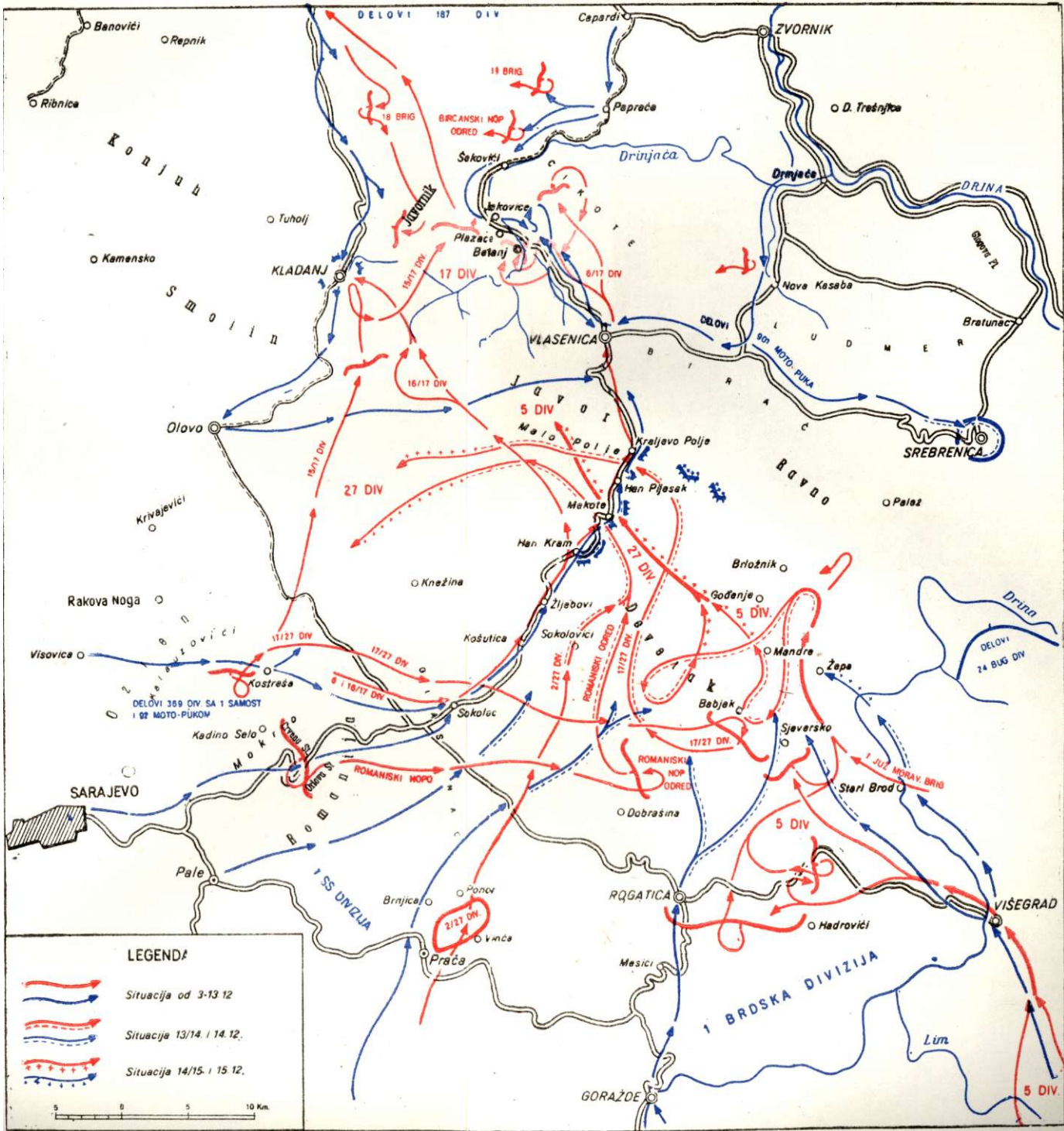
južnomoravska brigada, noću 18/19. decembra, upućena na Ozren u sastav 17. divizije. Pokret 5. divizije otpočeo je 20. decembra izjutra; 1. i 10. brigada sutradan su izbile u rejon Vijake i Kokošinca, radi naslona na 27. diviziju u rejonu Vareša, a 4. brigada je upućena dolinom Krivaje ka Ribnici radi predaje teških ranjenika 17. diviziji. Sedma SS divizija izbila je 21. decembra u dolinu Krivaje (14. SS puk) i u Očevlje (13. SS puk). Zato je toga dana, po padu mraka, 5. divizija krenula ka Okruglici da se tamo spoji sa 27. divizijom. Ali kako se ova već bila povukla ka Borovici i Kraljevoj Sutjesci, Stab 5. divizije donosi odluku da se preko Manjina vrha i Krivaje prebaci na Konjuh, neprijatelju iza leđa. No i ovaj pokret je obustavljen, jer su izviđanjem u dolini Krivaje otkrivene jače snage 7. SS divizije. Kada su ove izbile na liniju Jelaška — Manjin vrh — Vareš, 5. divizija (bez 4. brigade) našla se usamljena pred tim jakim neprijateljem koji je ispoljavao krilni obuhvat; ali se ona ipak uputila ka Borovici, gde se i spojila sa 27. divizijom.

Međutim, 4. brigada, 5. divizije nije mogla stići na Ozren, kako joj je bilo naređeno. Ona je noću između 22. i 23. decembra bila okružena u Ribnici od jedinica 99. puka i 1. brdske divizije, ali je uspela da pregazi Krivaju i izvuče se na jug ka Romanovcu. U pokretu ka Manjinom vrhu sukobila se 24. decembra sa dva bataljona 14. puka 7. SS. divizije. U žestokoj borbi koja je trajala od 11 časova pa do mraka, 4. brigada je odbacila neprijatelja i noću produžila pokret ka Dubošnici i dalje ka Zvijezdi.

Usled nadiranja 13. puka 7. SS divizije, 1. rezervnog puka i borbene grupe 369. divizije ka odseku Vareš — Breza, 27. divizija se povukla u rejon Borovice, gde je 23. decembra pristigla i 5. divizija. Obe ove divizije su se našle u okruženju kad je neprijatelj izbio na liniju Ribnica — Jelaška — Vareš — Breza. U Borovici je održan sastanak njihovih štabova, na kom je razmotrena situacija i donet plan za proboj, no kome je trebalo da obe divizije zajedno izbiju na Ravnu planinu, odakle bi 27. divizija preduzela proboj pravcem Vijaka — Zvijezda, a 5. divizija, zavisno od situacije, u pravcu Ribnice, ili za 27. divizijom.

Noću 23/24. decembra delovi 14. SS puka izbili su na Borovičke Njive, a delovi 13. SS puka na Semizovu Ponikvu, gde su se sukobili sa Romanijskim odredom. Prema Borovičkim Njivama upućena su dva bataljona 2. brigade 27. divizije a na Semizovoj Ponikvi je i dalje zadržan Romanijski odred, da upornom odbranom zadrže neprijatelja na oba pravca dok se 5. divizija i glavnina 27. divizije ne prebace na Ravnu planinu radi proboja u planiranim pravcima. Zahvaljujući naporima

LIMSKO-D8INSKA OPERACIJA (3-15.DECEMBAR" 1943 i

Skica br. 1

ovih snaga, 5. i 27. divizija izvršile su uspešan manevar i noću 24. decembra izbile na prostoriju Romanovac — Ravna planina — dolina Lužnice, gde je doneta odluka da se 5. divizija probije ka Ribnici a 27. divizija ka Jelaški.

Sutradan, 25. decembra, 27. divizija je krenula u proboj. Na čelu Divizije, 2. krajiška brigada se oko 15 časova na Romanovcu sukobila s jednim bataljonom 14. SS puka, posle oštire tročasovne borbe odbacila ga i nastavila proboj. Istovremeno je neprijatelj napao i delove 17. brigade koji su štitili divizijsku bolnicu; dva odsečena bataljona, koji su pri samostalnom probijanju pretrpeli znatne gubitke, tek su 29. decembra pristigli u sastav svoje brigade. Noću je Divizija, po bespuću, bez vodiča, gazeći dubok sneg na velikoj hladnoći, produžila marš i, razbivši jednu nemačku kolonu sa dva topa 75 mm i pukovskom komorom, 26. decembra izbila u Jelašku. U daljem pokretu ka Zvijezdi sutradan je stigla u Očevlje, gde su njeni prethodnički delovi napali neprijateljsku komoru i zaplenili oko 60 konja s materijalom. Sledećih dana, izbijanjem na prostoriji Sudići — Nišići — Ivančići, 27. divizija se našla van domašaja neprijatelja.

I 5. divizija se probila iz okruženja. U pokretu s Romanovca ka Ribnici, ona je 25. decembra, na položajima ispred Džine, odbacila delove 99. puka 1. brdske divizije i prešla Krivaju. Sutradan, po snežnoj vejavici i oluji, nastavila je pokret preko Konjuha ka Kladnju i, posle neuspelog napada na Kladanj, 28. decembra, produžila ka Romaniji, gde se, u Zunovima, 1. januara 1944. sastala sa svojom 4. brigadom.

Manevar 17. divizije Prema planu Štaba 3. korpusa, 17. divizija je izbila na Ozren i ovde pristupila razbijanju četničkih jedinica. Zbog nadiranja 1. brdske divizije iz rejonu Tuzle ka Puračiću i Zivinicama i 7. SS divizije iz rejonu Han-Pijesak — Han-Kram ka Kladnju i Olovu, ona je obustavila svoja dalja ofanzivna dejstva na Ozrenu. Našavši se sada sa svojih pet brigada na uskoj i za manevar nepogodnoj prostoriji, između reka Spreče, Bosne i Krivaje, Stab divizije je odlučio da se Divizija probije delom prema Birču a delom preko Krivaje ka Varešu. Radi toga je obrazovao dve manevarske grupe: prva — 6, 18. i 1. južnomoravska brigada — imala je zadatak da se probije u Birač; druga — 15. i 16. brigada, divizijska baterija i divizijska bolnica — trebalo je da pređe Krivaju i orijentiše se ka Varešu.

Prva manevarska grupa je 24. decembra krenula na izvršenje zadatka. Međutim, tog dana su ka njoj nastupale snage

1. brdske divizije, u više kolona, u zonu između Spreče i Krivaje. U rejonu Tumare — Omerova Voda došlo je do prethodničke borbe. Prvi napad delova 98. puka bio je odbijen. Ali je, zbog pojave neprijatelja i sa drugih pravaca, pretila opasnost obuhvata. Zbog toga se ova manevarska grupa, pod zaštitom puškomitraljeskih odeljenja, brzo odvojila od neprijatelja i nastavila izvlačenje u obilaznom luku preko Gornje Brijesnice u pravcu Orahovice, izbegavajući susret s neprijateljskim snagama. Ali su joj delovi 1. brdske divizije, koji su nadirali od Tumara, odsekli u rejonu Micijević — Omerova Voda oko tri bataljona upućena ka onim neprijateljskim snagama koje su nadirale sa pravca Bosanskog Petrovog Sela. Ova grupa bataljona se pod borbom povlačila i 30. decembra pristigla u sastav svojih brigada. Za to vreme je glavnina manevarske grupe, posle manje borbe sa delovima 99. puka 1. brdske divizije kod Tulovića, uspeła da noću 26/27. decembra pređe drum Kladanj — Zivinice i do 29. decembra izbije u Birač.

Druga manevarska grupa vodila je jače borbe pri prelazu Krivaje, kod Keserovića, a zatim se preko Veleža i Botnja uputila ka Dubošćici. Pojava jačih snaga 7. SS divizije kod Lužnice i Dubošćice prinudila ju je da promeni pravac kretanja i da preko Romanovca izbije ponovo na Krivaju, koju je 28. decembra prešla kod Stjepin-Hana i produžila u pravcu Zeljave. Time se i ona našla iza leđa 1. brdske divizije, odakle je narednih dana nastavila pokret bez dodira s neprijateljem, prešla drum Kladanj — Zivinice, izbila u Birač i tu se spojila sa prvom manevarskom grupom.

Za sve vreme trajanja limsko-drinske i krivajske operacije 19. brigada 27. divizije nalazila se na prostoriji Vlasenica — Srebrenica — Zvornik, gde je povremenim ispadima i zasedama dejstvovala na neprijateljske kolone u pokretu. Ona je 29. decembra oslobodila Vlasenicu.

Posle krivajske operacije neprijateljska dejstva u istočnoj Bosni počinju da jenjavaju. Jedinice 3. korpusa izbegle su odlučujuće udare neprijatelja; štaviše, uspele su i da mu se zabace iza leđa. Ni u krivajskoj operaciji nemačke snage nisu ostvarile postavljeni cilj — uništenje jedinica NOVJ u istočnoj Bosni. Istina, one su uspevale da brzinom dejstva iznenade i okruže jedinice 3. korpusa i 5. divizije i nanesu im osetne gubitke u ljudstvu. Nemci su uz to ovladali komunikacijskim čvorovima i uporištima jedinica NOVJ, koje su nabačene na teško prohodno planinsko zemljište, a to je izazvalo znatne teškoće u snabdevanju i u sprovođenju reorganizacije snaga NOVJ u istočnoj Bosni.

Pravilnim rukovođenjem i smelom taktikom, ostvarenom u duhu direktiva Vrhovnog štaba,¹⁷ jedinice 3. korpusa i 5. divizije izbegle su uništenje u brižljivo pripremljenoj limsko-drinskoj i, zatim, krivajskoj operaciji neprijatelja. U jednomesečnim borbama one su pokazale visoku borbenu vrednost. Njihovi kvaliteti došli bi do većeg izražaja da je izviđačka služba bolje funkcionisala i organizacija maršovanja bila čvršća, da je obaveštajna služba pružala štabovima više podataka o neprijatelju, da nedostatak sredstava veze nije prouzrokovao vidne slabosti u organizaciji sadejstva, pogotovu zato što su borbe bile izrazito pokretnog karaktera. U takvoj složenoj situaciji štabovi su bili prinuđeni da brzo cene situaciju i donose smeće odluke, pri čemu je bilo i grešaka. Slabo odevene, a naročito slabo obučene, jedinice su često bile prinuđene da gazom savlađuju vodene prepreke, pri čemu su neke imale više izbačenih iz stroja zbog smrzavanja nego zbog neprijateljskog vatreneog dejstva.¹⁸

Limsko-drinska i krivajska operacija usledile su u vreme kada su novoformirane jedinice 3. korpusa bile u fazi organizacionog sređivanja i učvršćenja. Stoga je razumljiva činjenica da je bilo nesnalaženja, i da je izvestan broj novomobilisanih boraca napustio svoje jedinice. Posle završenih operacija, Štab 3. korpusa je preduzeo mere za otklanjanje ispoljenih nedostataka. Jedinice su se sređivale i odmarale, i pripremale za ofanzivna dejstva, pre svega u cilju oslobođenja Tuzle.

Za vreme ovih decembarskih borbi u istočnoj Bosni nemačke trupe su opustošile čitava naselja i izvršile mnoga zlodela nad stanovništvom.¹⁹

¹¹ U toku limsko-drinske i krivajske operacije Vrhovni štab je više puta naređivao da se neprijatelju ne dozvoli sabijanje naših jaćih snaga na jednom mestu, čemu on leži, već da se primenjuje taktika dekoncentracije i zabacivanja jedinica u neprijateljsku pozadinu.

¹⁸ U Drugoj manevarskoj grupi 17. divizije, pored velikog broja promrzlih boraca, oko 60 ranjenika i bolesnika pomrlo je od smrzavanja (Arhiv VII, k. 408-A, br. reg. 53/7).

¹⁹ U izveštaju Štaba 3. korpusa od 8. marta 1944. stoji: »U Glasi-naćkoj općtini ostala su poslije Šeste ofanzive dva nepotpuna sela. U Borićkoj općtini, srez Rogatićki, od 17 sela ostalo je 5. U Rogatićkoj općtini od oko 10 sela ostalo je dva. U Dubskoj općtini, Rogatićki srez, od 26 sela ostala je samo po neka kuća. U Praćanskoj općtini od 20 sela ostalo je 5. U Knežinskoj općtini, Vlasenićki srez, od 20 sela ostalo je 3. U Šekovićkoj općtini spalili su oko 60 kuća. U muslimanskim selima Podgorja (obronci Konjuha) pobili su na očigled familija oko 30 ljudi. Po svim selima i gradovima vršili su pljačku i silovanja žena i djevojaka« (Arhiv VII, k. 408-A, br. reg. 54—3/7).

BORBE U SEVEROISTOCNOJ BOSNI

Borbe na Majevici, u Trebavi i u Posavini **Jednovremeno s limsko-drinskom i kri-
vajskom operacijom, nemačka komanda**
je planirala da sa delovima 187. rezervne divizije, 901. motorizovanog puka i 3. domobranske lovačke brigade izoluje cd jedinica 3. korpusa i uništi 16. diviziju i partizanske odrede na prostoriji Majevica — Posavina — Trebava.

Radi uspešnijeg manevrovanja i ofanzivnog dejstva na komunikaciji Zvornik — Tuzla — Doboj, 16. divizija je krajem novembra 1943. podeljena u dve operativne grupe: prva — 1, 3. i 5. vojvođanska brigada — imala je zadatak da zapadno od komunikacije Tuzla — Brčko uništi grupe četnika i pripadnike Zelenog kadra²⁰ i oslobodi veću prostoriju s koje bi se moglo dejstvovati na komunikacije u dolinama Spreče, Bosne i Save; druga — 2. i 4. vojvođanska brigada — trebalo je da, istočno od komunikacije Tuzla — Brčko, zauzme Zvornik i sruši most na Drini, kako bi otežala prelaz neprijateljskih snaga iz Srbije u istočnu Bosnu.

Druga operativna grupa je 1. decembra zauzela uporišta Vitinicu, Šapnu i Međeđu, koja su držali pripadnici Zelenog kadra. Zatim je 2. brigada izbila na polazni položaj Gušteri — Glumine — Karakaja radi napada na Zvornik i rušenja mosta na Drini, a 4. brigada je upućena da na liniji Jajići — Kalesije obezbeđuje 2. brigadu sa pravca Tuzle. U međuvremenu su neprijateljske snage iz Zvornika krenule prema Capardima radi učešća u limsko-drinskoj operaciji. Druga brigada, koja se, neobaveštena o jačini neprijatelja, kretala u bataljonskim kolonama, bila je kod Zvornika iznenađena energičnim napadom nemačkih jedinica i odbačena uz veće gubitke. Da bi obezbedile pozadinu onih snaga koje su nastupale ka Birču, dve nemačke motorizovane kolone su prodorom iz Zvornika i Tuzle prema Majevici prinudile 2. operativnu grupu da se s položaja severno od komunikacije Zvornik — Capardi povuče na prostoriju Sapna — Rastošnica — Jelica. Tu su, 20. i 21. decembra, delovi 187. rezervne divizije, 901. motorizovanog puka i 3. lovačke brigade pokušali da je razbiju, ali se ona, posle teških borbi, pod nepovoljnim uslovima, izvukla i preko komunikacije Tuzla — Zvornik izbila u rejon Sekovića. Odsječen za vreme izvlačenja, jedan bataljon 2. brigade je preko Teočaka stigao u Trnovo, gde je narednih dana uspešno obezbeđivao ranjenike 3. korpusa. Posle kraćeg odmora u Šekovićima, 2. operativna grupa se povratila na Majevicu.

²⁰ Zeleni kadar je organizacija naoružanih muslimana koje su predvodile ustaše u borbi protiv jedinica NOV i POJ.

Prva operativna grupa je za to vreme uspešno dejstvovala protiv četnika i Zelenog kadra: noću 15/16. decembra napala uporište Sokol (oko 5 km severoistočno od Gračanice), noću između 19. i 20. decembra, posle tročasovne borbe zauzela Bosanski Šamac, a 22. decembra razbila i četnike u Trebavi. Zatim, manevrujući pred nastupajućim delovima 187. rezervne divizije i 901. motorizovanog puka, koji su, ovladavši Majevicom, preneli dejstva ka Posavini i Trebavi, ona je noću 25/26. decembra pokušala da se preko Bosne, severno od Doboja, prebaci u srednju Bosnu. Zbog slabo izvedenih priprema i neodlučnog pokreta ka mestu prelaza, samo ranjenici i jedan bataljon koji ih je obezbeđivao prešli su reku. Stab grupe je u zoru 26. decembra promenio odluku i naredio pokret ka Majevici. U zoru 31. decembra 1. operativna grupa je izbila na prostoriju Humci — Mačkovac — Vukosavci, odakle je stupila u vezu sa 2. operativnom grupom.

Tako je i 16. divizija uspeła da se izvuče ispod udara neprijatelja. Neke njene jedinice su pretrpele osetne gubitke: 2. operativna grupa pri neobezbeđenom pokretu ka Zvorniku, a 1. operativna grupa u pokretu od reke Bosne ka Majevici, kada je zaostalo oko 120 njenih iznemoglih, slabo odevenih, bolili i većinom nenaoružanih boraca, koji su skoro svi pali u ruke četnika i pripadnika Zelenog kadra.

Napad na Tuzlu

Od završetka neprijateljskih operacija pa sve do sredine januara u istočnoj Bosni nije bilo značajnih borbi. Jedinice 3. korpusa i 16. divizije uglavnom su se oporavljale od teških borbi i napornih marševa u prethodnim operacijama, preduzimajući manje akcije protiv četničkih i ustaških grupa, čija je aktivnost u toku i posle nemačke ofanzive naročito oživela. Peta divizija je upućena na prostoriju Foča — Goražde — Kalinovik, gde je dejstvovala pod komandom Štaba 2. korpusa.

Kad su početkom januara otpočele nemačke operacije protiv 1. proletarskog i 5. korpusa u srednjoj i zapadnoj Bosni, Vrhovni štab je naredio jedinicama NOVJ u ostalim krajevima zemlje da povećaju aktivnost preduzimanjem napada na neprijateljske garnizone i dejstvom na komunikacije. U tom smislu, Stab 3. korpusa je odlučio da iskoristi relativno povoljnu situaciju i napadne Tuzlu, najjači neprijateljski garnizon u istočnoj Bosni. Time bi bile vezane jače neprijateljske snage i, donekle, rasterećene jedinice 1. i 5. korpusa. Sem toga, oslobođenjem Tuzle 3. korpus bi stvorio povoljne uslove za širu mobilizaciju ljudstva, bolju ishranu svojih jedinica i operativnu slobodu u dejstvima ka dolini r. Eosne i na važnom komunikacijskom pravcu Brod — Sarajevo.

Za napad na Tuzlu, Stab 3. korpusa je upotrebio gotovo sve raspoložive snage u srednjem i istočnom delu Bosne: 16. i 17. diviziju, jednu brigadu 27. divizije i šest partizanskih odreda. I ovog puta, kao i prilikom prvog napada (septembra — oktobra 1943), Stab korpusa je predvideo da u neposrednom napadu na grad učestvuje veći deo snaga (šest brigada i tri odreda), ali je i za obezbeđenje prema garnizonima iz kojih se mogla očekivati intervencija neprijatelja odredio jače snage — četiri brigade i tri odreda.

Prema zapovesti Štaba korpusa od 11. januara, snage su bile podeljene u četiri napadne kolone: severna kolona (1. brigada 16. divizije, 18. brigada 17. divizije i Tuzlanski NOP odred) napada neprijateljska uporišta Moluhe, Piskavicu, Kojšino, Tušanj, Parlog, Slani bunar i Gradinu i, slomivši spoljnu odbranu, prodire u grad i zauzima deo na desnoj obali Jale; istočna kolona (15. brigada 17. divizije) zauzima Gornju Tuzlu i Simin Han i zatim napada istočni deo grada, sadejstvujući severnoj i južnoj koloni; južna kolona (6. i 16. brigada 17. divizije i 19. brigada 27. divizije) ovladava grupom spoljnih uporišta — Ilinčicom (trigonometar 453), Crvenim brdom (kota 416), Krekom i Husinom — i potom zauzima deo grada na levoj obali Jale; zapadna kolona (Romanijski i Ozrenski NOP odred) napada posade uporišta na zapadnim prilazima gradu, na odseku Bukinje — Lukavac. Zadatak je 2. i 3. brigade 16. divizije i Trebavskog NOP odreda da zauzmu Gračanicu. Karanovac, Bosansko Petrovo Selo i Miričinu i da, rušenjem drumova i železničke pruge i upornom odbranom, spreče svaki pokušaj prodora neprijatelja iz Doboja ka Tuzli; 4. brigada 16. divizije i Birčanski NOP odred upućuju se ka istoku da zauzmu Zvornik, poruše most na Drini i tako spreče intervenciju neprijatelja s tog pravca; obezbeđenje pravca Brčko — Tuzla poverava se 5. brigadi 16. divizije i Posavskom i Majevičkom NOP odredu, postavljenim na severnim padinama Majevice, u rejonu Navioci — Brnjik — Pukiš. Početak napada: 16. januara u 20 časova.

Stab 3. korpusa je čvrsto verovao da će posada Tuzle biti lako savladana, jer je potcenio mogućnosti i borbene sposobnosti neprijatelja, a precenio sopstvene snage i mogućnosti.²¹

Neprijatelj je otkrio namere 3. korpusa, pa je preduzeo hitne mere za ojačanje odbrane. U Tuzlu je doveden deo snaga susednih garnizona. Noću između 13. i 14. januara pristigla je

²¹ U zapovestima Štaba korpusa i štabova divizija i brigada stajalo je: »da su izgledi za uspešnu likvidaciju Tuzle potpuno osigurani«, da je moral neprijatelja slab i da neprijateljska utvrđenja ne predstavljaju naročitu prepreku (Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 982, br. reg. 1/1; k. 950, br. reg. 4/6; k. 966. br. reg. 1/3).

i nemačka borbena grupa »Svare« (Schwarz), čiji je komandant preuzeo odbranu Tuzle, u kojoj su već bili prikupljeni 5. i 8. puk 3. domobranske lovačke brigade. Očekujući napad, neprijatelj je ubrzao radove na utvrđivanju, naročitu pažnju posvetivši spoljnoj odbrani, i organizovao jaka uporišta, ojačavši ih žičanim i minskim preprekama.

Napad je otpočeo sa zakašnjenjem, tek posle ponoći, nejednovremeno (neke jedinice nisu čak ni učestvovala, jer su zadržane usputnim borbama pri pokretu ka polaznim položajima). U prvim jurišima zauzete su neke otporne tačke, ali, zbog slabog sadejstva i neodlučnosti, napad je ubrzo bio slomljen organizovanim otporom neprijatelja.

Tokom 17. januara obe strane su vršile pripreme: snage 3. korpusa se odmarale, pripremajući se za odlučniji napad u toku sledeće noći, a neprijatelj je učvršćivao odbranu, povukavši iz Gornje Tuzle i Simina Hana jedan bataljon 5. puka u brigadnu rezervu. Sledeće tri noći vršeni su snažni napadi, koji su trajali do jutarnjih časova.²² Pojedine napadne kolone i njihovih delovi uspevali su da zauzmu neka spoljna uporišta i da ponegde prodru u grad, ali, pošto među njima nije bilo sadejstva, neprijatelj je, upornom odbranom, lokalizovao te mestimične uspehe i protivnapadima odbacivao napadačke snage na polazne položaje.

Za to vreme su 2. i 3. brigada 16. divizije vodile teške borbe s neprijateljem u dolini Spreče, između Doboja i Tuzle. Treća brigada je još 16. januara bez borbe ušla u Gračanicu i postavila obezbeđenje prema Karanovcu, ali 2. brigada, i pored nekoliko uzastopnih juriša, nije mogla zauzeti i porušiti most kod Miričine, branjen iz betonskih utvrđenja i iz oklopnog voza. Dana 18. januara snage 1. domobranske lovačke brigade²³ i jedna nemačka biciklistička jedinica nastupile su iz Doboja ka Tuzli radi pružanja pomoći okruženoj i napadnutoj posadi. Ove snage su uspele da u oštroj borbi odbace 2. i 3. brigadu od komunikacije i da prodru ka Lukavcu i Bukinju. U međuvremenu, noću 19/20. januara, u Tuzlu su stigle neprijateljske motorizovane snage iz Zvornika, i to bez otpora, jer se 4. vojvođanska brigada ispred njih povukla na Majevicu.

Još manje izgleda na uspeh imao je napad po pristizanju neprijateljskih ojačanja sa pravca Zvornika i Doboja. Stoga je Stab 3. korpusa naredio 20. januara obustavljanje daljih na-

²² U poslednjem napadu, noću 19/20. januara, umesto 1. brigade učestvovala je 5. vojvođanska brigada.

²³ Dva bataljona 4-og i jedan bataljon 6. puka i deo domobranskog dobrovoljačkog bataljona iz Gračanice, ojačani artiljerijom.

pada, i jedinice su se povukle delom na levu obalu Spreče, a delom na Majevicu. Zbog zakašnjenja u povlačenju, 6. i 16. brigada su se našle u teškoj situaciji u rejonu Simin Han — Kovačevići — Dubrave, jugoistočno od Tuzle, i tek s velikim naporom, uz osetne gubitke, probile su se u pravcu Majevice.²⁴

Napad 3. korpusa na Tuzlu nije uspeo zbog potcenjivanja borbene sposobnosti neprijatelja, slabo izvedenih priprema, nedovoljnog sadejstva napadnih kolona, neodlučnosti pojedinih jedinica pri prodiranju u grad i nedostatka teškog naoružanja. S druge strane, neprijatelj se pravovremeno pripremio za odbranu i spremno dočekao napad.

OPERACIJE U DALMACIJI I U JUGOZAPADNOJ BOSNI (Skica br. 3)

Do kraja novembra, zahvaljujući svojoj nadmoći, nemačke jedinice su posele veći deo dalmatinske obale, a glavninu 8. korpusa, sastavljenu pretežno od novodošlih boraca, organizaciono neučvršćenu, potisle ka Dinari i na srednjodalmatinska ostrva. Prema direktivi Vrhovnog štaba, 8. korpus je sada imao zadatak: da 9. i 19. i 20. divizija na Dinari štite južni deo slobodne teritorije u zapadnoj Bosni, a 26. divizija brani ostrva Korčulu, Brač, Hvar, Šoltu i Vis.

Na pomenutoj konferenciji od 7. novembra, Štab 2. oklopne armije je rešio da u okviru zimskih operacija protiv NOVJ preduzme i nova dejstva u Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni, upućujući snage sa obalskog pojasa na dva osnovna operacijska pravca: na sever, u cilju prodora ka Livnu i Bugojnu, i na jug, radi ovlađivanja grupom srednjodalmatinskih ostrva. Za izvođenje operacija, štabovi 5 SS i 15. brdskog korpusa raspolagali su 264. pešadijskom,²⁵ 118. lovačkom i 114. lovačkom divizijom, pukom »Brandenburg« i brojnim ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama.

²⁴ U četvorodnevnoj borbi za Tuzlu 3. korpus je imao osetne gubitke: 16. divizija (bez 5. brigade) — 99 poginulih i 256 ranjenih (u samoj 1. brigadi — 62 poginula i 161 ranjen); 15. brigada 17. divizije — 35 izbačenih iz stroja; 19. brigada 27. divizije — 29 izbačenih iz stroja. Za ostale jedinice nedostaju podaci, ali se može pretpostaviti da su i one pretrpele znatne gubitke. I neprijatelj je imao velik broj izbačenih iz stroja: prema našim podacima, oko 500 ljudi (Arhiv VII, k. 964, br. reg. 4/4; k. 966, br. reg. 7/6; k. 696, br. reg. 1/3; k. 1112, br. reg. 6 10; k. 1243, br. reg. 2/1).

²⁵ Ta je divizija, do sredine novembra, pristigla iz severne Francuske i Belgije u severnu i srednju Dalmaciju i tu smenila 114. diviziju. Otada će 114. divizija s pukom »Brandenburg« predstavljati osnovnu manevarsku snagu za predstojeće operacije 15. brdskog korpusa.

Skica br. 2

Prodor nemačkih snaga u oblast Bosanskog Grahova, Livna i J)uvna

Na osnovu primljenih direktiva, Štab 15. brdskog korpusa izradio je sledeći plan operacije:²⁶ primenom bočnog manevra motorizovanih i oklopnih snaga sa pravca Knina i upotrebom drugih snaga s linije Sinj — Imotski izbiti na prostoru Duvno — Livno, gde razbiti 8. korpus, a zatim produžiti nadiranje ka Kupresu i Bugojnu. U tu svrhu određene su snage i napadni pravci: istočna grupa — oko dva bataljona iz 118. divizije i tri bataljona 5. ustaške brigade — napada pravcem Posušje — Duvno; južna (grupa »Hindelang«) — oko hiljadu vojnika iz sastava 118. divizije — napada pravcem Studenci — Aržano — Duvno; srednja (grupa »Šoh« — Schoch) — delovi 741. puka 114. divizije, bataljon iz 264. divizije i delovi domobranskog 15. pešadijskog puka — napada pravcem Sinj — Vaganj — Livno; severna (grupa »Berger«) — delovi 721. puka 114. divizije, delovi puka »Brandenburg« i oko 600 četnika — napada pravcem Knin — Bosansko Grahovo — Livno. Trebalo je da operacija počne 4. decembra, istovremeno sa operacijama u Kordunu, Baniji, istočnoj Bosni i Sandžaku.

U očekivanju neprijateljskog napada, Štab 8. korpusa je imao ovaj raspored svojih snaga: 9. divizija (dve brigade)²⁷ na liniji Klenak (trigonometar 988) — Crnovro (kota 905) — Kobilić brani pravac Posušje — Duvno; 19. divizija (dve brigade)²⁸ na liniji Vinica — Stražbenica — Tijarica brani pravac Studenci — Aržano — Livno; 20. divizija (dve brigade)²⁹ i Dinarski NOP odred na južnim padinama Dinare, prema Sinju i Vrlici; Grahovsko-peuljski NOP odred u rejonu Derala zatvara pravac Knin — Bosansko Grahovo; Glamočki NOP odred u rejonu Zebe, na pravcu Bosansko Grahovo — Drvar.

Štab 15. brdskog korpusa preduzeo je niz prethodnih akcija u severnoj Dalmaciji i na pravcu Knin — Bosansko Grahovo da bi osigurao zaleđe na osetljivim pravcima iz Bukovice ka Kninu i stvorio povoljne uslove za predstojeću operaciju »Citen«. Tako je deo puka »Brandenburg« sa 600 četnika iz Knina

²⁹ Štab 2. oklopne armije dao joj je naziv »Citen« (Ziethen).

²⁷ Njena 1. dalmatinska udarna brigada nalazila se na srednjo-dalmatinskim ostrvima i ušla je u sastav 26. divizije. Umesto nje u sastav 9. divizije određena je 13. dalmatinska brigada, koja je u ovo vreme bila na Korčuli, a tek početkom januara 1944. prevezena je na kopno. Krajem februara ulazi u 9. diviziju kao njena 3. brigada.

²³ Njena 7. dalmatinska brigada nalazila se u severnoj Dalmaciji (u Bukovici). Početkom decembra odlazi u Liku i otada dejstvuje u sastavu 35. divizije 11. korpusa.

²¹ Njena 9. dalmatinska brigada prevezena je krajem novembra sa Brača i Šolte na odsek Trogir — Rogoznica. Ovde se zadržala do 8. decembra, a zatim je upućena na Dinaru.

napao Grahovsko-peuljski odred i u borbi od 28. novembra do 1. decembra uspeo da izbiје pred Bosansko Grahovo. A delovi 114. divizije, prikupljeni duž komunikacije Benkovac — Bribir-ske Mostine — Kistanje, 1. decembra otpočeli su nadiranje ka Bukovici. Njima je 7. brigada 19. divizije pružila slabiji otpor, a zatim, da bi izbegla okruženje, povukla se preko Velebita u Liku. Obavešten o napadu ka Bosanskom Grahovu, Stab 8. korpusa naređuje 19. diviziji da na ovaj pravac uputi 5-tu, kasnije i 6. brigadu. Ali, dok su se brigade nalazile u pokretu, delovi puka »Brandenburg« i četnici ušli su, 2. decembra, u Bosansko Grahovo, pa je 19. divizija dobila zadatak da zatvori pravac ka Livnu, u rejonu Luka — Peulje.

Opšti nemački napad otpočeo je 4. decembra na pravcima Posušje — Duvno i Studenci — Aržano, koje su sada, po odlasku 19. divizije, branile 3. i 4. brigada 9. divizije. Istočna grupa, iz Posušja, iskorišćujući manevar tenkova i podršku artiljerije, savladala je uzastopni otpor i odbila protivnapade rezervi 3. brigade i delova 4. brigade i prodrli do linije Vojkovići — Mesihovina. Južna grupa, u pokretu iz Studenaca, zadržana je na liniji Orlovača — Stražbenica od dva bataljona 4. brigade. Obuhvatajući desno krilo odbrane, nemački tenkovi su preko Gornje Tijarice prodrli u Aržano i zatim produžili dejstvo ka Koritu, gde su iznenadili prištapske delove 4. brigade. Pošto je, zbog ovog brzog prodora, odbrana njenih delova na pravcu Studenci — Aržano postala necelishodna, 4. brigada se povukla ka Prisoju.

Upoznat s nemačkim napadom, Vrhovni štab je naredio Stabu 8. korpusa da zadrži neprijatelja na liniji Mokronoge — Karlov Han i spreči mu prodor ka Sujici, i obavestio ga da će na pravac Duvno — Sujica, radi ojačanja odbrane, uputiti i 3. brigadu 1. proleterske divizije. Stab korpusa je rešio da sa 9. divizijom 4. decembra uveče izvrši protivnapad i odbaci neprijatelja na oba pravca njegovog prodora. Zbog nepostojanja veze sa Štabom 4. brigade, protivnapad nije izveden, pa je 3. brigada dobila zadatak da se povuče i u rejonu Mokronoga zatvori pravac Duvno — Sujica. Istovremeno su u rejon Prisoja upućeni slušaoci Škole gađanja iz Livna, da sa delovima 4. brigade zatvore pravce Karlov Han — Livno i Karlov Han — Duvno. Istočna grupa je, međutim, iz Mesihovine produžila dejstvo i 5. decembra ujutru izbila u Duvno i pred Mokronoge, gde je zaustavljena odbranom 3. brigade 9. divizije. Južna grupa je potisla slušaoce Škole gađanja i delove 4. brigade iz rejona Prisoja i skrenula ka Duvnu.

Posle napornog marša 5. i 6. brigada 19. divizije pristigle su 3. decembra u rejon Luka — Peulje. Štab divizije je rešio da noću 5/6. decembra napadne nemačke i četničke snage u Bosanskom Grahovu i duž komunikacije ka Strmici. I dok su

jedinice 19. divizije i Glamočkog i Grahovsko-peuljskog odreda, bile u pokretu ka objektima napada, u Bosansko Grahovo su pristigli delovi puka »Brandenburg« i 721. puka 114. divizije iz sastava severne grupe. Stoga je Štab divizije hitno izmenio odluku, ali ona, zbog kratkoće vremena, nije dospela u sve jedinice. Šestog decembra izjutra su motorizovani i oklopni delovi severne grupe nastupili pravcem Bosansko Grahovo — Livno i brzo savladali otpor dva bataljona 6. brigade u rejonu Luke, a zatim, nesmetano, produžili i uveče neočekivano upali u Livno.³⁰

Srednja grupa je na pravcu Sinj — Vaganj nastupila tek 5. decembra. U oštrim dvodnevним borbama, 8. brigada 20. divizije zadržala je delove 741. puka 114. divizije severno od Obrovca. Zbog pristizanja neprijateljskih ojačanja iz Drniša i Sinja i zbog prodora nemačkih jedinica u Livno, Štab 20. divizije je sve svoje snage, bojeći se da ne budu opkoljene na Kamešnici, noću 6/7. i 7. decembra izvukao severno od komunikacije Sinj — Prolog (u rejon Vrdova). Tako je i srednja grupa u toku 8. i 9. decembra preko Prologa prodrila u Livno, ostavljajući manje delove duž drumova Sinj — Livno. Sada je glavnina 114. divizije sa pukom »Brandenburg« bila prikupljena u rejonu Livna, spremna da nastavi dejstva ka Šujici.

Dejstvujući brzo, i iskorišćujući iznenađenje i nadmoć na izabranim pravcima, nemačke snage su za dva dana prodrle u Livno i Duvno i okončale prvu etapu operacije.

Kada su iz Bugojna u rejon Šujice pristigle 1. i 3. brigada 1. proleterske divizije, štabovi 8. korpusa i 1. proleterske divizije, prema direktivi Vrhovnog štaba, izvršili su pregrupisanje snaga. Prva proleterska brigada je na liniji Mokronoge — Lug — Sarajlije zatvorila pravac Duvno — Šujica, a 3. proleterska brigada u rejonu Borova Glave pravac Livno — Šujica. Treća brigada 9. divizije povučena je severno od komunikacije Livno — Šujica (rejon sela Borova Glava), a 4. brigada je upućena na odsek Korićna — Priluka da zatvori pravac Livno — Glamoč.

Štabovi 1. proleterske i 9. divizije donose odluku da napadnu neprijateljske snage u Livnu i Duvnu i oba ova mesta zauzmu pre nego ih neprijatelj solidno organizuje za odbranu, ali nisu tačno procenili jačinu neprijateljskih snaga u njima. Posadu Duvna i okolnih sela napali su četiri bataljona 1. proleterske brigade, noću 8/9. decembra, i uspeali da ovladaju Eminovim Selom, Blažujem, Podgajem i Kolom. Duvno nisu bili zauzeli, jer je branilac pružio žilav otpor. Sledeće noći je—

³⁰ Prilikom tog upada poginulo je i nekoliko članova OK KPH za Livno. Istog dana je u Glamočkom polju, usled nebudnosti, došlo do panike, pa su zapaljena skladišta opreme i hrane.

rnapad 3. brigade 9. divizije i 3. proleterske brigade na Livno bio zadržan na samoj ivici grada, pa su se obe brigade izjutra povukle na polazne položaje. Međutim, deo nemačkih snaga, prodirući iz Livna ka Sujici, ovladao je Borovom Glavom i 12. decembra, sa pristiglim ojačanjem, uporno produžio nastupanje, odbacio delove 3. proleterske brigade i zauzeo Šujicu.

Protivdejsva 8. korpusa i delova 1. proleterskog korpusa Posle savetovanja sa štabovima 9. divizije i 6. brigade 19. divizije (prebačene iz rejonu Bosanskog Grahova u Glamočko polje) Stab korpusa je odlučio da noću 15/16. decembra sa tri brigade napadne nemačke snage u Livnu, uz istovremeno dejstvo 20. divizije na nemačke obezbeđujuće delove duž komunikacije Sinj — Prolog, kao i uz dejstvo 5. brigade 19. divizije na četnike u rejonu Strmice i Golubića. Saznavši za odluku Štaba 8. korpusa, kao i za izbijanje nemačkih snaga u Sujicu, Vrhovni štab je, da bi sprečio prodor neprijatelja ka Bugojnu, naredio 1. proleterskom korpusu da prikupi jače snage i. u skladu sa planiranim napadom 8. korpusa, preduzme ofanzivna dejstva u rejonu Stržanj — Sujica — Galičić, a potom — uvođenjem jakih rezervi — produži dejstvo ka Livnu i Duvnu. U tom cilju je 2. lička udarna brigada 6. divizije iz rejonu Travnika upućena ka Donjem Malovanu, a od Štaba 10. udarne divizije se zahtevalo da svoju 7. krajišku udarnu brigadu pomeri iz rejonu Prozora ka Ravnom. Napad na nemačke snage u širem rejonu Sujice predviđen je za noć 16/17. decembra.

Dok su se jedinice 1. proleterskog i 8. korpusa pripremale za napad, nemački obezbeđujući delovi svakodnevno su vršili ispade u zahvatu komunikacija koje vode od Livna i Duvna ka Sujici. Tako su 15. decembra, neposredno pred napad delova 8. korpusa na grad, preduzeli veći ispad iz Livna ka Priluci, Druljskoj draži i Marićevim košarama, protiv 3. i 4. brigade 9. divizije. Obe ove brigade su odbile nemački ispad, ali su se zaustavile pred Livnom, smatrajući da do planiranog napada na grad neće doći. Tek posle intervencije Štaba korpusa, one su, sa 6. brigadom 19. divizije (privučenom u rejon Potočana), izvršile napad koji međutim nije uspeo zbog jakih snaga i žilavog otpora neprijatelja.⁸¹ Stab 8. korpusa je bio uveren da je nemački ispad, preduzet pre napada na Livno, bio razlog što mesto nije zauzeto, pa je naredio da se napad obnovi istim snagama. Ponovljeni napad izvršen je noću 17/18. decembra, ali nejednovremeno: 6. brigada je napadala iz rejonu Golub-

⁸¹ Treća brigada 9. divizije i 6. brigada 19. divizije imale su 35 /mrtvih i 100 ranjenih boraca (Zbornik, tom V, knj. 22, dok. br. 99).

njače (trigonometar 1159), uz obezbeđenje od Potočana i Zagoričana, duž drumu ka Livnu; 3. brigada pravcem Mrđanovac:

Bašajkovac — Livno; 4. brigada pravcem Suhača — Livno. Treća brigada i delovi 6. brigade zaustavljeni su žestokom, vatrom na samoj ivici grada, a jedan bataljon 4. brigade, koji je bio zauzeo nekoliko zgrada, odbačen je protivnapadom nemačkih delova. Najzad su se, 18. decembra izjutra, snage 9. i 19. divizije povukle na polazne položaje, ne izvršivši zadatak, pre svega, zbog nadmoći, žilavog otpora i dobro organizovane odbrane nemačkih jedinica.

Iako je 20. divizija, sadejstvujući napadu na Livno, presekla na Dinari komunikaciju Sinj — Prolog, ipak nije uspjela da slomi otpor nemačkih posada u Prologu, Bilom Brigu i Vagnju. Peta brigada 19. divizije proterala je četnike iz Strmice i Golubića, ali, kada je sa pravca Knina pristigao jedan bataljon nemačkog 741. puka 114. divizije, ona se povukla ka Bosanskom Grahovu.

Štab 1. proleterske divizije ubrzano se pripremao da, stvarajući pravce od Duvna i Livna, koncentričnim napadom uništi neprijateljske snage u širem rejonu Šujice, pa je četiri brigade grupisao u dve napadne kolone. Istočna kolona (1. proleterska i 7. krajiška brigada) dobila je zadatak da iz rejona Donje Vukovsko — Ravno napadne bok i pozadinu nemačkih snaga na liniji Galičić — Šujica — Stržanj, isturajući bočno obezbeđenje prema Duvnu i na Borovoj glavi prema Livnu. Zapadna kolona (3. proleterska i 2. lička brigada) trebalo je da s linije istočne padine Kruga — Donji Malovan napadne u pravcu Šujice, obezbeđujući se prema Livnu s linije Borac — Suhovrh. Međutim, 7. brigada je zadocnila jer nije pravovremeno primila zapovest za napad; a 1. proleterska brigada je morala da upotrebi dva bataljona za bočno obezbeđenje sa pravca Duvna. Kad je napad otpočeo, ispoljile su se i druge teškoće: zakasnila je jedna kolona 1. proleterske brigade; oštra zima je ometala rad automatskih oružja. Sve je to uslovalo da napad već od samog početka nije imao dobre izgleda na uspeh. Dva bataljona 2. ličke brigade iz sastava zapadne kolone i dva bataljona 1. proleterske brigade iz istočne kolone prodrli su do Šujice, ali nisu mogli da savladaju žilavu odbranu nemačke posade, koja ih je protivnapadom odbacila. Za to vreme se 3. brigada nalazila u rezervi, osim jednog bataljona koji je napadao posadu Šujice. Kad je, 17. decembra izjutra, jedna nemačka kolona prodrla iz Duvna ka Šujici, njen manji deo je skrenuo desno i u Baljcima iznenadio dva bataljona 1. proleterske brigade, koji su imali slabo borbena obezbeđenja. Štaf 1. proleterskog korpusa nije odobrio da se obnovi napad noću 17/18. decembra. Prva proleterska i 7. krajiška brigada povučene

su na liniju Brda — Zanolina — Zvirnjača da zatvore pravce od Duvna i Sujice ka Ravnom i Kupresu, a 3. krajiška i 2. lička brigada u jugoistočni deo Cincara i u rejon Donjeg Malovana da brane pravac Sujica — Kupres. Zbog zamorenosti, 3. brigada je već 19. decembra izvučena u rejon Bugojna. Nemačke snage su sutradan napale na pravcima Sujica — Kupres i Duvno — Ravno. Druga brigada je uspela da u rejonu Donjeg Malovana, u oštroj borbi,³² zaustavi nemačke snage sa pravca Sujice, a delovi 1. proleterske i 7. brigade takođe su u rejonu. Sešumove košare sprečili prodor onih snaga sa pravca Duvna. Obe zadržane nemačke kolone povukle su se kasnije u Sujicu.

Prvih dana januara nemačka 114. divizija je preko Sinja i Knina upućena prema Lici i Hrvatskom primorju, a u Livnu, Sujici i Duvnu zadržani su puk »Brandenburg«, 5. ustaška brigada i manje domobranske snage. Delovi 118. divizije bili su nešto ranije upućeni preko Imotskog ka obali između Makarske i Omiša radi predstojećeg desanta na ostrva.

Tako je završena operacija »Citen«. Stab 15. brdskog korpusa je dobiveni zadatak uglavnom izvršio. Prodor u Bosansko Grahovo, Livno, Duvno i Sujicu ostvaren je zbog nadmoći snaga na izabranim pravcima, kao i zbog slabog grupisanja snaga 8. korpusa (kojima su nametnute frontalne borbe) i skoro nikakvog zaprečavanja duž komunikacija. Snage 8. korpusa nisu dovoljno iskoristile mogućnost manevra. Nedovoljno iskustvo mladog boračkog i komandnog kadra jedinica 8. korpusa takođe je olakšalo uspeh neprijatelja. Slaba organizacija veze, a naročito radio-veze, omela je pravovremeno obaveštavanje i čvrsto rukovođenje jedinicama u uslovima brzog dejstva neprijatelja. Delovi 1. proleterskog korpusa uspešno su ojačali odbranu 8. korpusa; neprijatelj nije prodro u Kupres i Ravno. Napad na Livno i Sujicu nije uspeo pre svega zbog nerealne procene neprijateljskih snaga i zbog slabe obaveštajne službe. Ali taj napad nije bio bez pozitivnih rezultata: ovim aktivnim dejstvima prinuđene su nemačke jedinice na odbranu i cepanje snaga i znatno je usporen tempo njihovog nastupanja. Iako s juga nisu prodrli u Kupres i Bugojno, niti razbili 8. korpus, Nemci su ipak povećali dubinu svog obalskog pojasa odbrane, a to je i bio osnovni cilj ove operacije.

Nemački desant na srednjodalmatinska ostrva

Za vreme operacija 15. brdskog korpusa u srednjoj Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni, Stab 5. SS brdskog korpusa je pristupio izvođenju operacije da bi ovladao srednjodalmatinskim ostrvima. Namera mu je bila da izbaci

³² Brigada je imala 12 mrtvih i 53 ranjena (Arhiv VII, k. 799, ihr. reg. 19—1/2).

26. diviziju sa ostrva, da spreči veze NOVJ sa saveznicima u Italiji i da geografski pogodnu i u operativnom pogledu važnu grupu srednjodalmatinskih ostrva, kao istaknute položaje, organizuje za odbranu od eventualnog savezničkog iskrcavanja. Prvo je trebalo ovladati Korčulom, koju su branili 13. brigada 26. divizije (bez jednog bataljona), novoformirana, tek iz Italije prevezena, 1. prekomorska brigada i Korčulanski NOP odred. Za izvršenje pomorskog desanta upotrebljeni su 750. puk 118. divizije, delovi 668. artiljerijskog puka, obalski lovački bataljon »Brandenburg«, četa tenkova i potrebna desantna sredstva.

Nemačke snage, prikupljene na poluostrvu Pelješcu, otpočele su 22. decembra, posle jake artiljerijske pripreme, desant na Korčulu,³³ uz podršku avijacije, i to baš u vreme kada je 13. brigada nameravala da izvrši prepad na Pelješac.³⁴ U prvom talasu nemački delovi su se iskrcali samo u slabo branjenu uvalu Samograd (zapadno od Račišta), a u sledećem su uspeali da obrazuju mostobran (širine oko 9 km) na severnom delu ostrva. Zatim su, savladavši otpor delova 1. prekomorske i 13. brigade, jednom kolonom prodrli u Pupnat a drugom u grad Korčulu. Da bi sprečio prodor neprijatelja u zapadni deo ostrva, Operativni štab za odbranu ostrva je od delova 13. brigade i 1. prekomorske brigade, noću 22/23. decembra, organizovao odbranu na liniji Samograd — Ljubok. Iskorišćujući maglu i slabo borbeno obezbeđenje branilaca, nemačke jedinice su, dejstvom ubačenih delova iz pozadine i tenkova sa fronta, brzo savladale njihov otpor i prodrle do Care. Operativni štab je bio prinuđen da izvlači svoje jedinice i organizuje odbranu na novoj liniji, istočno od Smokvice. Noću 23/24. decembra pristigla su (s Visa) dva bataljona 1. udarne brigade s komandantom 26. divizije. Prodor nemačkih tenkova i pešadije iz Care ka Smokvici bio je zaustavljen, i tako je donekle stabilizovana odbrana. Međutim, pred veče su se nemački delovi iskrcali u Karbunu, iza linije odbrane, pa je ranjeni komandant 26. divizije, da bi se izbeglo opkoljavanje, naredio povlačenje svih snaga s Korčule na Vis i Hvar. Prevoženje delova 13. brigade i 1. prekomorske brigade, kao i izbeglica, otpočelo je noću 24/25. decembra iz neposrednih uvala, a nastavilo se i slede-

³³ Neprijatelj je tom pomorskom desantu dao naziv »Herbstgewitter II« (Herbstgewitter II).

³⁴ Nemačke vazdušne i pomorske snage bile su veoma aktivne. Međutim, savezničke snage, na koje se računalo, nisu pritekale u pomoć za vreme borbi na Korčuli, iako je šef engleske misije u Bariju, na konferenciji sa Štabom 26. divizije na Hvaru 26. decembra, obećao da će delovi savezničkih snaga pružiti pomoć pri odbrani srednjodalmatinskih ostrva (Arhiv VII, k. 523, br. reg. 15/1).

ćih noći.³⁵ Na dan 31. decembra 3. bataljon 750. puka iskrcao se bez otpora na Mljet, s koga su delovi 13. brigade i Orjenskog odreda bili pravovremeno prevezeni na Vis.

Neuspeh jedinica 26. divizije na Korčuli bio je posledica postignutog iznenađenja, nadmoći nemačkih jedinica na moru i u vazduhu, linijskog rasporeda i krute odbrane, kao i gubitaka nižeg komandnog kadra u prvim časovima borbe. Osim toga, tek prispelu i u borbi neoprobanu 1. prekomorsku brigadu nije trebalo postaviti u prvu liniju odbrane. Jačih rezervi za protivnapad nije bilo.

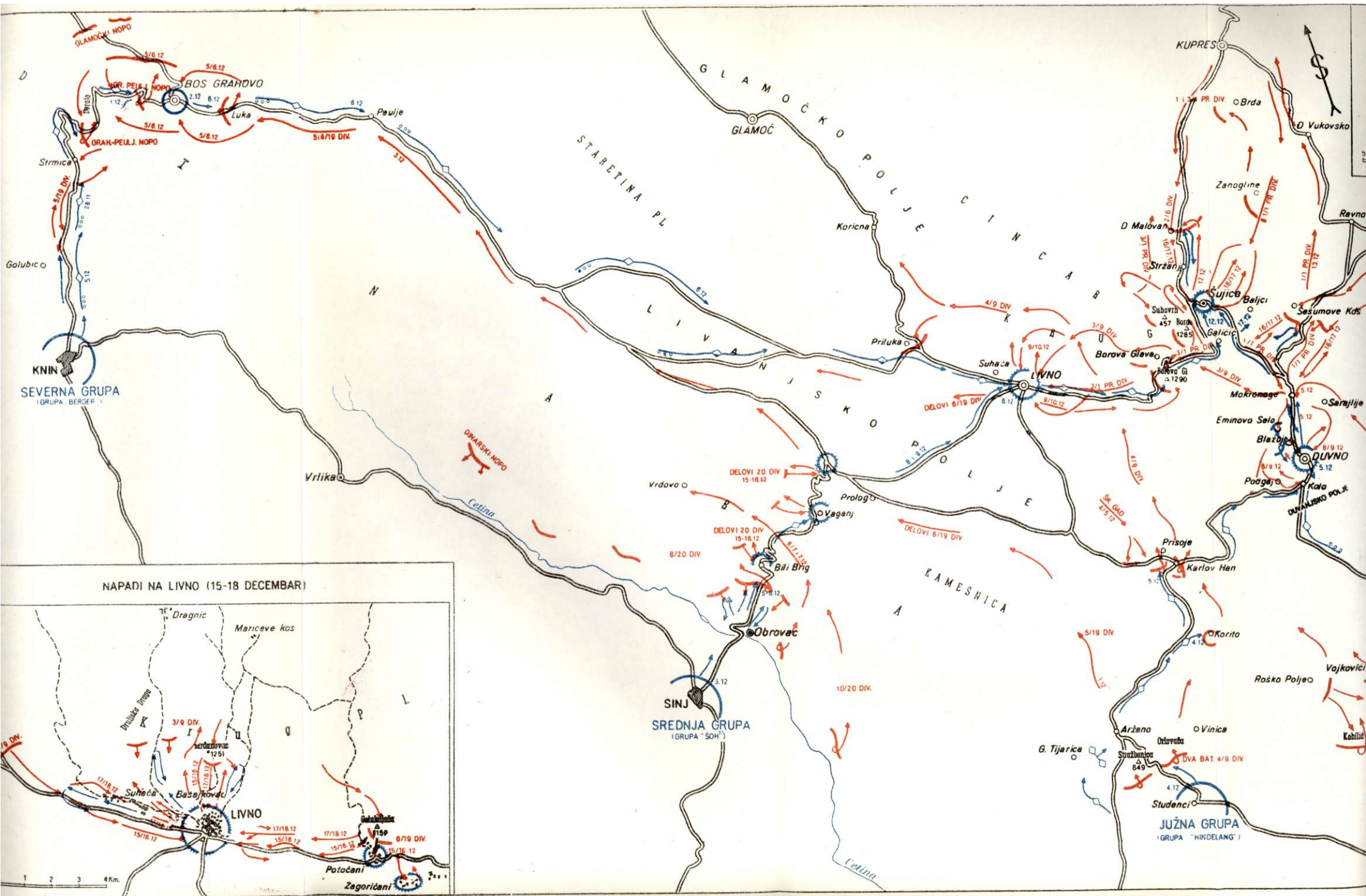
U međuvremenu su na moru jedinice Mornarice NOVJ i saveznički ratni brodovi izveli nekoliko akcija.³⁶

Posle zauzimanja Korčule, 118. divizija prikupila je svoj 738. puk na odseku Split — Makarska radi desanta na Brač, a 264. divizija delove 893. puka radi desanta na Šoltu. Usled ove koncentracije neprijatelja i sve češćeg bombardovanja Brača i Hvara, Vrhovni štab je naredio 26. diviziji i Stabu mornarice da snage sa Brača, Hvara i Šolte povuku na ostrvo Vis i ovde organizuju odbranu sa tri brigade, a 13. brigadu, 1. prekomorsku brigadu i Orjenski odred prevezu na kopno. Pravovremeno je izvršena evakuacija: sve snage 26. divizije i Mornarice (4. i 5. pomorski obalski sektor), sa zbegom, prevezene su na Vis, gde se pristupilo organizaciji odsudne odbrane. Noću 12/13. januara iskricali su se dva bataljona 738. puka 118. divizije na Brač i 2. bataljon 893. puka 264. divizije na Šoltu, a tek noću 19/20. januara iskrcao se 2. bataljon 738. puka na Hvar.

Ovladavši srednjodalmatinskim ostrvima, nemačko komandovanje je stvorilo povoljne uslove za odbranu Dalmacije od eventualnog savezničkog iskrcavanja. Pored toga, nemačke snage su došle u povoljniji položaj da sprečavaju prevoženje opreme, hrane i ljudstva između ostrva i kopna i da efikasnije štite svoje pomorske veze.

³⁵ U borbi na Korčuli su 13. brigada i 1. prekomorska brigada pretrpele osetne gubitke: od 1057 boraca 13. brigade evakuisano je samo 525, dok je 1. prekomorska brigada imala oko 300 mrtvih, ranjenih i nestalih. Nemački gubici, prema nepotpunim podacima, iznose oko 100 mrtvih i ranjenih (Arhiv VII, k. 1100, br. reg. 1/5; mikroteka, London, film 10/30, 3785).

³⁶ Značajnije su: zarobljavanje motornog broda »Jadro« sa 46 mornara i žandarima kod Sućuraja noću 8/9. decembra i naoružanog motornog jedrenjaka »Sv. Josip« s posadom iduće noći na istom mestu; potapanje jedne penise i jednog motornog jedrenjaka u Bračkom kanalu noću 18/19. decembra; oštećenje krstarice »Niobe« (bivše »Dalmacije«) i potapanje remorkera »Parenco« (Parenzo) kod Silbe noću 21/22. decembra; zarobljavanje tankera »Folgore« i motornog jedrenjaka »Roma« kod rta Ploče noću 28/29. januara.

OPERACIJE U SREDNJEM DELU HRVATSKE
(Skica br. 4)

planovi i raspored
obeju strana

Štab 2. oklopne armije odlučio je da istovremeno sa operacijama u istočnoj Bosni i Dalmaciji izvede operaciju³⁷ i u Kordunu i Baniji s ciljem da razbije 4. korpus NOVJ, uništi njegove baze za snabdevanje i izvrši deportaciju stanovništva,³⁸ kako bi oslobodio komunikacije koje iz doline Save izvode ka jadranskoj obali i time obezbedio dublju pozadinu svojih snaga na obalskom pojasu. Izvršenje ovog zadatka povereno je Štabu 15. brdskog armijskog korpusa, koji je upotrebio 371. pešadijsku diviziju, dovedenu iz Italije, delove 373. legionarske divizije, glavninu 1. kozačke konjičke divizije i ustaško-domobranske snage, jačine do četiri puka.

Planom operacije bilo je predviđeno da 371. divizija s linije Karlovac — Ogulin nastupa prema istoku do zapadnog dela Šamarice, pročešljavajući uz put zemljište, a naročito Petrovu goru. Za to vreme će glavnina 1. kozačke divizije i delovi 373. legionarske divizije i 2. domobranske lovačke brigade, aktivnim dejstvima s komunikacija Glina — Petrinja — Sunja i Sunja — Kostajnica — Bihać, vezivati 7. udarnu diviziju 4. korpusa, a zatim, kada 371. divizija, u nadiranju preko Korduna, izbiće u dolinu reke Gline, s njom preći u koncentričan napad na snage NOVJ u Šamarici i tu ih uništiti.

Uoči neprijateljskog napada 4. korpus se nalazio u sledećem rasporedu: na desnoj obali Kupe, na odseku Lasinja — Slatina, bila je 8. divizija, spremna da se prebaci u Pokuplje i Turopolje, gde je u zajednici s jedinicama 28. udarne divizije i Žumberačko-posavskog sektora³⁹ trebalo da dejstvuje prema železničkoj pruzi Zagreb — Sisak. Jednu svoju brigadu uputila je u Liku, u rejon Bruvno — Mazin, da ojača tamošnje snage koje su dejstvovala u zahvatu komunikacije Bihać — Knin.⁴⁰

³⁷ Operacija je dobila šifrovan naziv »Panter« (Panther).

³⁸ Štab 2. oklopne armije naredio je da se izvrši evakuacija sposobnog muškog stanovništva, oko 6.000 ljudi, za koje su bili pripremljeni logori u Sisku i Karlovcu. Evakuacija stanovništva dobila je šifrovan naziv »Zilberštrafen« (Silberstreifen).

³⁹ Pod komandom Štaba Žumberačko-posavskog sektora bili su: Omladinska brigada »Jože Vlahović« i Žumberačko-pokupski i Turopoljsko-posavski NOP odred. Početkom decembra je južno od Save bila i 28. divizija 6. korpusa radi pomoći jedinicama Žumberačko-posavskog sektora.

⁴⁰ Da bi obezbedila nesmetani saobraćaj na pravcima Gospić — Knin i Knin — Bihać, nemačka komanda je upotrebila jače ustaško-domobranske snage. Ove su u toku decembra, iskoristivši nedovoljnu aktivnost jedinica Operativnog štaba za Liku, izvršile niz ispada ka

Južno od Karlovca, zatvarajući pravce ka Vojniću i Slunju, djelovao je Kordunaški NOP odred, dok se na široj prostori od Plaškog do Plitvičkih jezera nalazio Plaščanski NOP odred, orijentisan prema Oštarijama i Bihaću. U rejonu Velike Kladuše Cazinski NOP odred vodio je borbe s muslimanskom milicijom.⁴¹ U Baniji, u trouglu Dvor — Kostajnica — Petrinja, nalazila se 7. divizija, orijentisana ka komunikacijama u dolini Une i Save, a oko Gline bio je Banijski NOP odred. Stab 4. korpusa, koji se nalazio u Kestenovcu, nije očekivao napad neprijatelja, što se vidi i iz rasporeda njegovih jedinica, jer su pravci Karlovac — Vojnić i Ogulin — Slunj ostali skoro nezštićeni. Obaveštajna služba je ipak registrovala koncentraciju jačih neprijateljskih snaga u Karlovcu, ali iz toga nisu izvučeni zaključci o pravim namerama neprijatelja.

Borbe u Kordunu, Baniji i Cazinskoj krajini	Otpočevši napad 6. decembra, 371. divizija potpuno je iznenadila 8. diviziju i Kordunaški NOP odred. Ojačani 669. grenadirski puk, sa pravca Karlovca, izbio je sutradan u Vojnić, odbacivši delove Kordunaškog odreda. Da bi sprečio prodor neprijatelja ka Vrginmostu, Štab 8. divizije odmah je uputio 1. udarnu brigadu na severne padine Petrove gore da zatvori pravac Vojnić — Vrginmost. Zbog ispada ustaških snaga iz Skakavaca ka Sjeničaju, koji je ocenjen kao pokušaj prodora ka Vrginmostu sa severozapada, Štab divizije je zadržao 3. udarnu brigadu na tom pravcu sve do 11. decembra, a to je omogućilo neprijatelju da 9. decembra, gotovo nesmetano, iz Vojnića prodre u Vrginmost i da sutradan stigne u Topusko. Ovog dana je 671. grenadirski puk iz Tounjskog Tržića, preko Slunja i Cetingrada, izbio u Veliku Kladušu. Kod Primišlja se njegova prethodnica sukobila sa delovima 2. udarne brigade, koja je bila u pokretu ka Lici. U oštroj sušretnoj borbi neprijatelj je bio odbačen preko reke Mrežnice. Time je dobijeno u vremenu da se ostatak 2. brigade, koji se prevozio kamionima, u toku noći prebaci kroz Primišlje u pravcu Plavče Drage.
---	---

Glavni štab Hrvatske je sada odustao od upućivanja 2. brigade u Liku i odmah ju je povratio ka komunikaciji Tržić — Slunj, sa zadatkom da deluje na neprijatelja i sprečava

slobodnoj teritoriji, triput uzastopno napale 2. brigadu 13. divizije kod Metka i Počitelja (na komunikaciji Gospić — Gračac) i nanele joj prilične gubitke. I četnici su oko Lapca pojačali svoju aktivnost.

⁴¹ U Cazinskoj krajini (oblast oko Cazina, Bužima, Pećigrada, Vrnograča, Kladuše i Cetingrada), naseljenoj uglavnom muslimanskim življem, Nemci su posle četvrte ofanzive formirali tzv. muslimansku miliciju za borbu protiv NOV i POJ.

njegov saobraćaj. Istovremeno je naredio 7. diviziji da 4. brigadu uputi u rejon Vrnograč — Velika Kladuša da bi zatvorila pravce od Kladuše i Todorova ka slobodnoj teritoriji Banije, a 2. bataljonu Plaščanskog odreda kao zadatak da napadne neprijateljske snage ako bi nastupile iz Slunja ka Drežnik-Gradu. Svim ostalim jedinicama, koje su se nalazile u susednim oblastima gde neprijatelj nije preduzeo napade, izdata su naređenja da pojačanim dejstvima na svojim odsecima vežu neprijateljske snage i onemoguće njihovo eventualno upućivanje u Kordun.

U svom brzom nadiranju kroz slobodnu teritoriju Korduna 371. divizija se uglavnom kretala duž komunikacija, ne udaljavajući se dublje od njih. Predviđanja neprijatelja da će se 8. divizija pred ovako iznenadnim i brzim naletom povući na Petrovu goru, gde će biti izložena okruženju i uništenju, nisu se ostvarila. Njene brigade s Kordunaškim, Cazinskim i Plaščanskim odredom ostale su na položajima u zahvatu komunikacija i, posle prolaska glavnih neprijateljskih snaga ka Vojniću, Vrginmostu i Velikoj Kladuši, vršile napade na manje kolone i osiguravajuće delove neprijatelja.

Pošto je poseo komunikacije oko Petrove gore, neprijatelj je narednih dana napadao delove 8. divizije na padinama te planine, uspevši da mestimično izbije i na greben. Neki neprijateljski delovi vršili su ispade i duž komunikacije Velika "Kladuša — Topusko, gde im je Cezinski NOP odred pružio uspešan otpor.

Jedinice 371. divizije zadržale su se u Kordunu sve do 14. decembra, kada su produžile ka Glini da bi nastavile operacije u Baniji. Pri odlasku nemačkih snaga, jedinice 8. divizije napadale su njihove pozadinske delove, ali bez vidljivih rezultata.

Dok su se razvijale operacije u Kordunu, neprijateljske snage u dolinama reka Une i Sunje vršile su ispade ka severnom i istočnom delu oslobođene teritorije Banije, da bi vezale jedinice 7. divizije i time olakšale dejstva 371. divizije. Još 7. decembra je 1. kozačka divizija posela liniju Kostajnica — Sunja — Petrinja i odatle vršila izviđanje prostorije između Kostajnice, Petrinje i Gline. Ispade njenih manjih delova uspešno su odbijale snage 7. divizije. U toku 9. i 11. decembra 1. udarna i 3. brigada napadale su, sa delimičnim uspehom, posade neprijateljskih uporišta u Panjanima i Majuru, na komunikaciji Kostajnica — Sunja.

Snage 373. legionarske i 1. kozačke divizije nisu se ograničile samo na držanje posednute linije u dolinama Une, Sunje i Save, nego su, 12. decembra, prešle u nastupanje da bi ovladali komunikacijama Dvor — Zirovac i Kostajnica — Blinja

— Petrinja i sklopile obruč oko Šamarice. Izviđački odred 373. divizije i 1. bataljon 384. puka prodrli su u Zirovac, savlađujući snažan otpor 2. udarne brigade 7. divizije, i poseli komunikaciju u dolini reke Zirovca, s težnjom da spreče povlačenje 7. divizije sa Šamarice ka jugozapadu. Narednih dana su ove snage nastupale ka severu i severoistoku da bi ovladale južnim i jugozapadnim padinama Šamarice. Iz doline Une, iz rejona Divuše, nastupao je 1. bataljon 383. puka 373. divizije ka Zrinu i jugoistočnim padinama Šamarice. Južnije, iz rejona Otoke, desna kolona borbene grupe »Ristov« (ojačani 373. pionirski bataljon) prodrli je do Bužima, odakle je, iskoristivši neaktivnost delova 4. brigade (koja je na ovaj pravac upućena još 9. decembra), uspela da prodre do Zirovca i razvije izviđačku delatnost ka Vrnograču. Leva kolona (delovi 3. bataljona 383. puka 373. divizije i muslimanska milicija) nastupala je 12. januara iz Cazina ka Velikoj Kladuši da bi sadejstvovala desnom krilu 371. divizije. Delovi 1. kozačke divizije nastupali su iz rejona Petrinje, Mečenčana i Kostajnice ka položajima 3. i 1. brigade 7. divizije na liniji Gornja Bačuga — Mlinoga — Knezovljani. Paleći uzput sela, uspeali su da obe brigade odbace na severne padine Šamarice.

Sredinom decembra situacija u Baniji se pogoršala: neprijatelj je sa severa, istoka i juga poseo komunikacije oko Šamarice i ovladao gotovo svim naseljima na padinama te planine, dok je iz rejona Gline, odbacivši Banijski odred i delove 3. brigade, nastupala 371. divizija, preteći da prodorom preko Maje i Klasnića izbije u Zirovac i time zatvori obruč oko Šamarice, gde su se nalazili 1-va, 3-ća i delovi 2. brigade 7. divizije i Banijski odred.

Uočivši namere neprijatelja, Štab 7. divizije je 16. decembra izvukao snage sa Šamarice, preko komunikacije Zirovac — Klasnić, na prostoriju Glina — Topusko — Vrnograč — Zirovac i tako u poslednjem trenutku izbegao opkoljavanje. Za vreme ovog izvlačenja, delovi 2. brigade su uspešnom odbranom na Vratniku, severno od Zirovca, zadržavali neprijatelja koji je, ovladavši Klasnićem i Brezovim Poljem, pokušavao da prodre u Zirovac; tako su ostalim jedinicama obezbedili vreme za prelaz preko komunikacije.

Pošto su se 17. decembra spojile u rejonu Cavlovica — Leskovac, snage 371. i 373. divizije okružile su Šamaricu i sa zapada, zatim su, krstareći planinom, pljačkale i terorisale stanovništvo. Kada je 20. decembra počelo povlačenje nemačkih snaga, Štab 7. divizije naredio je svojim brigadama da pređu u protivnapad. Ali kako protivnapad nije izvršen pravovremeno, neprijatelj je uspeo da se povuče u svoje garnizone u dolinama Une, Save i Kupe. Tako su u Baniji, isto kao i u

Kordunu, jedinice 4. korpusa izbegle okruženje, ali su propustile povoljnu priliku da nemačkim snagama nanesu veće gubitke.

Kada su se nemačka dejstva pomerila iz Korduna ka Baniji, Štab 4. korpusa je odlučio da sa 8. divizijom i Cazinskim odredom napadne i uništi muslimansku miliciju u Cazinskoj krajini, kako bi stvorio povoljnije uslove za dejstva ka dolini Une. Napad je otpočeo 22. decembra nastupanjem s linije Sturlić — Velika Kladuša — Vrnograč, širokim frontom, ka Cazinu i Bužimu. Neprijatelj se povlačio, ne dajući jači otpor: a sutradan, zahvaljujući poznavanju zemljišta i dobroj obaveštajnoj službi, on je u rejonu Pećigrada iznenadio delove 3. brigade 8. divizije i naneo im gubitke. Mada je ovladala većim delom ove prostorije — do blizu Cazina, 8. divizija nije uspela da razbije miliciju, pa se 27. decembra povukla u rejon Kladuše i Cetingrada.

Borbe u Turopolju
i Pokuplju

Čim su nemačke snage napale 4. korpus na slobodnoj teritoriji Korduna i Banije, Glavni štab Hrvatske je naredio Štabu Zumberačko-posavskog sektora da dejstva svojih jedinica usmeri na komunikaciju Zagreb — Karlovac, a 28. diviziji 6. korpusa da dejstvuje na železničku prugu Zagreb — Sisak u cilju pomoći 4. korpusa. U okviru ovog zadatka, Omladinska brigada »Jože Vlahović« i Zumberačko-pokupski NOP odred izvršili su više diverzija na železničkoj pruzi Zagreb — Karlovac i napadali manja neprijateljska uporišta. Za to vreme su 28. divizija i Turopoljsko-posavski NOP odred dejstvovali u Turopolju i Pokuplju. Ovaj odred je noću 18/19. decembra digao u vazduh skladište avionskih bombi u Sopnici, a sledeće noći sadejstvovao sa 28. divizijom prilikom zauzimanja aerodroma Kurilovec koa Velike Gorice.⁴²

Da bi obezbedio komunikaciju Zagreb — Sisak i Zagreb — Karlovac, Štab 15. brdskog armijskog korpusa je odlučio da odmah po završetku dejstava u Kordunu i Baniji preduzme novu operaciju⁴³ s ciljem da uništi jedinice NOVJ između Kupe i Save, u Pokuplju i Turopolju. Predviđena je upotreba 371. divizije i 4. kubanskog puka 1. kozačke divizije. Ali je, neposredno pre ove operacije, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, 28. divizija prešla preko Save u Moslavinu, te tako nije došlo do borbi. Nemačke trupe su od 25. do 30. decembra prokrstarile ovu prostoriju, pljačkajući sela.

⁴² Rezultati napada na aerodrom Kurilovec i skladište avionskih bombi u Sopnici.

⁴³ Toj operaciji dat je šifrovan naziv »Vajnahtsman« (Weinachtsmann).

Ofanzivom u srednjem delu Hrvatske (Kordunu, Baniji, Pokuplju i Turopolju) neprijatelj je dobrim delom ostvario postavljene ciljeve: gotovo na svim pravcima slomio otpor jedinica 4. korpusa i prodro na slobodnu teritoriju,⁴⁴ pustošeći naselja i nanoseći velike materijalne štete privredi i stanovništvu. Prodorom u Kordun, nemačke snage su onemogućile ostvarenje plana Glavnog štaba Hrvatske da 8. diviziju uputi preko Kupe prema komunikaciji Zagreb — Sisak; sem toga, one su ovom ofanzivom oslabile i pritisak na komunikacije Karlovac — Ogulin i Sisak — Kostajnica — Bihać, što im je olakšalo veze sa obalskim pojasom. Međutim, jedinice 4. korpusa ubrzo su se sredile i preduzele nove napade.

BANJOLUČKA OPERACIJA (Skica br. 5)

Pripreme i planovi U duhu svoje zamisli: da jedinice koje obeju strana nisu vezane neprijateljskom ofanzivom odmah preduzmu napad na najvažnija uporišta neprijatelja i pojačaju dejstva na njegove komunikacije, a da bi olakšao težak položaj svojih snaga u istočnoj Bosni, gde je neprijateljski napad imao najveće razmere, Vrhovni štab je odlučio da s jedinicama 5. korpusa preduzmu veću operaciju u donjem toku Vrbasa. Glavni objekt operacije bio je grad Banja Luka, najvažniji i najjači neprijateljski garnizon u zapadnoj Bosni. Vrhovni štab je računao da će neprijatelj uputiti ka Banjoj Luci raspoložive snage iz susednih oblasti, u prvom redu iz istočne Bosne, i tako oslabiti svoja ofanzivna dejstva koja su bila u toku. Time bi bila stvorena mogućnost da se napadnute snage NOVJ odvoje od neprijatelja i sačuvaju za važne zadatke koje je Vrhovni štab nameravao da im poveri u proleće 1944.

U širem rejonu Banje Luke neprijatelj je držao jake snage, koje su s juga štitile dolinu Save i istovremeno preduzimale napade ka slobodnoj teritoriji zapadne Bosne. U Banjoj Luci su se nalazili: Štab 15. brdskog armijskog korpusa s policijskim, žandarmerijskim i drugim specijalnim jedinicama, Štab 4. domobranske lovačke brigade sa delovima 13. i 7. lovačkog puka, tri artiljerijska diviziona i veći broj prištapskih jedinica, žandarmerija, ustaše, policija i izvestan broj bornih kola — oko 5.000 ljudi. Odbrana grada zasnivala se na jakim upori-

⁴⁴ Četvrti korpus je u tim decembarskim borbama imao oko 200 mrtvih i ranjenih, dok su gubici neprijatelja nepoznati (Arhiv VII. k. 424 C, br. reg. 33'8; k. 812, br. reg. 15'9 i 19/9; k. 826 A, br. reg. 18—4).

stima spoljne odbrane (Klašnice, Trapisti, Muslimanski Čelinac, Karanovac, Kola, Gornji Seher, aerodrom u Zalužanima), na utvrđenoj liniji na ivici grada i na otpornim tačkama u njegovoj unutrašnjosti. Značajnu ulogu u sistemu odbrane predstavljala je reka Vrbas, koja je otežavala prodor u grad sa istoka i jugoistoka i omogućavala braniocu da glavninu svojih snaga upotrebi na zapadnim i severnim prilazima gradu. Sem toga, neprijatelj je držao posade i u naseljima u zahvatu komunikacija Banja Luka — Bosanska Gradiška i Banja Luka Prijedor, što mu je olakšalo brzu i efikasnu intervenciju iz Bosanske Gradiške i Prijedora, gde su se nalazile njegove jače snage.

Očekujući napad na Banju Luku, neprijatelj (čija je obaveštajna služba saznala i za početak napada) preduzeo je potrebne mere za učvršćenje odbrane. Kada je otkrio namere Štaba 5. korpusa, on je pratio koncentraciju njegovih jedinica i avijacijom napadao kolone koje su podilazile gradu. Stab 2. oklopne armije, na zahtev Štaba 15. brdskog korpusa, naredio je 901. motorizovanom puku, koji se nalazio u istočnoj Bosni, da svoje raspoložive delove hitno uputi preko Slavanskog Broda i Nove Gradiške ka Banjoj Luci.

Za napad na neprijateljske snage u Banjoj Luci i okolnim uporištima, Stab 5. korpusa upotrebio je glavninu svojih snaga: 4. udarnu i 11. udarnu diviziju i jednu brigadu 10. udarne divizije, pored dve brigade iz 1. proletarskog korpusa.

Osnovna ideja operacije bila je: glavnim snagama napasti i zauzeti Banju Luku i aerodrom u Zalužanima, a pomoćnim snagama Bosansku Gradišku i pontonski most na Savi; sem toga, radi obmane neprijatelja, izvršiti demonstrativan napad na Prijedor. U duhu ove zamisli, Stab korpusa je podelio snage u pet grupa i svakoj dao posebne zadatke.

Prva grupa (3. lička udarna brigada 6. divizije, 6. krajiška udarna brigada 4. divizije, 13. krajiška udarna brigada 10. divizije, Sanski odred i 1. artiljerijski divizion), pod komandom Štaba 4. divizije, zauzeće severni deo grada (između Vrbasa i potoka Crkvine) i aerodrom u Zalužanima, a delom snaga vršiće obezbeđenje sa pravca Ivanjske; po okončanju borbi u gradu usmeriće glavninu ka Prijedoru da oslobodi Ivanjsku, Omarsku, Kozarac (i zajedno s petom grupom) Prijedor.

Druga grupa (5. krajiška udarna, 12. krajiška udarna i 14. srednjobosanska udarna brigada 11. divizije), pod komandom Štaba 11. divizije, dobila je zadatak da zauzme istočni deo grada i isturene utvrđene položaje: Klašnice, Trapiste, Vrbanj i Čelinac, a potom, preko mostova na Vrbasu, prodre u zapadni deo grada i sadejstvuje s prvom i trećom grupom; posle oslobođenja Banje Luke upućuje deo snaga ka Prnja-

voru, gde se, na zatvaranju pravca Derventa — Banja Luka, nalazila 12. slavonska udarna brigada.⁴⁵

Treća grupa (3. proleterska krajiška brigada 1. proleterske divizije, Udarni odred⁴⁰ i 2. artiljerijski divizion), pod komandom Štaba 3. brigade, dobila je zadatak da glavnim snagama zauzme južni deo grada, između potoka Crkvine i Vrbasa, a pomoćnim Gornji Seher. Po završetku operacije 3. brigada ostaje u gradu kao posada.

Četvrta grupa (11. krajiška udarna brigada i 1. bataljon 8. krajiške udarne brigade 4. divizije, Gradiško-ljevčanski NOP odred i jedna baterija topova) treba da brzim naletom zauzme Bosansku Gradišku i uništi pontonski most na Savi, kako bi se sprečila intervencija neprijatelja iz Slavonije.

Peta grupa (8. krajiška udarna brigada, Podgrmečki i Kozarski NOP odred) treba da izvrši demonstrativan napad na Prijedor, poruši železničku prugu u dolinama Une i Sane i zatvori pravce od Prijedora prema Sanskom Mostu i Ljubiji.

Prema zapovesti Štaba 5. korpusa i štabova grupa, sve jedinice koje neposredno napadaju grad treba da u vidu klinova izvrše prodore u njegovu unutrašnjost, a delom snaga blokiraju uporišta spoljne odbrane. Ovakav bi način dejstva dezorganizovao neprijatelja, poremetio njegov sistem odbrane i uneo pometnju u njegove redove.

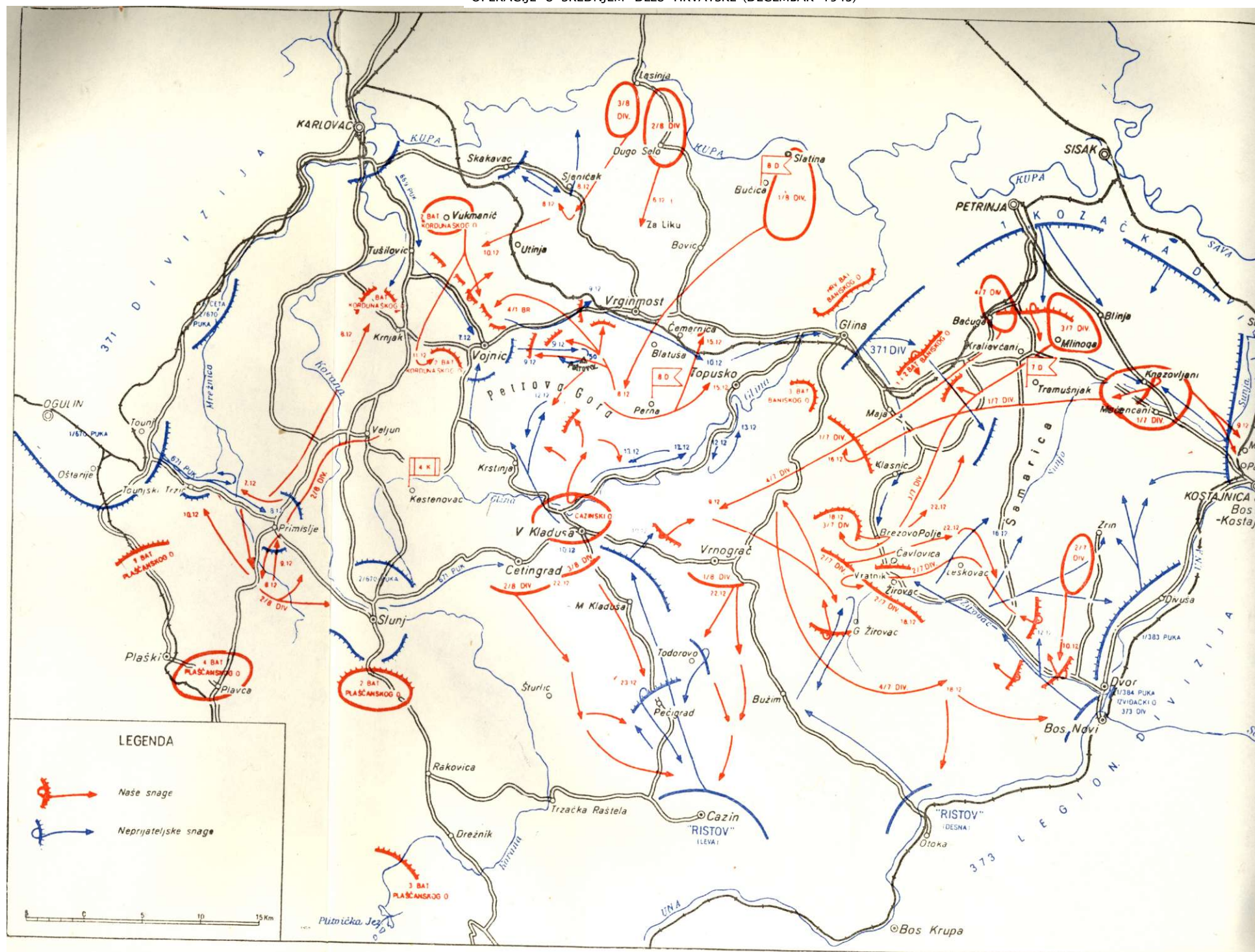
Napad bi počeo 31. decembra 1943. u 22. časa, jer se očekivalo da će neprijatelj, zauzet proslavom Nove godine, biti potpuno iznenađen i nespreman da pruži organizovan i efikasan otpor.

Da bi ovu operaciju obezbedio i sa drugih pravaca, Vrhovni štab je naredio 1. proleterskom korpusu da veže neprijateljske snage u širem rejonu Travnika, a 6. korpusu — da napadne nemačko-ustaške posade duž komunikacija severno od Save i da, rušenjem i zaprečavanjem na drumovima i železničkim prugama, spreči upućivanje neprijateljskih snaga iz Slavonije ka Banjoj Luci.

Tok i ishod operacije Napad na grad otpočeo je po planu, ali sve jedinice nisu jednovremeno krenule. Prva grupa je, sa severozapada, u snažnom naletu, razbila spoljnu odbranu i prodrla u unutrašnjost grada, gde je zadr-

⁴⁵ Ta brigada 12. divizije 6. korpusa prešla je početkom novembra iz Slavonije u srednju Bosnu, gde je dejstvovala pod komandom Štaba 11. divizije 5. korpusa.

⁴⁶ Udarni odred 5. korpusa je formiran 2. decembra 1943. od dotadašnjeg Udarnog odreda, 1. udarnog bataljona Drvarsko-petrovačkog odreda i 1. udarnog bataljona Grahovsko-peuljskog odreda. Sastav: tri bataljona. Dejstvovao pod neposrednom komandom Štaba korpusa. Početkom maja 1944. prerastao u 16. krajišku brigadu.

žana jakom vatrom iz utvrđenih zgrada. Pred zoru je protivnapadom neprijatelja odbačena na polazne položaje. Delovi koji su napadali aerodrom u Zalužanima nisu postigli uspeh, zbog neobično jake odbrane neprijatelja.

Druga grupa je u toku noći zauzela uporišta na desnoj obali Vrbasa, ali ne i mostove na reci i zgradu trgovačke akademije. Dva bataljona 5. brigade, u žestokoj borbi, slomili su otpor nemačke posade u Trapistima i uništili električnu centralu. Ali prelaz preko mosta na levu obalu Vrbasa osujećen je odlučnom odbranom neprijatelja i pristizanjem jednog četničkog odreda koji je sa pravca Klašnica nastupio desnom obalom. Nisu uspeali ni napadi delova 5. brigade na četničko uporište Celinac i delova 14. brigade na Klašnice.

Treća grupa je, posle dvočasovne borbe, zauzela Gornji Seher i predgrađe Lauš, a glavnina je prodrla do gradske opštine i kaznionice. Dublje prodiranje sprečeno je u ranim jutarnjim časovima.

Četvrta grupa nije izvršila dobijeni zadatak: ona je prodrla u Bosansku Gradišku, ali nije zauzela i spalila pontonski most, a to je bilo od presudnog značaja za ishod čitave operacije, jer je neprijatelju ostala mogućnost da upućuje ojačanja preko Save ka Banjoj Luci.

Peta grupa je uspešno rušila železničku prugu Banja Luka — Prijedor — Bosanski Novi — Bosanska Krupa.

Tokom 1. januara 1944. borbe su se nešto stišale u zapadnom delu Banje Luke. Snage prve grupe bile su na polaznim položajima iznad grada, dok je treća grupa uspevala da se održi u gradu i sačuva osvojene položaje. Na desnoj obali Vrbasa druga grupa je prinudila na predaju posadu u zgradi trgovačke akademije, pošto je prethodno odbila pokušaj neprijatelja da iz Kaštela, preko mosta, dođe u pomoć blokiranoj posadi. U prepodnevnom časovima dve čete 4. bataljona 5. brigade prešle su na levu obalu i zauzele pilanu, ali su protivnapadom neprijatelja iz logora povraćene uz veće gubitke.

Analizirajući tok napada i rezultate, Stab 5. korpusa je odlučio da naredne noći produži dejstva i slomi odbranu zauzetog dela grada, pa je naredio 12. brigadi da kod Gornjeg Sehera njena glavnina pređe na levu obalu Vrbasa i pridruži se trećoj grupi. I neprijatelj se, međutim, pripremao: užurbano se utvrđivao i konsolidovao poremećeni sistem odbrane; izgledi za uspešnu odbranu povećani su kada je kolona 901. motorizovanog puka odbila napad delova 12. divizije 6. korpusa kod Okučana i stigla krajem dana u Bosansku Gradišku, spremna da se ujutru uputi ka Banjoj Luci.

U toku noći i sutradan, 2. januara, nastavljajući napad, sve tri grupe su vodile žestoke ulične borbe, naizmenično vr-

šeći juriše i odbijajući snažne protivnapade neprijatelja, koji je svoju odbranu zasnivao na pružanju otpora iz utvrđenih zgrada i na protivnapadima jakih rezervi uz podršku bornih kola i artiljerije. Prva grupa je uspjela da proдре, uglavnom, do u visinu one linije koju je bila dostigla prošle noći i da zauzme Sokolski dom, ali su opet propali svi njeni pokušaji da osvoji uporišta koja su sprečavala prodor preko glavne ulice u centralni deo grada; ni novi napad 3. ličke brigade na aerodrom nije uspeo. Druga grupa je uzalud pokušavala da ovlada mostovima, pređe reku i pridruži se prvoj i trećoj grupi u uličnim borbama u centru grada. Treća grupa je, zajedno sa dva bataljona 12. brigade koji su joj se pridružili, i ovoga puta postigla najviše uspeha: uništila je uporište u zgradi gradske opštine i u kaznioni, iz koje je oslobodila 207 zatvorenika; ali je i ona zadržana pred utvrđenim Kaštelom.

Dok su u gradu vođene uporne ulične borbe, delovi 901. motorizovanog puka prodrli su sa pravca Bosanske Gradiške u Banju Luku, odbacivši jedinice prve grupe koje su pokušale da ih zaustave. U popodnevним časovima oni su probili položaje 13. krajiške brigade, iako je ova, u prvi mah, uspjela da odbije pešadiju i da benzinskim flašama i protivtenkovskim puškama uništi troja borna kola. Neprijatelj je ubrzo pojačao protivnapade i prinudio 5. korpus i delove 1. korpusa da se povuku iz grada.

Pristizanje neprijateljskih pojačanja u stvari je odlučilo ishod ove operacije. Neprijatelj je uspostavio poremećeni sistem odbrane, tako da se novi napad 13. i 3. proleterske brigade, izvršen u prvim večernjim časovima, morao završiti neuspehom. Uvidevši necelishodnost daljih napada, Stab 5. korpusa je obustavio dejstva i naredio povlačenje.⁴⁷

Za vreme borbi u Banjoj Luci gradsko stanovništvo je sa oduševljenjem dočekivalo naše borce i, u znatnoj meri, učestvovalo u borbama. Prilikom povlačenja jedinicama se pridružio velik broj novih boraca.

Napad na Banju Luku nije uspeo iz više razloga. Neuspeo pokušaj četvrte grupe da zauzme Bosansku Gradišku i uništi pontonski most na Savi omogućio je delovima 901. motorizo-

⁴⁷ U dvodnevним borbama za Banju Luku, prema našim podacima, gubici neprijatelja bili su: oko 600 poginulih i ranjenih i 991 zarobljen. Zaplenjeno je: 4 mitraljeza, 46 puškomitraljeza, 19 automata, 650 pušaka, 52 pištolja, 1 teški bacač, 1 protivtenkovski top, veća količina municije; uništeno je: 5 tenkova, 2 aviona, 7 kamiona, električna centrala, parni mlin i postrojenja rudnika »Rakovačke Bare«. Peti korpus i obe brigade 1. proleterskog korpusa imali su oko 200 mrtvih i 400 ranjenih (Arhiv VII, k. 769, br. reg. 43/1; k. 797, br. reg. 1/2; k. 712, br. reg. 23/4; mikroteka, MNO Zagreb, film 4/11099). Neprijateljskih podataka o gubicima nema.

vanog puka da prodru u Banju Luku i pruže pomoć branio-
cima, koji su se nalazili u teškoj situaciji. S obzirom na jačinu,
neprijatelja u Bosanskoj Gradišci i na važnost dobijenog za-
datka, ova grupa nije bila dovoljno jaka, tim pre što predvi-
đeni bataljon 8. brigade nije stigao u njen sastav, jer je bio
vezan borbama između Prijedora i Bosanskog Novog.⁴⁸ Kako-
nije uspela da ovlada mostovima na Vrbasu i pređe u zapadni
deo grada, gde su se vodile odlučujuće borbe, druga grupa je
dala mogućnost neprijatelju da se uspešno suprotstavi prvoj i
trećoj grupi. Sem toga, nije postignuto ni iznenađenje — ne-
prijatelj se pravovremeno pripremio za odbranu. Prilikom
napada ispoljilo se nedovoljno sadejstvo jedinica, a osećao se
i nedostatak u teškom naoružanju, potrebnom za uništenje i
neutralisanje jakih utvrđenih uporišta i vatrenih tačaka. Naj-
zad, neprijatelj je u ovim dvodnevni borbama pružio neo-
bično jak otpor, da ni uzastopni juriši bombaških odeljenja i
udarnih grupa nisu mogli da ga izbace iz pojedinih uporišta.⁴⁹

Banjolučka operacija je izvedena da bi se privukle ne-
prijateljske snage iz istočne Bosne i time olakšao položaj 3.
korpusu. No pošto su u međuvremenu neprijateljska ofanzivna
dejstva u istočnoj Bosni bila završena, to ova operacija nije-
ni mogla ispuniti taj cilj, jer su snage 1. brdske, 7. SS, 369.
legionarske, 187. rezervne i 1. kozačke divizije završavale svoje
pripreme za nastupanje iz doline reke Bosne i s linije Saraje-
vo — Ivan — planina — Jablanica ka slobodnoj teritoriji srednje-
i zapadne Bosne.

PRODOR NEMACKIH SNAGA NA SLOBODNU TERITORIJU
SREDNJE I ZAPADNE BOSNE I SEVERNE DALMACIJE
(Skica br. 6)

Planovi i raspored obeju strana	Nemačka komanda je smatrala da je u decembarskim operacijama u Sandžaku, istočnoj Bosni, Dalmaciji i srednjem delti Hrvatske postigla postavljene ciljeve. Sada je, u vezi
------------------------------------	---

⁴⁸ Zbog povećane aktivnosti 4. divizije u dolini donjeg toka Sane, Stab 373. divizije, posle operacije »Panter« u Kordunu i Baniji, izveo je sa 383. pukom jednu obimnu akciju (pod šifrovanim nazivom »Ristov«) na prostoru južno od Sane, između Bosanskog Novog, Suhače, Volara i Prijedora, radi pročišćavanja zemljišta, odbacivanja jedinica NOVJ s komunikacije Bosanski Novi — Prijedor i uništenja baza za snabdevanje. U oštroj petodnevnoj borbi (od 24. do 29. decembra) 8. brigada 4. divizije slomila je napad neprijatelja i prinudila ga da se povрати u Bosanski Novi i Prijedor. U ovoj borbi neprijatelj je, prema vlastitom priznanju, imao 22 mrtva, 53 ranjena i 13 nestalih, dok su gubici 8. brigade nepoznati (Arhiv VII, k. 8, br. reg. 17/7a).

⁴⁹ U odbrani Banje Luke učestvovali su i četnici. Zahvaljujući njima, posada Karanovca je izbegla uništenje.

sa opštim planom zimskih dejstva, trebalo ofanzivne operacije preneti najpre u srednju i zapadnu Bosnu a zatim, preko planinskog masiva Dinare, u severnu Dalmaciju; uporedo s tim dejstvima izvesti ofanzivnu operaciju u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju.

Zamisao Štaba 2. oklopne armije bila je sledeća: nastupanjem jakih snaga s linije Derventa — Teslić — Zenica — Sarajevo — Konjic — Jablanica ka Vrbasu odbaciti 1. proleterski i 5. korpus sa glavne komunikacije Brod — Sarajevo — Mostar, brzim prodorima razbiti njihove jedinice i izbiti u dolinu Vrbasa, odakle odmah produžiti dejstva glavinom ka Livanjskom i Duvanjskom polju, a slabijim delovima preko Kozare ka dolini Une. Radi sadejstva glavnim snagama, koje će iz dodline reke Bosne nastupati ka zapadu, iz rejonu Banje Luke biće upućene jake motorizovane jedinice: delom ka Kotor-Varoši i Jajcu, a delom pravcem Banja Luka — Mrkonjić-Grad — Mliništa — Glamoč. Pri prodoru treba ponovo uspostaviti garnizone u većim mestima u Bosni i obezbediti komunikacije, a delom snaga produžiti ofanzivna dejstva ka severnoj Dalmaciji.⁵⁰ Cilj je bio: potisnuti 1, 5. i 8. korpus iz te planinske oblasti koja već više od godinu dana ima operativno-strategijsku ulogu u dejstvima NOVJ na glavne komunikacije u dolinama Save, Bosne, Neretve, Une i ka srednjem Jadranu. Za izvođenje operacija, Stab 2. oklopne armije upotrebio je glavninu 5. korpusa i delove 15. i 69. nemačkog i 2. i 3. domobranskog korpusa — u svemu oko pet divizija. To su uglavnom bile one snage koje su u decembru izvodile operacije u Sandžaku i istočnoj Bosni.

Prema planu dejstava, neprijateljske jedinice su dobile sledeće zadatke:

Druga brigada 1. kozačke divizije, sa svojim 5. i 6. pukom i pridatim 4. pukom 1. domobranske lovačke brigade, nastupa s linije Bosanski Dubočac — Derventa — Kladari ka zapadu, pročešljavajući planine južno od Save, i u prvoj fazi izbija na Vrbas; po izvršenom pregrupisanju produžava nadiranje, širokim frontom, preko Kozare ka Uni, gde ulazi u sastav svoje divizije.

Borbena grupa »Brauner« (delovi 187. rezervne divizije i 6. puka 1. domobranske lovačke brigade) nastupa sa odseka Doboj — Teslić preko pošumljenog zemljišta Čečave, Krnjina i Ljubića ka Prnjavoru, sadejstvujući desno 2. kozačkoj brigadi i levo 1. brdskoj diviziji.

⁵⁰ U nemačkim dokumentima postoje šifrovani nazivi ovih operacija* »Jajce«, »Valdrau« (Waldrausch), »Napfkuhen« (Napfkuchen) i »Brandfakel« (Brandfackel).

Prva brdska divizija nastupa s linije Doboj — Zepče ka zapadu opštim pravcem Tešanj — Borja-planina — Skender Vakuf, a zatim skreće na jugozapad i preko komunikacija Jajce — Travnik i Jajce — Bugojno, planinskog masiva Vitoroga i Glamočkog polja izbija u severozapadni deo Livanjskog polja, odakle će biti upućena u severnu Dalmaciju.

Sedmoj SS diviziji »Princ Eugen« dat je zadatak da s linije Zepče — Zenica nadire opštim pravcem Travnik — Bugojno — Kupres — Livno, pročešljavajući uz put područja Vlačića, Kruščičke, Radovan i Krug-planine.

Razvijena na širokom frontu, 369. legionarska divizija nastupa s linije Fojnica — Kreševo — Ivan-Sedlo — Konjic — Jablanica, preko Pogorelice i Bitovnje i dolinama Rame i Doljanke, ka Prozoru i Duvnu, sadejstvujući sa 7. SS divizijom.

Iz Banje Luke nastupaju 901. motorizovan puk i jedan bataljon 383. puka 373. divizije ka Kotor-Varoši, u cilju sadejstva 1. brdskoj diviziji, a potom dolinom Vrbasa do Krupe, radi odbacivanja jedinica 5. korpusa od Banje Luke i sadejstva sa 92. motorizovanim pukom.

Takođe iz Banje Luke, 92 motorizovani puk prodire preko Sitnice u Mrkonjić-Grad i Jajce, gde dolazi u dodir sa 1. brdskom divizijom, s kojom produžava nadiranje ka Glamoču i dalje u severnu Dalmaciju.

Četvrti puk »Brandenburg«, u rejonu Livna, sadejstvovala sa 1. brdskom i 7. SS divizijom prilikom njihovog izbivanja u Livanjsko polje.

Kao i u decembarskim operacijama, svim jedinicama su, izdata naređenja da razaraju partizanska sela, otkrivaju i uništavaju baze, skladišta, bolnice i druge ustanove, konfiskuju stoku i hranu, hvataju i deportuju odraslo muško stanovništvo.

Još dok su izvođene operacije u istočnoj Bosni, Dalmaciji, Kordunu i Baniji, Vrhovni štab je računao na mogućnost da neprijatelj može usmeriti svoja ofanzivna dejstva i na teritoriju srednje i zapadne Bosne. Zato je, u duhu svoje opšte zamisli dao 1. proleterskom i 5. korpusu direktive da izvrše dekoncentraciju svojih jedinica na širim prostorijama. Tako je trebalo da 1. proleterska divizija dejstvuje između reka Bosne i Vrbasa, severno od komunikacije Zenica — Travnik — Donji Vakuf (1. proleterska i 13. proleterska brigada »Rade Končar«), i na prostoriji Drvar — Grahovo — Livno — Kupres, zapadno od Vrbasa (3. proleterska krajiška brigada); 10. divizija između Rame, Fojnice, Zenice, Donjeg Vakufa i Duvna; 11. divizija u Zupi (oblasti u srednjoj Bosni); 4. divizija između Vrbasa, Save, Une i komunikacije Bihać — Bosanski Petrovac — Ključ. Zadatak 8. korpusa bio je da čvrsto zatvori pravce koji od Duvna,

Xiivna i Knina izvode ka Kupresu, Glamoču i Drvaru. Ali usled ;promena koje su nastale tokom borbi na pravcima Livno — Sujica i Duvno — Ravno, kao i tised koncentracije snaga za banjolučku operaciju, ovaj raspored je bio izmenjen do prvih dana januara 1944, kada su jake nemačke snage napale iz doline reke Bosne ka dolini Vrbasa.

Prvi proleterski korpus bio je u sledećem rasporedu: 1. proleterska divizija: 1. i 13. proleterska brigada zatvarale su pravce Travnik — Donji Vakuf i Travnik — Jajce, dok se 3. krajiška brigada, povučena iz Banje Luke, zajedno sa Udarnim odredom 5. korpusa nalazila u rejonu Kola — Dobrnja, na komunikaciji Banja Luka — Sitnica; 6. divizija imala je 1. ličku udarnu brigadu u Bugojnu kao korpusnu rezervu, 2. ličku udarnu brigadu u rejonu Sujica — Kupres, a 3. ličku udarnu brigadu u pokretu ka rejonu Kozica — Tomina, jugoistočno od Sanskog Mosta.

Peti korpus je zatvarao važne pravce i svoje snage povlačio iz rejona Banje Luke. Četvrta udarna divizija: 6. brigada se povlačila iz Banje Luke ka Sani da bi zatvorila pravac Prijedor — Sanski Most, 8. brigada je i dalje bila u Podgrmeču, 11. brigada se povlačila ka Prosari i Kozari; 10. udarna divizija: 7. brigada se nalazila u rejonu Kreševa, 9. brigada oko Kupresa, 13. krajiška brigada u rejonu Goleši — Bistrica — Borkovići, između Banje Luke i Bronzanog Majdana; 11. udarna divizija: 5. i 12. krajiška brigada povlačile su se iz Banje Luke ka Kotor-Varoši, 14. brigada je bila u rejonu Hrvaćani — Boškovići, između Banje Luke i Prnjavora, 12. slavonska udarna brigada zatvarala je pravac Derventa — Prnjavor.

Osmi korpus je imao deo snaga na Dinari i Staretini a drugi deo na srednjodalmatinskim ost.rvima. Deveta divizija je zatvarala pravac Livno — Glamoč: 3. brigada je bila u južnom delu Glamočkog polja, a 4. brigada u rejonu Halapić — Sumnjaci; 20. divizija je imala 8. brigadu uz obalu, između Trogira i Perkovića, 10 brigadu na Dinari prema Vrlici i Sinju, a 9. brigadu na zatvaranju pravca Knin — Bosansko Grahovo; 19. divizija: 5. i 6. brigada bile su na maršu iz rejona Bosanskog Grahova, preko Velebita, ka severnoj Dalmaciji; 26. divizija (1. udarna, 11. i 12. brigada) sa 13. dalmatinskom brigadom i 1. prekomorskom brigadom nalazila se na Braču, Hvaru, Šolti i Visu.

'Tok borbenih
•dejstava

Nemačke snage su 3. januara, prema planu, otpočele nastupanje. Snage 5. i 6. kozačkog i 4. domobranskog puka slo-mile su otpor 12. slavonske brigade i dvaju partizanskih odreda 4. januara na levoj obali Ukrine i ušle u Prnjavor; sutradan

su produžile nastupanje na zapad, ka dolini Vrbasa. Istovremeno je i grupa »Brauner« nastupala s linije Doboj — Teslić ka Vijačanima, dok je južnije, preko Borja-planine, nadirala 1. brdska divizija. Nastupanje ovako jakih neprijateljskih snaga ka slobodnoj teritoriji srednje Bosne dovelo je 11. diviziju (koja se nalazila u povlačenju od Banje Luke ka Kotor-Varoši i Prnjavoru) u težak položaj, jer joj je pretila opasnost da se nađe ukleštena između neprijateljskih snaga koje su nadirale iz doline reke Bosne ka Vrbasu i onih koje su iz rejonu Banje Luke nastupale njima u susret. Pošto u zoni Sava — Borja-planina nije bilo jačih snaga koje bi mogle zaustaviti ili usporiti neprijatelja, Stab 11. divizije usmerio je prema Prnjavoru 14. brigadu, da bi ona, zajedno sa 12. slavonskom brigadom, zadržala neprijateljske trupe na tome pravcu, a ka Borja-planini, u susret 1. brdskoj diviziji, uputio je delove 5. brigade. Ove snage su, međutim, bile nedovoljne da zaustave neprijatelja. Posle slabijeg otpora na liniji Mačino brdo — Galjipovci — Mravića, zapadno od Prnjavora, 12. i 14. brigada su odbačene i prinuđene da se povlače na jug, u šumoviti predeo Uzlomca i Ljubića. U toku 6. januara delovi 12. brigade su bili napadnuti u rejonu Snjegodine od jačih delova 98. puka 1. brdske divizije i od četnika. Narednih dana su se obe brigade povukle na greben Borja-planine, kojom je bila prošla 1. brdska divizija.

Položaj 11. divizije još više se pogoršao zbog prodora 901. motorizovanog puka i jednog bataljona 383. puka 373. divizije, koji su već 5. januara ušli u Kotor-Varoš i produžili ka Borcima. Peta i 12. brigada su se izvukle ispred neprijateljskog udara, povlačeći se ka jugoistoku, u rejon Skender Vakuf — Borci — Siprage. Stab 11. divizije smatrao je da je izvlačenjem glavnine na tu prostoriju uspeo da odvoji snage od neprijatelja, koji verovatno neće nastupati preko tog teško prohodnog zemljišta. Ali je baš tada za 11. diviziju (njenu 5. i 12. brigadu) nastupila najkritičnija situacija, jer se našla ispred 1. brdske divizije, koja je preko Borja-planine i Očauša izbijala u gornji tok Vrbanje. Najpre je ~~puk~~ udar došla 5. brigada, koja se povukla preko Vrbanje ka Petrovu polju i Vlatkovićima, vodeći pri tom tešku borbu i štiteći evakuaciju divizijske bolnice ka Jajcu.

- Usled takvog razvoja situacije nastala je neposredna opasnost i za 1. proletersku diviziju, a naročito za njenu bolnicu u Korićanima, koju je obezbeđivao 2. bataljon 1. proleterske brigade. Radi zaštite bolnice, Stab 1. divizije odmah je uputio jedan bataljon 13. proleterske brigade, a 2. bataljon 1. proleterske brigade dobio je zadatak da posedne položaje južno od Sipraga i da sa delovima 11. divizije zatvori pravac koji izvodi ka Korićanima. Očigledno je da su prema 1. brdskoj diviziji

bile upućene nedovoljne snage, verovatno zbog toga što se nije raspolagalo podacima o jačini neprijatelja.

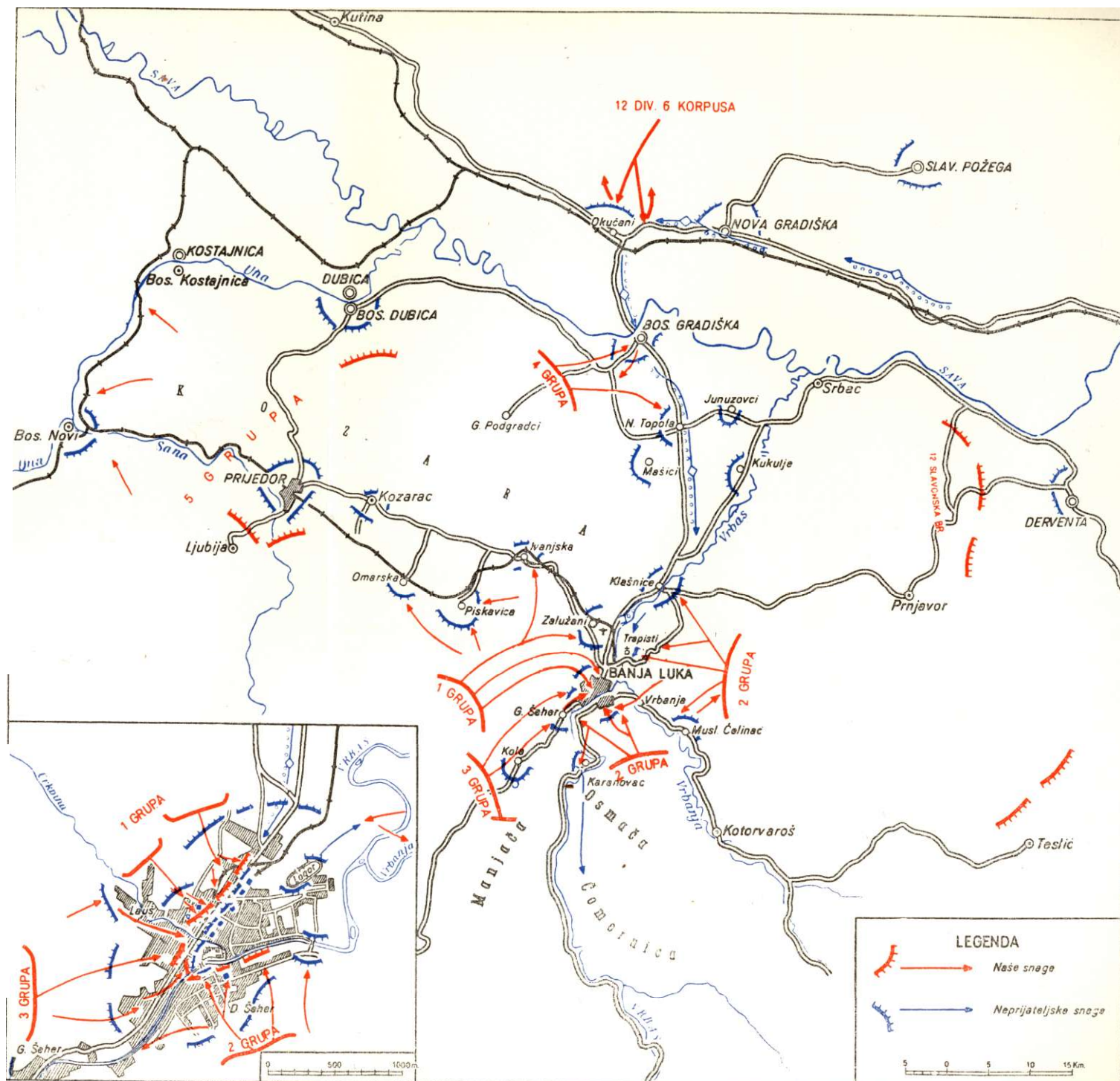
Prva brdska divizija ipak je uporno nadirala i, posle ogorčene borbe sa 5. i 12. brigadom na levoj obali Vrbanje, uspela je da zauzme Skender Vakuf, pređe Ugar i 8. januara izbije na liniju Bistrica — Vitovlje. Istovremeno je i desno krilo 7. SS divizije (2. bataljon 13. puka) izbio na Vlašić.

U toku 7. januara delovi 13. i 1. brigade 1. divizije pružili su uspešnu odbranu u rejonu Paklarevo — Vidoševići — Zlokići i neprijatelja odbacili ka Travniku.

Stab 1. divizije bio je prinuđen da preduzme hitne i odlučne mere za izvršenje zadatka koji mu je još ranije bio postavljen na osnovu direktive Vrhovnog štaba; naime, trebalo je sprečiti neprijatelja da ovlada visovima severno od komunikacije Travnik — Jajce, i time stvoriti uslove za izvlačenje divizije na planinski masiv u razvodu Ugra, Vrbanje, Bile i Usore. Stoga je 8. januara naredio Stabu 13. proleterske brigade da odmah povuče svoje jedinice s položaja oko Travnika, koje će preuzeti 1. brigada, a da u rejonu Vitovlja spreči dalji prodor neprijatelja ka Gostilju i Karauli, snažnim protivnapadom odbaci ga preko Ugra i izbije u Koričane. Stab 13. brigade je izjutra pokušao da s linije Sišava — Mudrike — Ponir — Zubovići pređe u napad sa svojim 1. i 4. bataljonom i jednom četom 5. bataljona, 2. bataljonom 1. brigade i Banjolučkim NOP odredom. Kada je neprijatelj, koji je iznenada prodru u Gostilj, razdvojio ove snage, one su užurbano, sa gubicima, počele da se povlače preko komunikacije Turbe — Jajce u rejon Gradina — Oborci, pod zaštitom 3. bataljona 13. proleterske i 1. bataljona 1. proleterske brigade, koji su zadržavali neprijatelja na Smetu, južno od Gostilja.

Posle veoma uporne borbe, i glavnina 11. divizije bila je, preko komunikacije Travnik — Jajce, potisnuta na jug, gde se priključila 1. diviziji. Pojednim delovima 5. i 12. brigade pošlo je za rukom da se između neprijateljskih kolona probiju u pozadinu neprijatelja. To je uspeo i 1. bataljon 13. proleterske brigade. Tako su se u toku 9. januara 1. divizija i delovi 11. divizije našli u trouglu Jajce — Turbe — Donji Vakuf, dok je neprijatelj već bio ovladao komunikacijom Jajce — Travnik, pripremajući se da produži nadiranje ka dolini Vrbasa. Istog dana je Stab 1. divizije, u duhu direktive Vrhovnog štaba, doneo odluku da u toku noći izvrši proboj ka severu, preko posednute komunikacije Jajce — Travnik, i izbije u rejon Imljani — Koričani — Petrovo Polje, u pozadinu 1. brdske divizije. Ova odluka, iako riskantna, bila je u datoj situaciji najpravičnija. Umesto da se i dalje povlači preko Vrbasa ka Glamočkom, Livanjskom i Duvanjskom polju, gde bi bila izložena uništenju.

BANJOLUČKA OPERACIJA (31.DECEMBAR 1-1943-2.JANUAR 1944)

Skica br 5

a to je neprijateljska komanda i očekivala — 1. divizija, će sa delovima 11. divizije poći u susret nadmoćnijem neprijatelju da bi, u trenutku kada se on tome najmanje nada, izbila u njegovu pozadinu i tako mu osujetila plan.

Još iste noći prelaz je uspešno izvršen, gotovo bez borbe, prešavši komunikaciju u rejonu Karaula Gora — Božikovac, 1. divizija i delovi 11. divizije izbili su u izvorni deo Ugra. Delovi 1. divizije su u toku 10. i 11. januara kod Melića razbili jedan bataljon iz nemačke zaštitnice, ali su propustili priliku da ga i unište; njegova glavnina bila je spasena intervencijom nemačkih snaga sa pravca Donjeg Vitovlja.

Čim su se našle iza 1. brdske i 7. SS divizije, za 1. proletersku i 11. diviziju prestala je neprijateljska ofanziva. Jednasta divizija se odmah uputila na svoje operativno područje između Kotor-Varoši, Banje Luke, Prnjavora i Teslića, koje je neprijatelj već bio napustio, zadržavši posade jedino u većim naseljenim mestima.⁵¹ Prva divizija ostala je na planinskom masivu između reka Bosne i Vrbasa i komunikacija Jajce — Travnik — Zenica i Banja Luka — Teslić — Doboj.⁵²

U međuvremenu je otpočelo nastupanje neprijatelja i duž komunikacije Banja Luka — Čadavica — Mrkonjić-Grad. Iznenadivši delove 3. proleterske brigade 1. divizije i Udarnog odreda (iz 5. korpusa), 92. motorizovani puk je 7. januara izbio u Čadavicu. Treća brigada se povukla na Manjaču, odakle je preduzimala bočne napade na neprijateljske kolone u pokretu. I 13. krajiška brigada 10. divizije, koja se povukla u Zmijanje, izvršila je više napada na neprijateljske delove duž komunikacije. Međutim, napadi ovih dveju brigada nisu mogli zadržati ili pak usporiti nadiranje neprijatelja, koji je iz Čadavice produžio ka Mrkonjić-Gradu. Da bi zaustavio ovaj neprijateljski prodor, koji je mogao ugroziti pozadinu 11. i 1. proleterske divizije dok ove u srednjoj Bosni pokušavaju da zadrže nastupanje 1. brdske i 7. SS divizije, Vrhovni štab je naredio 1. proleterskom korpusu da 6. diviziju odmah uputi u susret 92. motorizovanom puku. Štab 6. divizije hitno je prebacio 1. ličku brigadu iz Bugojna i Jajca ka Mrkonjić-Gradu da zajedno sa 3. krajiškom brigadom zatvori pravce prema Jajcu, a 3. ličku

⁵¹ Posle borbe zapadno od Prnjavora, 5. januara, 2. kozačka brigada je nesmetano produžila nastupanje i 7. januara izbila na Vrbas, odakle se tri dana kasnije uputila preko Prosare i Kozare ka dolini Une. Ipak, na ovoj prostoriji nije došlo do većih borbi, jer 11. brigada 4. divizije, Kozarski i Liječvanski NOP odred nisu bili u stanju da se suprotstave neprijatelju.

⁵² Drugi bataljon 1. proleterske i 5. bataljon 13. proleterske brigade povlačili su se sa divizijskom bolnicom preko Vrbasa, Janja i Glamočkog polja do Drvara, odakle su se tek početkom februara vratili u srednju Bosnu, u sastav svoje divizije.

brigadu je povukao u rejon Medna — Podrašnica da spreči prodor neprijatelja ka Mliništima. Trinaesta krajiška brigada je u rejonu Orahovljani — Dragoraj zatvarala pravac Čađavica — Ključ. Neprijatelj je 8. januara, slomivši slabiji otpor pret-hodničkih delova 1. ličke brigade, prodro u Mrkonjić-Grad, a sutradan, odbacivši ostale delove ove brigade na Lisinu, zauzeo Jajce, u koje su tada ušli i delovi 1. brdske divizije. Istovremeno su i delovi 901. motorizovanog puka prodrli iz Banje Luke uz dolinu Vrbasa i bez otpora zauzeli Krupu na Vrbasu.

Dok su 1. brdska, 7. SS i 369. divizija, sa istoka i jugo-istoka, i 92. motorizovani puk, sa severa, nadirali ka dolini gornjeg toka Vrbasa, Štab 15. brdskog korpusa vršio je prebacivanje 114. divizije iz severne Dalmacije u rejon Knina s namerom da je preko Like i Hrvatskog primorja uputi u Italiju. Tada su primećeni i pokreti delova 373. legionarske divizije u dolini gornjeg toka Une. Vrhovni štab je pretpostavljao da bi ove snage mogle biti upotrebijene ka Drvaru, što bi još više ugrozilo inače težak položaj 1. i 5. korpusa. Da bi se uspešno suprotstavio eventualnom napadu neprijatelja na tom pravcu, on je naredio Stabu 1. proleterskog korpusa da 3. krajišku i 2. ličku brigadu hitno uputi u rejon Drvara, a 8. korpusu — da s jednom brigadom zatvori pravac Knin — Bosansko Grahovo.

Posle upućivanja 1. ličke i 2. ličke brigade 6. divizije ka Mrkonjić-Gradu, odnosno Drvaru, ostao je neposednut široki odsek Bugojno — Kupres, pa su 1. brdska i 7. SS divizija mogle nesmetano prodirati ka dolini Vrbasa i dalje ka Dinari. S komunikacije Jajce — Travnik — Busovača one su do 13. januara izbile u dolinu gornjeg toka Vrbasa, zauzevši Bugojno, Donji i Gornji Vakuf. Istovremeno je i 369. divizija, delom snaga preko Bitovnje i Pogorelice a delom uz doline Rame i Doljanke, izbila u Prozorsku kotlinu i u rejon Makljenja spojila se 14. januara sa 13. pukom 7. SS divizije. Povlačeći se ispred nje, 7. krajiška brigada 10. divizije zadržala se na južnim padinama Raduše da bi zatvorila pravac Prozor — Ravno, dok se 9. brigada nalazila u rejonu Vukovsko — Kupres, na pravcu nadiranja 7. SS divizije. Bilo je očigledno da se dve brigade 10. divizije ne mogu uspešno suprotstaviti nemačkim divizijama. I kada je Izviđački odred 7. SS divizije, posle kraće borbe sa 3. bataljonom 9. krajiške brigade, prodro 14. januara iz rejona Gornjeg Vakufa u Vukovsko, izbivši u pozadinu 7. brigade, trebalo je preduzeti hitne mere za izvlačenje 10. divizije ispod udara jačeg neprijatelja. U duhu poznate direktive Vrhovnog štaba nađeno je celishodno rešenje: 7. brigada se preko Ljubuše povukla na jug i 18. januara izbila u rejon Rakitna, dok je 9. brigada uspeła da se pred nastupajućim kolonama 7. SS divizije delom povuče na Hrblinu a delom u šumovito područje Omar,

između Vukovskog, Kupresa i Šujice. Pošto pred njima nije bilo jedinica 10. divizije, delovi 369. divizije izbili su 17. januara na Duvanjsko polje, a 7. SS divizija je ovladala Kupresom i Sujićem i preko Cincara i Kruga istog dana dostigla liniju Glamoč — Livno.

Na pravcima Prozor — Duvno i Bugojno — Kupres — Livno neprijatelj je savlađivao manji otpor, ali je na pravcu Mrkonjić-Grad — Mliništa — Glamoč došlo do jačih borbi. Posle ulaska u Jajce, 92. motorizovani puk je delom snaga produžio ka Mliništima a delom, uz dolinu Plive, prodro do Sipova. Stab 6. divizije pokušao je da sa 3. i 1. brigadom zaustavi obe neprijateljske napadne kolone. Treća brigada je 14. i 15. januara u rejonu Carevac — Berići vodila oštru borbu s motorizovanom neprijateljskom kolonom koja je, uz podršku artiljerije i avijacije, pokušavala da prodre ka Mliništima, a 1. brigada je zatvarala pravce koji od Sipova vode ka Mliništima i time štitila bok 3. brigade. Istovremeno je 9. divizija 8. korpusa povučena iz južnog dela Glamočkog polja na liniju Hotkovci — Sumnjaci — Halapić radi organizacije odbrane po dubini i zatvaranja pravca Pribelja — Kore. Usled otpora 6. divizije, koja je usporila nadiranje 92. motorizovanog puka, nemačka komanda je bila prinuđena da 14. januara usmeri 98. puk 1 brdske divizije iz Kupreškog polja preko Janja i Dragnić-Podova ka Mliništima. Pred nastupanjem tako jakih snaga, obe brigade 6. divizije morale su se povući na prostoriju Mliništa — Pecka — Vrbjani, zapadno od komunikacije Mrkonjić-Grad — Glamoč, pa je neprijatelj ovladao Mliništima i produžio ka Glamoču.

Smatrajući da će 1. brdska i 7. SS divizija i 92. motorizovani puk, posle izbijanja u Glamočko i Livanjsko polje, produžiti dejstva ka Drvaru i Bosanskom Grahovu, Vrhovni štab je preduzeo hitne mere da zaštiti slobodnu teritoriju zapadne Bosne od dejstva ovih neprijateljskih snaga. U duhu njegovog naređenja, Stab 1. proleterskog korpusa je sa 1. i 3. brigadom 6. divizije zatvorio pravac Mliništa — Drvar, a 3. brigadu 1. divizije postavio na liniju Stekerovci — Crni Vrh da bi sprečila eventualni neprijateljski prodor na pravcu Rore — Prekaja — Drvar. Stab 8. korpusa je povukao 9. diviziju na liniju Preodac — Šator — Grkovci radi odbrane pravca Livno — Bosansko Grahovo.

Sledećih dana je na svim tim pravcima došlo do borbi: 17. januara su delovi 3. i 1. brigade 6. divizije odbili napad neprijatelja kod Pecke, a tri dana kasnije, u rejonu Carevac — Strbina, napali jednu neprijateljsku kolonu u pokretu i naneli joj osetne gubitke— od 17. do 21. januara 3. brigada 1. proleterske divizije vodila je oštru borbu sa delovima 98. puka 1.

brdske divizije na odseku Hotkovci — Štekerovci, dok su istovremeno 4. brigada 9. divizije i Glamočki NOP odred u rejonu Grkovaca imali nekoliko manjih sukoba s neprijateljem koji je nadirao iz Nuglašica. Ali to su bile borbe manjih razmera, jer su neprijateljski napadi izvođeni sa ograničenim ciljem — uglavnom radi odbacivanja delova 1. korpusa od komunikacije Mrkonjić-Grad — Glamoč i jedinica 8. korpusa iz severozapadnog dela Livanjskog polja.

Izbijanjem 1. brdske divizije i 92. motorizovanog puka preko Prologa u Sinj završene su neprijateljske ofanzivne operacije u Bosni.

Pre ovoga prodora u Sinj, još krajem decembra, nastao je u Dalmaciji kraći predah u dejstvima nemačkih snaga (osim na srednodalmatinskim ostrvima). Stab 8. korpusa je to iskoristio za napad 20. divizije na ustaško-domobranske i četničke posade u dolini Cetine i napad 19. divizije na neprijateljske posade u severnoj Dalmaciji.

Dejstvujući u dolini gornjeg toka Cetine, 20. divizija pokušavala je da zauzme Vrliku. Posle neuspeha njenih manjih delova i Mosorskog i Dinarskog NOP odreda 22. decembra, tri njene brigade (8-ma, 9-ta i 10-ta) i Mosorski, Dinarski i Mošečko-svilajski NOP odred obnovili su napad 26. decembra. Potisnuvši četnike i ustaše iz sela oko Vrlike, i savladavši otpor na Golom brdu, Mačjoj gredi i Plećima, oni su najzad, noću 27-28. decembra, zauzeli Vrliku. Međutim, iskoristivši odlazak 8. brigade ka obali i 9. brigade ka Bosanskom Grahovu, nemačke i četničke snage povratile su Vrliku. Ali je 10. brigada 20. divizije i dalje kontrolisala rejon Maljkovo — Potrčevje.

Devetnaesta divizija se, po oštroj zimi, do 7. januara prebacila iz rejona Bosanskog Grahova preko Velebita u severnu Dalmaciju, gde se od nemačkih snaga nalazio samo ojačani 891. puk 264. divizije. Koristeći ovu situaciju, ona je sa Grupom severnodalmatinskih NOP odreda⁵³ do 20. januara oslobodila veći deo severne Dalmacije i obalu između Biograda i Vodica, na koju su se s Visa prevezli 1. prekomorska brigada (odmah je upućena u Drvar), 13. dalmatinska brigada i Orjenski NOP odred. Pored toga, uspešnim napadom jedinica 2. i 3. pomorsko-obalskog sektora (noću 20/21. januara) na nemačku posadu u Prekom (na ostrvu Ugljanu) dovršeno je oslobođenje svih severnodalmatinskih ostrva.

Ceneći da je situacija povoljna, Stab 8. korpusa je rešio da 9. 19. i 20. diviziju uputi ka Vrlici, Kosovu i Promini i raz-

⁵³ Krajem decembra u sastavu Grupe su bili: Severnodalmatinski, Kninski, Zadarski i Severnootočki NOP odred. Sredinom januara reorganizovana je u dva odreda: Severnodalmatinski i Kninski odred. Ostatak ljudstva je popunio brigade 19. divizije.

bije tamošnje ustaške i četničke snage. U toku priprema došlo je do prodora 1. brdske divizije i 92. motorizovanog puka u Sinj, pa je napad odložen. Dve brigade 20. divizije povučene su na Dinaru, a 9. divizija je zadržana u rejonu Bosanskog Grahova. Stab 19. divizije, ostavljajući 6. i 13. brigadu u Bukovici, uputio je noću 23/24. januara, samoinicijativno, 5. brigadu i Severnodalmatinski odred iz rejona Kistanja u Prominu. Ove jedinice su u toku 24. januara razbile ustaške posade u Mratovu, Oklaju i kod hidrocentrale Manojlovac i odbacile jednu ustašku kolonu koja je intervenisala iz Drniša. Međutim, istog dana su delovi 1. brdske divizije i 92. motorizovanog puka, prodirući iz Sinja, odbacili 9. brigadu 20. divizije iz Zasioka, Dabra i Bitelića na greben Dinare. Prodrevši u Knin, delovi 1. brdske divizije obišli su zasede Kninskog NOP odreda i upali u Kistanje, u pozadinu 5. brigade i Severnodalmatinskog odreda koji su bili na Promini. Ove su se jedinice povukle na desnu obalu Krke i sutradan, u oštroj borbi na cesti Knin — Kistanje (kod Rudele) razbile jednu jaču nemačku kolonu. Kada su u severnu Dalmaciju pristigle glavnine 1. brdske divizije i 92. motorizovanog puka, one su zajedno sa delovima 264. divizije produžile ofanzivna dejstva i do 2. februara ovladale slobodnim delom obale, potisnuvši 13. brigadu u Bukovicu (zatim ju je Stab 19. divizije uputio na Velebit). Manje snage (dva nemačka bataljona) iskrcale su se na severnodalmatinska ostrva, s kojih su se 2. i 3. pomorsko-obalski sektor povukli na Vis i Molat.

Pošto su ovladale celom severnodalmatinskom obalom i posele neka pribrežna ostrva, nemačke snage su se orijentisale na sever s ciljem da 19. diviziju i 13. brigadu potisnu iz Bukovice ka Velebitu, tu ih okruže i razbiju, da bi i u ovom delu Dalmacije obezbedile potrebnu dubinu odbrane u obalskom pojasu. Radi toga su se 1. brdska divizija i delovi 92. motorizovanog puka prikupili na kružnoj liniji u zahvatu komunikacije Gračac — Otrić — Knin — Kistanje — Benkovac — Obrovac i s jačim četničkim snagama otpočeli 3. februara opšti napad.⁵⁴ Dejstvujući iz Kistanja, Benkovca i Obrovca, oni su prinudili 5. i 6. brigadu da se iz Bukovice povuku na jugozapadne padine Velebita, dok su napadom s linije Gračac — Otrić odbacili 13. brigadu iz Dubokog Dola i Turovca, s Lipača i Paripovca. Tako se cela 19. divizija sa 13. brigadom našla okružena između Lipača, Kučevića, Krupe i Dubokog Dola. Stab 19. divizije se rešio da prikupi snage i izvrši proboj na odseku Lipač — Turovac, pravcem železnička stanica Malovan — selo Glogovo. Jedinice određene za proboj (tri bataljona 5. brigade), pošto su prethodno ovladale Paripovcem, izvršile su 5. februara uveče

⁵⁴ Taj napad je imao šifrovani naziv »operacija Emil«.

snažan i iznenadan napad i u bliskoj borbi odbacile nemačke i četničke snage jačine oko dva bataljona iz rejon Lipač — Mrkići ka Maloj Popini i time stvorile otvor u neprijateljskom rasporedu. Jače pobočnice na Lipaču i prema Turovcu i hitno upućeni delovi 5. brigade u rejon Malovana. na komunikaciju Otrić — Gračac, obezbeđivali su proboj 19. divizije i postepeno privlačenje njene zaštitnice (6. brigade). Do ponoći su se 19. divizija, 13. brigada i Orjenski odred probili i izbili u Liku, u rejon Glogovo — Gubavčevo Polje. U severnoj Dalmaciji ostala je Grupa severnodalmatinskih odreda. Ovaj proboj je uspešno izvršen zahvaljujući umešnosti starešina i upornosti i čvrstini jedinica, u prvom redu 5. brigade 19. divizije.

U Lici su 19. divizija i 13. brigada, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, zatvorile pravce koji od Srba, Otrića i Gračaca izvode ka slobodnoj teritoriji.

Jedanaestog februara, s linije Otrić — Knin — Vrlika, nemačke i četničke snage — pet bataljona 1. brdske divizije i 1. i 4. četnička brigada 1. bosanskog korpusa — krenule su u napad prema Bosanskom Grahovu, s ciljem da prodru u Drvar. Nadirući u tri kolone⁵⁵ iz rejon Knin — Strmica, one su iznenadile jedan bataljon 1. brigade⁵⁶ 9. divizije (u Zaselku) i u toku dana prodrle u Bosansko Grahovo. Zbog toga Stab 9. divizije povlači svoje jedinice severno i istočno od Bosanskog Grahova i zatvara pravce ka Drvaru i Livnu. Nemačko-četničke snage produžile su napad po visokom snegu i oštroj zimi, ali su od snaga 9. divizije zadržane na liniji Pešonci — Popovača — Kesići — Veliki i Mali Obijaj, pa se 14. februara povlače u Strmicu i Knin. Nekoliko dana kasnije 1. brdska divizija je upućena ka Bihaću, a 92. motorizovani puk zadržan je u Dalmaciji, na liniji Benkovac — Skradin — Drniš.

Manje nemačke, ustaške i četničke snage povremeno su napadale 1. brigadu 20. divizije i Grupu srednodalmatinskih NOP odreda između Svilaje i obale, Grupu južnodalmatinskih NOP odreda između donjeg toka Cetine i Neretve i Grupu severnodalmatinskih odreda u severnoj Dalmaciji, ali bez znatnijih uspeha.

Nemačke snage su uspele da prodorom kroz srednju i zapadnu Bosnu odbace jedinice 1. i 5. korpusa s komunikacija i iz većih mesta, da u dolini Vrbasa zadrže jače snage i stvore

⁵⁵ Jedna iz Knina preko Vrpolja ka Bosanskom Grahovu, druga iz Strmice duž komunikacije, treća preko Donjeg Tiškovca ka Resanovcima, gde su se nalazili delovi 6. divizije.

⁵⁶ Početkom februara, po naređenju Vrhovnog štaba, izvršena je prenumeracija brigada u divizijama 8. korpusa. Umesto dotadašnje numeracije: 1—13 u okviru Korpusa, uvedena je nova numeracija brigada: 1—3 u okviru svake divizije.

čvrsta uporišta, koja će im poslužiti kao oslonci prilikom napada na slobodnu teritoriju u zapadnoj Bosni i kao obezbeđenje komunikacija ka jadranskoj obali.

Jedinice 1. proleterskog i 5. korpusa, uprkos nadmoćnijem i bolje opremljenom neprijatelju, a i teškim vremenskim uslovima, uspele su da aktivnom odbranom i vešt看 manevrima izbegnu opkoljavanje i da se zabacivanjem u pozadinu neprijatelja izvuku iz teške situacije. One su pri tom pretrpele osetne gubitke, naročito 11. divizija, ali je i neprijatelj primio više udaraca. Ubrzo po završetku neprijateljske ofanzive jedinice 1. i 5. korpusa ponovo su preuzele inicijativu u svoje ruke.⁶⁷

Potiskivanjem snaga 8. korpusa iz obalskog pojasa, nemačke jedinice su postigle osnovni operativni cilj dejstava u Dalmaciji; odbacivši ih k tome u planinske rejone južne Like i jugozapadne Bosne, bolje su obezbedile pozadinu i komunikacijske pravce svojih snaga. Nemačke snage su brzo dejstvovale, ali su i jedinice 8. korpusa izvodeći manevre izbegle udar neprijatelja. No, pošto su u decembarskim i januarskim borbama posele obalu i ostrva u srednjoj Dalmaciji (sem Visa), nemačke trupe su, uporedo sa borbama u zapadnoj Bosni i severnoj Dalmaciji, izvodile ofanzivna dejstva preko Like i Gorskog kotara ka Hrvatskom primorju, da bi i ovde ovladale još nezauzetim delom obalskog pojasa i uspostavile neprekidnu odbranu duž cele jugoslovenske obale Jadrana.

PRODOR NEMAČKIH SNAGA U LIKU, GORSKI KOTAR
I HRVATSKO PRIMORJE
(Skica br. 7)

Posle ofanzive »Volkenbruh« na oslobođenu teritoriju Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, u oktobru i početkom novembra 1943, glavnina nemačkih trupa je povučena radi upotrebe na drugim frontovima, dok su manje njihove snage, sa domobranima i žandarmima, držale prostoriju Crikvenica — Fužine — Jelenje — Rijeka i ostrva Krk, Cres i Lošinj, a u Gorskom kotaru jedino rejon Vrbovskog. Gorski kotar i ostali deo Hrvatskog primorja sa ostrvima i obalom između Crikvenice i Karlobaga bili su u rukama jedinica NOVJ. Za

⁶⁷ U toku tih operacija 11. divizija je imala 498 izbačenih iz stroja (uračunati su i gubici prilikom napada na Banju Luku), 1. divizija 302. a 3. brigada 6. divizije 74. Potpuni podaci za ostale jedinice nedostaju. Takođe se ne mogu ustanoviti tačni gubici neprijatelja. (Arhiv V.I.I., k. 712 A, br. reg. 3/1—4; k. 802, br. reg. 6/7 i 10⁷; k. 866, br. reg. 11/4; k. 870, br. reg. 2/2).

okupatora je ta prostorija bila od naročite važnosti, jer je povezivala oslobođene krajeve Like, Korduna i Slovenije. A pošto je to bio jedini deo istočne obale Jadrana koji nije uključen u nemačku protivdesantnu odbranu, nemačka komanda mu je poklanja veliku pažnju; stoga će ona u drugoj polovini januara 1944, posle završetka operacija u Dalmaciji, Kordunu i Baniji, preduzeti mere za ovladavanje tom prostorijom.

U novembru su 2. i 4. brigada 13. divizije privremeno upućene u Liku, pod komandu Operativnog štaba za Liku,⁵⁸ pa ostale snage te divizije (1. i 3. brigada i dva partizanska odreda) nisu bile u stanju da same brane prostranu teritoriju. Na predlog Glavnog štaba Hrvatske, krajem novembra stigla je iz Slovenije u Gorski kotar 18. divizija 7. korpusa. Ona je noću 7/8. decembra oslobodila Ravnu Goru a zatim i nekoliko manjih mesta oko Vrbovskog. Zatim je, 15. decembra, u sadejstvu sa 3. brigadom 13. divizije, napala ustaško-domobransku posadu u Vrbovskom (delove 10. ustaškog bataljona i 2. domobranski železnički bataljon). Borbe su vođene neprekidno do 20. decembra. Toga dana su stigle nemačko-ustaške snage iz Karlovca i Ogulina i prihvatile napadnutu posadu, a 23. decembra, zajedno s njom, napustile Vrbovsko i povukle se u pravcu Ogulina. Glavnina 18. divizije, sa delovima 8. divizije 4. korpusa, preduzela je kasnije blokadu Ogulina. Njena 10. brigada je orijentisala svoje dejstvo ka Crikvenici i do kraja meseca oslobodila Lič i Fužine, a u prvoj polovini januara 1944. vodila manje borbe sa delovima 162. turkestanske divizije⁵⁹ i ustaškim snagama u rejonu Zlobina, dok je 13. divizija obezbeđivala slobodnu teritoriju Hrvatskog primorja između Crikvenice i Karlobaga.

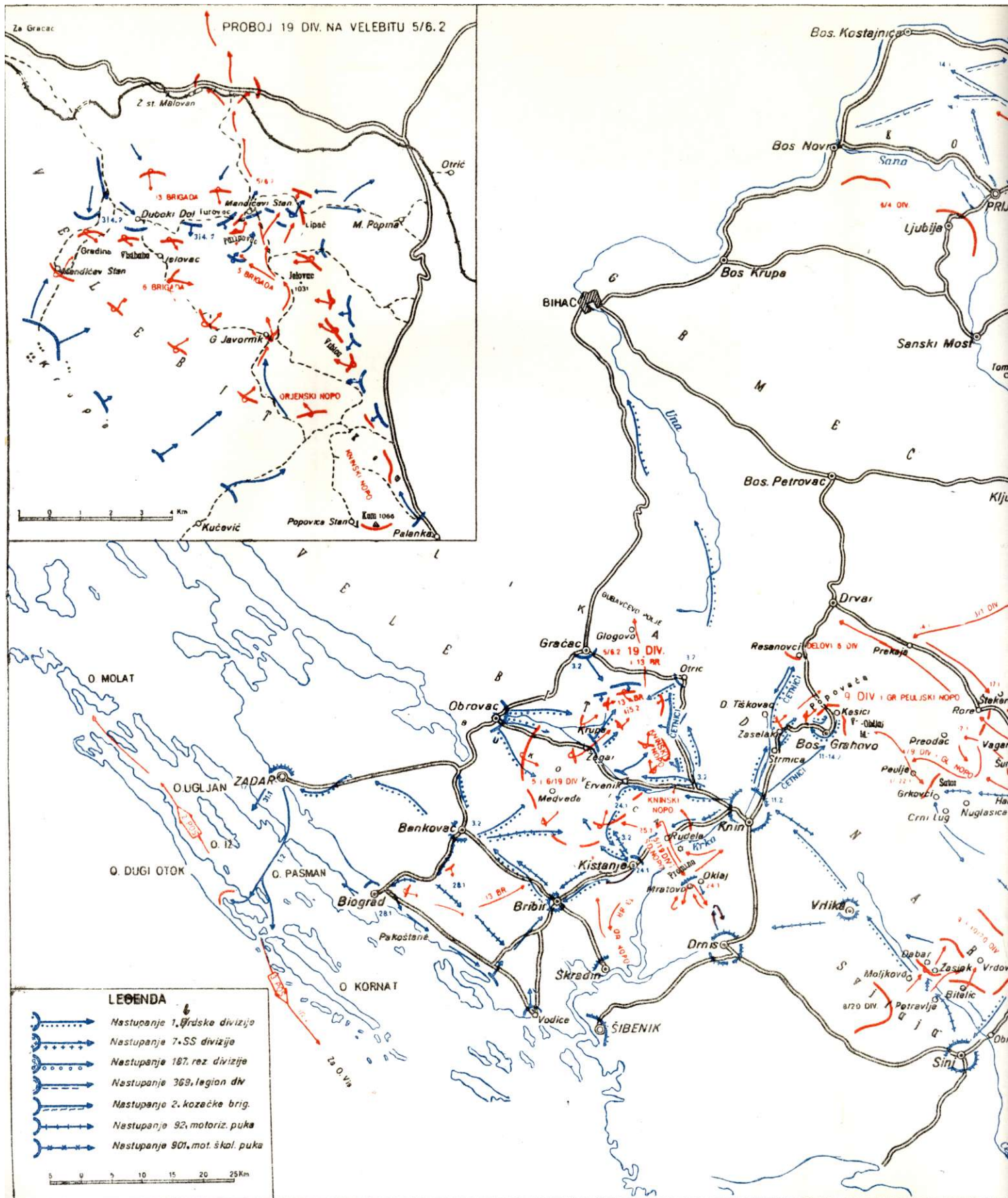
Radi proširenja nemačkih ofanzivnih operacija i na slobodnu teritoriju Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, u toku januara počelo je prevoženje novoformirane 392. legionarske divizije⁶⁰ iz Beča, preko Graca i Zagreba, ka Karlovcu. Nemačka 114. lovačka divizija, koja je iz severne Dalmacije upućena u Italiju, pri prolazu kroz Liku i Hrvatsko primorje

⁵⁸ Posle odlaska 6. divizije u sastav 1. proletarskog korpusa, novembra 1943, u Lici su se pod komandom novoformiranog Operativnog štaba za Liku nalazili: Lički NOP odred, Gospički bataljon, bataljon »Plavi Jadran« i Artiljerijski divizion.

⁵⁹ Delovi 162. turkestanske divizije smenili su na odseku Sušak — Crikvenica, u januaru 1944, 194. puk nemačke 71. divizije koji je upućen u Italiju.

⁶⁰ Sastav te divizije bio je: 846. i 847. puk, 392. artiljerijski puk, izviđački, pionirski i protivtenkovski bataljon i druge manje jedinice — ukupne jačine oko 12.000 ljudi. Rukovodstvo i specijalne jedinice sačinjavali su Nemci, a ostalo ljudstvo ili je bilo mobilisano ili sastavljeno od dobrovoljaca iz NDH.

Skica br. 6

adejstvovače 392. diviziji. Nemački plan je bio: 392. divizija Heistvuje pravcem Karlovac — Ogulin ka liniji Drežnica — Jezerane, gde se spaja sa 114. divizijom koja nastupa sa pravca Gospić — Otočac, a zatim produžuje dejstva ka Senju radi nosedanja obale na odseku Jablanac — Novi.

Prema planu Glavnog štaba Hrvatske trebalo je da u to vreme jedinice Žumberačko-posavskog sektora⁶¹ dejstvuju na železničke pruge i uporišta na pravcima Zagreb — Karlovac i Zagreb — Sisak; 8. divizija da dejstvuje na prostoriji Ogulin — Karlovac; 13. divizija da likvidira neprijateljska uporišta na liniji Karlobag — Gospić i u sadejstvu sa 18. divizijom 7. korpusa brani slobodnu teritoriju Gorskog kotara i Hrvatskog primorja; jedinice Operativnog štaba za Liku⁸² da usmere dejstva ka Gospiću i komunikacijama Gospić — Gračac i Lapac — Bihać.

Do prvih sukoba između jedinica Žumberačko-posavskog sektora i prednjih delova 392. divizije došlo je sredinom januara u zahvatu komunikacije Zagreb — Karlovac, kad su ovi delovi uspeali da posednu Rakov Potok, Horvate, Karloviće, Paliaše, Jastrebarsko, Klinča Selo, Goli Vrh, Desinec i Zdihovo. Te neprijateljske snage, nadirući iz Draganića, Jastrebarskog i Klinča-Sela, u cilju odbacivanja brigade »Jože Vlahović« i Žumberačkog odreda od komunikacije Zagreb — Karlovac, izvršile su 15. januara napad na odseku Plešivica — Sveta Jana — Slavetići. Ovladavši Plešivicom i Vlaškovcem, one su pokušale da nadiru u pravcu Svete Jane, ali su odbačene u Jastrebarsko i Desinec. Ujedno je odbijen i ustaško-domobranski napad iz Ozija prema Hrženiku i Grandić-Bregu.

Pre dolaska 392. divizije u rejon Karlovca, 8. divizija je bila zauzela Tounj, Globornički Most i Oštarije, stvarajući povoljne uslove za napad na Ogulin. Ali po dolasku 392. divizije u Karlovac do ovog napada nije došlo, već su preduzeta dejstva na komunikaciju Oštarije — Karlovac s ciljem da se spreči prodor ove nemačke divizije u pravcu Ogulina. U prvim sukobima 8. divizija je nanela neprijatelju osetne gubitke, ali odlučni uspeh nije postignut, jer je neprijatelj bio nadmoćniji u ljudstvu i tehnici, a jedinice 8. divizije su bile zamorene u ranijim borbama. Dana 16. januara 392. divizija je izbila u Ogulin, na pravac dejstva ka jadranskoj obali. Istovremeno s nadiranjem 392. divizije prema Ogulinu otpočelo je i prebacivanje

⁶¹ Omladinska brigada »Jože Vlahović«, novoformirana brigada »Franjo Ogulinac-Seljo«, Žumberački i Turopoljsko-posavski NOP odred.

⁶² Po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, od Ličkog odreda je januara 1944. formirana 1. brigada, a dotadašnja 4. brigada 13. divizije postala je 2. brigada Operativnog štaba za Liku.

114. divizije iz severne Dalmacije i južne Like. Treća brigada 19. divizije i jedinice Operativnog štaba za Liku napale su 114. diviziju i ustaško-domobranske snage (pri njihovom pokretu iz Gračaca ka Gospiću) na odseku Lovinac — Ploče — Medak. Produžujući dejstva, 114. divizija je u borbi od 16. do 18. januara, u rejonu Perušić — Janjče, uspeła da savlada otpor 2. brigade Operativnog štaba za Liku, čak i da zauzme Otočac. I pored jakog otpora 3. brigade 13. divizije kod Brloga i Žute Lokve, ona je 19. januara izbila u Senj⁶³ (koji je od septembra 1943. bio u rukama NOVJ), a sutradan, uz teške borbe sa 1. udarnom brigadom 13. divizije, zauzela i Novi.

Dana 23. januara napala je 392. divizija iz Ogulina: grupa »Rajndl«⁶⁴ pravcem Ogulin — Jezerane — Brinje — Senj i grupa »Rajzinger«⁶⁵ pravcem Ogulin — Jasenak — Drežnica — Brinje. Grupa »Rajndl« je savladala otpor 2. brigade i 1. odreda 13. divizije na Kapeli (trigonometar 1092) i kod Modruša i 25. januara izbila u Jezerane, gde se spojila s kolonom 114. divizije koja je jednovremeno napadala od Žute Lokve ka Drežnici i bila odbacila 3. brigadu 13. divizije iz rejona Krišpolja ka istoku. Grupa »Rajzinger« je, posle borbe sa delovima 1. brigade i 1. odreda 13. divizije kod Jasenka, izbila u Drežnicu i tu uspostavila vezu sa 114. divizijom. Borbe su nastavljene južno od Drežnice do 28. januara, kada su se u rejonu Jezerana prikupile obe borbene grupe 392. divizije i zajedno sa delovima 114. divizije krenule ka Brinju, da bi 31. januara delom snaga izbile u Senj. Zajednički zadatak je bio izvršen; 114. divizija je produžila pokret ka Rijeci, a 392. divizija je uspostavila garnizone duž drumu Ogulin — Brinje — Senj, ali bila je prinuđena da produži dejstva radi obezbeđenja ovog komunikacijskog pravca i radi šireg posedańja obale.

Posle odlaska 114. divizije, jedinice Operativnog štaba za Liku oslobodile su, krajem januara, Otočac i ovladale prostorijom Otočac — Perušić, prisilivši ustaške posade da napuste Medak, Ribnik, Ličko Petrovo Selo i Vaganac. Prva brigada 13. divizije ušla je 1. februara u Novi. Prema naređenju Vrhovnog štaba, 30. januara je od 1. i 2. brigade, novog Ličkog NOP

⁶³ Na osnovu ranije direktive Glavnog štaba Hrvatske, Štab 2. pomorsko-obalskog sektora sa svim svojim jedinicama povukao se, 16—18. januara, iz Senja i Jablanca na Dugi otok, dok je bataljon mornaričke pešadije sa Raba i Paga ušao u sastav 13. divizije.

⁶⁴ Grupa »Rajndl« (Reindel): 3. bataljon 846. puka, 3. bataljon 847. puka, delovi pionirskog bataljona, motorizovani delovi i 19. ustaški bataljon.

⁶⁵ Grupa »Rajzinger« (Reisinger): 1. i 2. bataljon 847. puka, 1. pionirska četa i motorizovani delovi.

odreda⁶⁶ i bataljona »Plavi Jadran« formirana 35. divizija,⁶⁷ a od 13. i 35. divizije i jedinica Operativnog štaba za Istru formiran 11. korpus NOVJ. Operativno područje ovog korpusa obuhvatalo je Liku, Gorski kotar, Hrvatsko primorje i Istru. Odmah je 13. divizija dobila zadatak da jednim delom snaga dejstvuje na komunikaciju Ogulin — Brinje — Senj, a drugi deo upotrebi za zatvaranje pravaca koji od Ogulina vode ka Otočcu i slobodnoj teritoriji Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, odakle je sredinom februara 18. divizija 7. korpusa povučena u Sloveniju. Trebalo je da 35. divizija istovremeno zatvara pravce od Gospića i Perušića prema slobodnoj teritoriji Like.

Da bi obezbedila pravac Ogulin — Brinje — Senj i posela širu zonu obalskog pojasa, 392. divizija je produžila dejstva protiv jedinica 11. korpusa. Trećeg februara su 3. bataljon 846. puka i 1. bataljon 847. puka, sa 19. ustaškim bataljonom, napadali sa odseka Brinje — Prokike u pravcu Dabra. Delovi 2. i 3. brigade 13. divizije nisu uspeali da zadrže neprijatelja koji je toga dana izbio u Dabar, a 6. februara i u Otočac. Produžujući dejstva, delovi 392. divizije izvršili su 9. februara sledeći napad: 3. bataljon 846. puka iz rejonu Krišpolja ka Tuževiću; 3. bataljon 847. puka iz Prokike ka Krivom Putu; 2. bataljon 847. pukao iz Senja pravcem Krivi Put — Alan. U dvodnevnim borbama sa 1. brigadom 13. divizije, ove snage su uspele da zauzmu Tužević, Krivi Put i Alan. Treći bataljon 847. puka izbio je 11. februara preko Alana u Novi, a 2. bataljon 847. puka povukao se iz Krivog Puta i Alana u Senj i delom snaga poseo Jablanac.

Tek posle pet meseci nemačke jedinice su ponovo ovladale obalom između Crikvenice i Karlobaga. Pojedina ostrva i dalje su kontrolisale ili posedale jedinice NOVJ. Nemačke snage su težile da uspostave odbranu obale i, radi toga, obezbede komunikacijske pravce u zaleđu. Ali, kako nisu imale dovoljno snaga kojima bi uništile, ili bar bitno ugrozile, jedinice NOVJ, to i nisu mogle posesti čitavu teritoriju Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Staviše, baš u vreme jačih nemačkih dejstava pristupa se formiranju novih jedinica i 11. korpusa NOVJ.

Izbijanjem 1. brdske divizije i 92. motorizovanog puka u severnu Dalmaciju i južni deo Like i 114. i 392. divizije u Hrvatsko primorje završene su zimske operacije.

⁶⁶ Lički odred je formiran od boraca Gospićkog bataljona.

⁶⁷ S formiranjem 35. divizije prestao je da postoji Operativni štab za Liku.

Po obostranom učešću snaga, veličini teritorije na kojoj su izvođena dejstva, intenzitetu borbi i gubicima, zimske operacije u centralnom delu Jugoslavije predstavljaju jedan od težih perioda borbe u toku oslobodilačkog rata.⁶⁸ Za razliku od ranijih operacija, naročito od bitke na Neretvi i bitke na Sutjesci, ovoga puta nemačke trupe nisu imale, niti su mogle imati, kao konačni cilj uništenje NOVJ, s obzirom na njenu brojnu i tehničku jačinu, borbenu sposobnost, prostrana područja koja je kontrolisala, kao i na podršku ogromne većine stanovništva.⁶⁹

Ipak, nemačka komanda je rezultatima ovih operacija mogla biti uglavnom zadovoljna. Njene jedinice su čvršće posele obalski pojas — i to sada za duži period — i pristupile njegovom utvrđivanju. U dolinama reka Bosne, Neretve i Une rasteretile su pritisak na komunikacije Slavonski Brod — Sarajevo — Mostar i Sunja — Bihać — Knin, a prodorom kroz dolinu Vrbasa i preko Like i Gorskog kotara otvorile na ovim pravcima još tri komunikacije za vezu sa obalom. Sem toga, one su uspele da ometu koncentraciju jačih snaga NOVJ na Drini i Limu i time otklone neposrednu opasnost od njihovog prodora u Srbiju. Nemačke trupe su nanele znatne gubitke nekim jedinicama NOVJ i opustošile čitave oblasti preko kojih su nastupale.⁷⁰ Međutim, nemački uspeh nije bio potpun, jer situacija u pozadini nemačkih trupa, pogotovu onih u obalskom pojasu, ostala je i dalje nepovoljna.⁷¹

⁶⁸ Taj period je poznat i pod nazivom šesta neprijateljska ofanziva (koji nije prihvaćen u našoj vojnoj historiografiji), jer u dnevnoj zapovesti Vrhovnog štaba od 12. decembra 1943, upućenoj svima jedinicama, kaže se da neprijatelj »već šesti put pokušava da uništi našu NOVJ« (Arhiv V.I.L., k. 18, br. reg. 17/1). Komandant 2. oklopne armije u svojoj knjizi obrađuje ove operacije u odeljku pod naslovom »Velike akcije protiv Tita« (Rendulic L., Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen, Verlag Weisermühl, Wels — Heidelberg, 1952).

⁶⁹ Nemačka Vrhovna komanda Jugoistoka smatrala je »isključenim da se odlučno tuče unutrašnji neprijatelj (NOVJ — Red.) koji stalno izmiče i izbegava odsudno rešenje oružjem« i »koji će tek tada malaksati kada ubedljivi nemački uspesi u Rusiji, Italiji, Francuskoj, na Atlantiku ili u vazduhu oduzmu balkanskom stanovništvu svaku privlačnost da stavlja na kocku imanje i krv za saveznike« (posleratna izjava načelnika operativnog odeljenja vrhovnog zapovednika Jugoistoka, Arhiv VII, k. 70 A, br. reg. 1'2a).

⁷⁰ Štab 1. kozačke divizije izvestio je 24. januara da je ova divizija u operaciji »Brandfakel«, shodno naređenju, opustošila čitave predele (Arhiv VII, k. 21, br. reg. 41/1).

⁷¹ Nemački poslanik u NDH. Kaše, u izveštaju ministru spoljnih poslova od 29. februara, ovako je ocenio rezultate zimske ofanzive: »Velikim operacijama 2 oklopne armije u bosanskom prostoru do sredine februara zadobijeno je mnogo zemljišta i brojnih uspeha. Snage Tita-Broza nisu ozbiljno oslabljene. Iste sada pokazuju pojačanu aktivnost i šire se dalje« (Arhiv VII, mikroteka, London, film N-7'X 302946-8).

Neprijateljske zimske ofanzivne operacije protiv NOVJ u centralnom delu zemlje, iako nastavak onih jesenjih, u prvom mah su iznenadile brojem upotrebljenih snaga, brzinom dejstava i sinhronizovanim napadima na nekoliko operacijskih pravaca. Ali je Vrhovni štab brzo došao do zaključka da se ne radi o izolovanim napadima pojedinih nemačkih divizija, već o jedinstvenom poduhvatu 2. oklopne armije protiv glavnih snaga NOVJ na širokom operativnom prostranstvu, ocenivši ga kao jednu od najvećih neprijateljskih ofanziva u toku rata. Pravilna je bila opšta zamisao Vrhovnog štaba da jedinice koje su napadnute izbegavaju odlučujuće sukobe, dekoncentrišu snage i smelim manevrima probijaju se u pozadinu neprijatelja, a one koje nisu napadnute — da odmah pojačaju svoja napadna dejstva na važnije neprijateljske objekte. Dejstva svih snaga NOVJ u centralnom delu zemlje izvođena su prema ovoj ideji i posebnim naređenjima Vrhovnog štaba, koji je uspešno ostvario opšte rukovođenje na svim područjima. Jedinice NOVJ, mada slabije od neprijatelja po brojnom stanju, naoružanju i opremi, uglavnom primenjivale su zadržavajuću odbranu sa odsudnom odbranom na pojedinim pravcima. Napadi 5. korpusa na Banju Luku, 3. korpusa na Tuzlu i 6. korpusa na Đakovo, Čaglin, Kulu, Poreč i druga mesta, izvršeni da se oslabi pritisak neprijateljskih ofanzivnih snaga, bili su u celini korisni iako su jedinice NOVJ pretrpele osetne gubitke u ljudstvu.

Zimske operacije bile su za obe strane veoma naporne, jer su izvođene na pretežno planinskom zemljištu, preko šumovitih, slabo naseljenih i ponegde besputnih predela, koji su uz to bili pokriveni dubokim snegom. I naše i neprijateljske trupe pokazale su veliku upornost i izdržljivost.

Stanovništvo onih krajeva u kojima su vođene borbe bilo je izloženo ponovnom stradanju. Pred nastupajućim neprijateljskim kolonama, koje su uništavale naselja, vršile ubistva, deportacije i druge represivne mere, stanovništvo je uveliko napuštalo sela, povlačeći se dublje u planine ili u nezauzete rejone slobodne teritorije. Narodnooslobodilački odbori i vojno-pozadinske ustanove znatno su pomogli prilikom evakuacije i zbrinjavanja izbeglica.

Nemačke trupe su uspele da jedinice NOVJ odbace iz bližeg zaleđa jadranske obale i da im za izvesno vreme otežaju veća ofanzivna dejstva. Zbog naglog priliva novih boraca u vreme kapitulacije Italije, mnoge jedinice su bile u stanju organizacionog sređivanja, pa je time bio olakšan uspeh neprijatelja koji je dejstvovao brzo i energično. No, s druge strane, ove teške borbe su ipak prekalile mnoge jedinice, što će kasnija dejstva potvrditi.